

**ULUSLARARASI HUKUK KOMİSYONU RAPORLARI
IŞIĞINDA BİR ULUSLARARASI HUKUK KAYNAĞI
OLARAK HUKUKUN GENEL İLKELERİ**

ASLI ALGÜN

Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı Tezi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İzmir Ekonomi Üniversitesi

İzmir

2024

**ULUSLARARASI HUKUK KOMİSYONU RAPORLARI
IŞIĞINDA BİR ULUSLARARASI HUKUK KAYNAĞI
OLARAK HUKUKUN GENEL İLKELERİ**

ASLI ALGÜN

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. ESRA KATIMAN

İzmir Ekonomi Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı'na
Yüksek Lisans tezi olarak sunulmuştur.

İzmir
2024

ETİK BEYAN

Bu tezin tek yazarı olduğumu ve tezin planlanmasından savunulmasına kadar her aşamasında akademik kurallara ve etik davranışlara uygun olarak çalışmamı yürüttüğümü beyan ederim. Çalışmama özgü olmayan tüm fikir, bilgi ve bulgulara etik davranış kurallarının gerektirdiği şekilde atıf yaptığımı ve atıf yapılmayan her ifadenin bana ait olduğunu teyit ederim.

Ad, Soyad: Aslı ALGÜN

Tarih: 27.09.2024

İmza:

ÖZET

ULUSLARARASI HUKUK KOMİSYONU RAPORLARI IŞIĞINDA BİR ULUSLARARASI HUKUK KAYNAĞI OLARAK HUKUKUN GENEL İLKELERİ

Algün, Aslı

Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Esra Katıman

Ekim, 2024

Bu çalışma, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün genel hukuk ilkelerini, bir uluslararası hukuk kaynağı olarak 38. maddesinde düzenlemesini ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun ilgili raporlarını temel alarak hazırlanmıştır. Temel amacı, bir uluslararası hukuk kaynağı olarak hukukun genel ilkelerinin değerlendirilişine ilişkin, ilgili uluslararası yargı kararlarını ve doktrin görüşlerini aktarmak olan bu çalışmada Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun konu ile ilgili çalışmaları ele alınmaktadır. Çalışmamızda, uluslararası hukuk metinleri ve yargı kararlarında bir uluslararası hukuk kaynağı olarak yer bulan hukukun genel ilkelerine dair; unsurları, türediği hukuk dalına göre kategorizasyonu, diğer kaynaklar ile ilişkisi ve gelişimi hususları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası hukukun kaynakları, hukukun genel ilkeleri, Uluslararası Hukuk Komisyonu, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü

ABSTRACT

THE GENERAL PRINCIPLES OF LAW AS A SOURCE OF INTERNATIONAL LAW ACCORDING TO THE REPORTS OF INTERNATIONAL LAW COMMISSION

Algün, Aslı

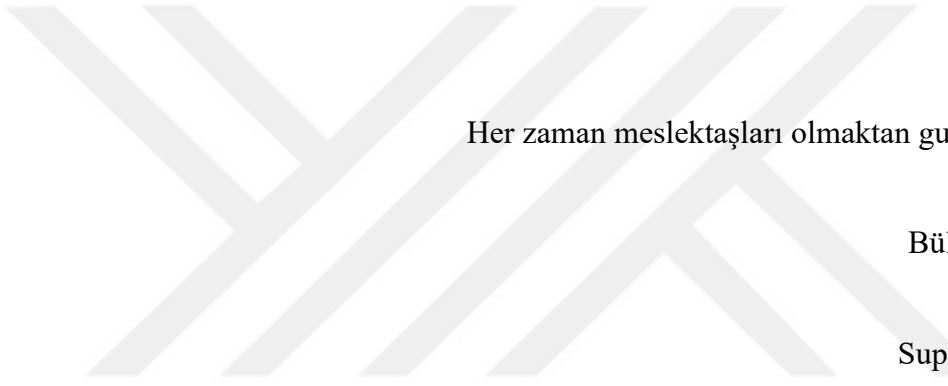
Master's Program in Public Law With Thesis

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Esra Katıman

September, 2024

This study has been prepared based on the regulation of general principles of law as a source of international law in Article 38 of the Statute of the International Court of Justice and the relevant reports of the United Nations International Law Commission. The main purpose of this study is to convey the relevant international court decisions and doctrinal views regarding the evaluation of general principles of law as a source of international law. The general principles of law included in international law texts and court decisions as a source of international law, their elements, their categorization according to the branch of law from which they are derived, their relationship with other sources and their development have been examined.

Keywords: Sources of international law, general principles of law, International Law Commission, Statute of the International Court of Justice

Her zaman meslektaşları olmaktan gurur duyduğum

dedelerim

Bülent KOCAER

ve

Suphi ALGÜN'ün

anılarına saygılarımla...

TEŞEKKÜR

Araştırma boyunca yardımlarını ve bilgilerini esirgemediği için öncelikle tez danışmanı Doç. Dr. Esra Katıman ile jüri üyeleri Prof. Dr. Ayşe Melda Sur ve Dr. Öğr. Üyesi Münevver Aktaş'a ve hukuka ilişkin tüm öğrettikleri için tüm lisans ve lisansüstü eğitim sürecimdeki hocalarım ile sınıf arkadaşlarıma, bana mesleğimi tanıtan Av. Aslı Deniz Ceyhan Tokat ve çalışma arkadaşlarıma, bugünkü beni var eden ve hep istediğim desteği veren başta annem, babam ve kardeşim olmak üzere ailem, tüm öğretmenlerim ve arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi ve iyi dileklerimi sunmak isterim. Aslı Algün

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
BÖLÜM 1: GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 2: ULUSLARARASI HUKUK KOMİSYONU	3
2.1. Tarihçesi.....	3
2.2. İşlevi	4
2.3. Ele Aldığı Konular.....	5
2.4. Tamamlanmış Çalışmalar ve Sonuçları	6
BÖLÜM 3: ULUSLARARASI HUKUKUN KAYNAKLARI VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ	8
3.1. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne Göre Uluslararası Hukukun Kaynakları	8
3.2. Hukukun Genel İlkelerinin Diğer Uluslararası Hukuk Kaynakları Arasındaki Yeri	9
3.3. Uluslararası Hukukçuların Görüşleri ve Doktrindeki Tartışmalar	12
3.3.1. “Hukukta Boşluk” Düşüncesi Hakkındaki Görüşler	12
3.3.2. Kaynaklar Arası Hiyerarşi Hakkındaki Görüşler.....	13
3.3.3. Hukukun Genel İlkelerinin Kaynak Niteliği Hakkındaki Görüşler.....	14
3.3.4. Hukukun Genel İlkelerinin Amaç ve İşlevleri Hakkındaki Görüşler	17
BÖLÜM 4: ULUSLARARASI HUKUK KAYNAĞI OLARAK HUKUKUN GENEL İLKELERİ.....	20
4.1. Tanımı.....	20
4.2. Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri ve Hukuk Metinlerindeki Yeri.....	21
4.3. Unsurları	24
4.4. Türediği Hukuk Düzenine Göre Hukukun Genel İlkeleri	28
4.5. Hukukun Genel İlkeleri Örnekleri	30
BÖLÜM 5: ULUSLARARASI YARGI ORGANLARININ HUKUKUN GENEL İLKELERİNE İLİŞKİN TUTUMLARI VE BAZI KARAR ÖRNEKLERİ	33
5.1. Uluslararası Daimî Adalet Divanı	33
5.2. Uluslararası Adalet Divanı	37
5.3. Avrupa Birliği Adalet Divanı	44
5.4. Uluslararası Ceza Mahkemeleri	46

5.5. Uluslararası Tahkim.....	47
BÖLÜM 6: ULUSLARARASI HUKUK KOMİSYONUNUN İLGİLİ RAPORLARI İLE DEVLETLERİN TEPKİ VE CEVAPLARI	50
6.1. Uluslararası Hukuk Komisyonu Raporları	50
6.1.1. Hukukun Genel İlkelerine İlişkin Özel Raportör Tarafından Hazırlanan Birinci Rapor	51
6.1.2. Hukukun Genel İlkelerine İlişkin Özel Raportör Tarafından Hazırlanan İkinci Rapor	61
6.1.3. Hukukun Genel İlkelerine İlişkin Sekreteryâ Tarafından Hazırlanan Muhtıra	67
6.1.4. Hukukun Genel İlkelerine İlişkin Özel Raportör Tarafından Hazırlanan Üçüncü Rapor	68
6.1.5. Taslak Komitesi Tarafından İlk Okumada Geçici Olarak Kabul Edilen Taslak Sonuçların Metni	72
6.2. Devletlerin Raporlara İlişkin Tepki ve Cevapları	75
6.2.1. Avustralya	75
6.2.2. Belarus	76
6.2.3. Hollanda	77
6.2.4. Rusya Federasyonu	77
BÖLÜM 7: SONUÇ	79
KAYNAKÇA	82

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

Bkz.: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

p.: Paragraf numarası

s.: Sayfa numarası

ss.: Sayfa sayısı

UAD: Uluslararası Adalet Divanı

UDAD: Uluslararası Daimi Adalet Divanı

UHK: Uluslararası Hukuk Komisyonu

BÖLÜM 1: GİRİŞ

Çalışma konusu, 2019 yılı itibariyle Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun üzerinde çalıştığı genel hukuk ilkelerinin uluslararası hukuk kaynağı niteliği olarak belirlenmiştir. Hem dilimizde hem de diğer dillerde yeni çalışılmaya başlanan bu konu, Komisyon'un da çalışmayı tercih ettiği bir konu olması ve güncelliği ile de dikkat çekmiş ve seçilmiştir.

Çalışmanın başlangıcında, konunun belirlenmesinde ve çalışmanın şekillendirilmesinde etkin olan Uluslararası Hukuk Komisyonu'nu, gelişimi, işlevi, ele aldığı konular ve yapmış olduğu çalışmaların sonuçları ele alınacaktır. Devamında uluslararası hukuk kaynaklarına bir bütün olarak değinilecek ve hukukun genel ilkelerinin bu kaynaklar ile ilişkisi ve ilgili doktrin görüşleri incelenecektir. Çalışmanın dördüncü bölümünde, hukukun genel ilkeleri; tanımı, gelişim süreci, unsurları, türediği hukuk düzenine göre değerlendirilmesi ve örnekleri ile kapsamlı olarak ele alınacaktır. Beşinci bölümde, hukukun genel ilkelerinin, farklı yargı organları kararlarında ele alınışları incelenecektir. Çalışmanın altıncı bölümünde ise Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun konu hakkında hazırladığı raporlar, taslak sonuç önerileri ve devletlerin konuya dair görüşleri yer bulacaktır.

Çalışma sırasında birçok yabancı dilde kaynaktan yararlanılmıştır. Bunlardan yapılan atıfların hiçbirisi, birebir tercüme özelliği taşımamaktadır. Çalışmanın Komisyon çalışmalarına ilişkin altıncı bölümünde de Komisyon tarafından yayımlanan ve orijinal dili İngilizce olan belgeler doğrudan çeviri ile değil daha çok özetleme ve analiz yöntemleri ile çalışmaya aktarılmıştır. Doğrudan çeviri yöntemi sadece Taslak Komitesi tarafından hazırlanmış olan raporda, öneri taslak maddelerinin aktarımında kullanılmıştır; ancak bu çeviri de sadece bilgilerin aktarılması amacıyla tarafımda yapılmış olup, birebir tercüme özelliğinde değildir.

Hukukun genel ilkelerine dair, çalışmada da tartışılacak temel sorunlar, bir uluslararası hukuk kaynağı niteliği taşıyıp taşımadığı, kaynak niteliği kabul edilirse, bunun diğer kaynaklar ile arasındaki hiyerarşik ilişki ve bu kaynaklardan farklılığı, unsurlarının

belirlenmesi ve türediği hukuk düzenine göre kaynak niteliğinin etkilenmesi şeklinde sayılabilir. Çalışmada ilk önce doktrinde, sonra içtihatlarda ve son olarak da Uluslararası Hukuk Komisyonu raporlarında bu soruların cevapları aranacaktır. Çalışma, bir sonuç kısmı ve değerlendirme ile sona erecektir.

BÖLÜM 2: ULUSLARARASI HUKUK KOMİSYONU

Çalışmamızın başlangıcında, çalışmanın öncelikli çıkış noktası niteliğindeki raporların niteliği ve işlevinin anlaşılması bakımından Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'na ilişkin temel hususlar ele alınacaktır. Bu kapsamda, Komisyon'un tarihçesi, işlevi, ele aldığı konular ve tamamlanmış çalışmalar ve sonuçları değerlendirilecektir.

2.1. Tarihçesi

Uluslararası Hukuk Komisyonu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararı ile 1947 yılında kurulmuştur. Kuruluş dayanağı olarak Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın 13-1/a maddesi gösterilmektedir.¹ İlgili madde; “1. Genel Kurul: a. Siyasal alanda uluslararası iş birliğini geliştirmek, uluslararası hukukun giderek geliştirilmesini ve yasalaştırılmasını teşvik etmek...”² şeklinde olup, Genel Kurul'un uluslararası hukuka ilişkin görevlerini belirtmektedir. Andlaşmanın İngilizce metninin ilgili maddesinde, “*codification*” kelimesi kullanılmaktadır, çevirilerinde yazarların “yasalaştırma”, “derleme” ve “kodifikasyon” ifadelerini kullandığı görülebilir. Çalışmamızda orijinal dilinde kullanılan, dilimize geçen kodifikasyon terimi tercih edilmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca bu göreve ilişkin olarak çalışmalar başlatılmış, çeşitli yöntemler denenmiştir.

Hukuk tarihinde, uluslararası hukukun kodifikasyonu amacıyla yapılan birçok çalışma ve kongreler, kurulan çeşitli kuruluşlar ve düzenlenen antlaşmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada, gelişme örneklerine sadece ismen değinilecektir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun gelişimini sağlayan gelişmeler; Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün ve Uluslararası Hukuk Derneği'nin kurulması, Viyana Kongresi'nin toplanması, 1814 yılında Paris Antlaşması'nın imzalanması, Paris ve Cenevre Konvansiyonları ile ek protokollerinin düzenlenmesi, Lahey Barış Konferanslarının toplanması, 1930 yılında düzenlenen Milletler Cemiyeti Kodifikasyon Konferansı, Birleşmiş Milletler

---

¹International Law Commission. *Home*. [Çevrimiçi] Erişim adresi: <https://legal.un.org/ilc>. (Erişim Tarihi: 05.05.2024).

² Gündüz, A. (2019) *Milletlerarası Hukuk*, 10. Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi. s. 97.

Andlaşması'nın 13. maddesinin 1. paragrafının taslak ve düzenlenmesi ile son olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Altıncı (Yasal) Komite'nin kurulması şeklinde örneklendirilebilir.³

Yukarıda bahsi geçen çalışmalar sonucunda, Altıncı Komite'nin 29 Mayıs 1947 tarihinde yapılan ikinci toplantısında, uluslararası hukuk çalışmaları için daimî bir komisyon kurulması kararı verilmiştir. İlgili karara ilişkin raporun Genel Kurul'a, 23 Eylül 1947 tarihinde sunulması sonrası, 21 Kasım 1947 tarihinde, oy çokluğu ile Uluslararası Hukuk Komisyonu Statüsü kabul edilmiş ve Uluslararası Hukuk Komisyonu kurulmuştur.⁴ Komisyon, ilk olarak 12 Nisan-9 Haziran 1949 tarihleri arasında Cenevre'de toplanmıştır⁵. Yılda bir kere toplanan Komisyon'un üyelerinin, hükümet temsilcileri sıfatıyla değil, alanlarında uzman olma sıfatları ile görevlerini yaptıkları, doktrinde kabul gören bir bakış açısıdır.⁶

2.2. İşlevi

Yukarıda da bahsedildiği üzere⁷ Uluslararası Hukuk Komisyonu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, Antlaşma'nın 13. maddesinde yer alan, siyasal alanda uluslararası iş birliğini geliştirmek ile uluslararası hukukun giderek geliştirilmesini ve yasalaştırılmasını teşvik etmek görevlerine ilişkin olarak kurulmuştur. Uluslararası Hukuk Komisyonu Statüsü'nün 1. maddesinin 1. fıkrasında Komisyon hedefi açıkça, uluslararası hukukun ilerici gelişimi ile derlenmesini desteklemek olarak belirtilmektedir⁸. Statü'nün 15. maddesi ile devam maddelerinde de Komisyon'un işlevine düzenlemeler yer almaktadır. 15. maddede, "uluslararası hukukun ilerici gelişimi" ifadesi ile daha önce ele alınmayan konulara ilişkin çalışmaların, "kodifikasyonu" ifadesi ile ise mevcut işlenmiş konuların daha düzenli ve sistematik

³ International Law Commission. *About the Commission-Origin and Background*. [Çevrimiçi] Erişim adresi: <https://legal.un.org/ilc/ilcintro.shtml>. (Erişim Tarihi: 05.05.2024).

⁴ Meray, S.L. (1954) *Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonunun Altı Yılı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 9(4), s.172.

⁵ Meray (1954) s.175.

⁶ Caşın, M.H. (2020) *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları*, 2. Baskı. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi. s.146.

⁷ Bkz. s.3.

⁸ *Statute of the International Law Commission*, [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf&lang=EF> (Erişim Tarihi: 05.05.2024).

hâle getirilmesine ilişkin çalışmaların anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. Bu madde ile her iki kapsamdaki çalışmaların da Komisyon'un görev alanında olduğu anlaşılmaktadır. Komisyon, 1979 yılında yayımladığı rapor ile bu iki faaliyet alanının birbirinden kesin olarak ayrılamayacağı gerekçesi ile her iki görevin ve yöntemin birlikte ele alındığı bir uzlaşma yöntemi benimsemektedir⁹.

2.3. Ele Aldığı Konular

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun ele alabileceği konulara ilişkin herhangi bir sınırlama Statü'de belirtilmemektedir. Statü'nün 1. maddesi, 2. fıkrasında, öncelikli olarak, uluslararası kamu hukuku konularının çalışma konusu olacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu maddenin devamında açıkça Komisyon'un uluslararası özel hukuk alanında çalışamayacağına ilişkin bir yasak olmadığı vurgulanmaktadır. İlgili Statü maddesine göre Komisyon'un asli görev alanı uluslararası kamu hukuku konularıdır, ancak Komisyon gerekli hallerde uluslararası özel hukuk kapsamına giren konuları da ele alabilir.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun ele aldığı konuları belirleme yöntemi, Statü'nün 16. ve 17. maddelerinde geliştirici çalışmalar için, 18. ve devam maddelerinde ise kodifikasyon çalışmaları için düzenlenmektedir. Geliştirici çalışmalar için belirlenecek konular, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, üyeleri ve ana organları, uzmanlık örgütleri ve bu amaçla hükümetlerce kurulmuş resmi kurumlar tarafından teklifler ile gündeme alınmaktadır. Kodifikasyon çalışmaları kapsamında konular; Komisyon tarafından, uluslararası hukukun tüm alanlarını ve mevcut taslakları inceleyerek belirlenir.¹⁰

Komisyon, çalışmakta olduğu konuları belli ana başlıklar altında ele almaktadır. Bu ana başlıklar: uluslararası hukukun kaynakları, uluslararası hukukun konuları, devletlerin halefiyeti, devletlerin yargı bağımsızlığı, uluslararası örgütler hukuku, bireyin uluslararası hukuktaki yeri, uluslararası ceza hukuku, uluslararası mekanlar

---

⁹ Ünyılmaz, H. (2023) *Uluslararası Hukuk Komisyonunun Değişimi: İşlevsel ve Yapısal Denge Arayışı*. Public and Private International Law Bulletin, Cilt. 43(1), s.415.

¹⁰ Ünyılmaz (2023) s.414.

hukuku, uluslararası ilişkiler hukuku ve uyuşmazlıkların çözümü olarak listelenebilir.¹¹ Çalışmamıza konu olan hukukun genel ilkeleri konusu da Komisyon tarafından, “Uluslararası Hukukun Kaynakları” ana başlığı altında ele alınan konulardandır.

2.4. Tamamlanmış Çalışmalar ve Sonuçları

Uluslararası Hukuk Komisyonu, 1949 yılında gerçekleşen ilk toplantısından bu yana, çeşitli konuları ele almış, raporlar yayımlamış, bazı konularda nihai metinler ile taslak maddelerini oluşturarak günümüz uluslararası hukukunun yapı taşı olarak sayılabilecek antlaşmaların yapılmasını sağlamıştır. Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri, Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi, Viyana Konsolosluk İlişkileri Sözleşmesi, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Uluslararası Su Yollarının Seyrüsefer Dışı Kullanımı Hukuku Sözleşmesi, Devletler ve Mallarının Yargı Bağışıklığına dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Vatansızlık Hallerinin Sayısının Azaltılmasında dair Sözleşme, Viyana Devletlerin Andlaşmalara Halefîyeti Sözleşmesi bu antlaşmalara örnektir. Örnek olarak sayılan antlaşmalar ve diğerleri; Komisyon önerisi üzerine, Komisyonca hazırlanan taslak maddeler niteliğindeki nihai metinler üzerinden kabul edilen antlaşmalardır.¹²

Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun ele aldığı önemli konulardan bir diğeri ise devletlerin fiillerden sorumluluğudur. Komisyon tarafından bu konu iki kısımda incelenmiştir. Bunlar, devletlerin hukuka aykırı fiillerinden ve hukuka aykırı olmayan fiillerinden sorumlulukları şeklindedir. Komisyon her iki alanda da metinler hazırlamıştır.¹³ Devletlerin hukuka aykırı fiillerine ilişkin sorumlulukları bakımından, Komisyonun uzun yıllar süren çalışmaları sonucunda, 2001 yılında Devletlerin Uluslararası Haksız Fiillerinden Kaynaklanan Sorumluluğunu Düzenleyen Maddeler Metni düzenlenmiştir. Uluslararası sorumluluk hukukunun kaynağı olan bu metin,

---

¹¹ International Law Commission. *Texts, Instruments and Final Reports*. [Çevrimiçi] Erişim adresi: <https://legal.un.org/ilc/texts/texts.shtml>. (Erişim Tarihi: 05.05.2024).

¹² Ünyılmaz (2023) s. 422-423.

¹³ International Law Commission. *Texts, Instruments and Final Reports*. [Çevrimiçi] Erişim adresi: <https://legal.un.org/ilc/texts/texts.shtml>. (Erişim Tarihi: 07.10.2024).

Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanmış bir belgeye dayalıdır.¹⁴ Devletlerin hukuka aykırı olmayan, tehlikeli faaliyetlere ilişkin fiillerinden sorumluluklarına ilişkin olarak yine 2001 yılında, “Tehlikeli Faaliyetlerden Doğan Sınır Aşan Zararın Önlenmesi” başlıklı metni BM Genel Kurulu’na sunmuştur. Bu konu henüz kodifikasyon çalışmaları sonlanmamış bir konudur.¹⁵

---

¹⁴ Pirim Kızılca, C.Z. (2012) *Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu: Kuramsal Bir Değerlendirme*. Public and Private International Law Bulletin, Cilt. 32(2), s.151.

¹⁵ Sur, M. (2022) *Uluslararası Hukukun Esasları*, 16. Baskı. İstanbul: Beta Basımevi. s.280.

BÖLÜM 3: ULUSLARARASI HUKUKUN KAYNAKLARI VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ

Çalışmamızın bu bölümünde, uluslararası hukukun kaynakları Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 1. fıkrası kapsamında, uluslararası hukukun şekli kaynakları¹⁶ olarak ele alınacaktır. Hukukun kaynakları konusunda maddi ve şekli hukuk kaynakları ayrımı konusu; bir hukuk kuralının ortaya çıkmasına ilişkin hususların maddi kaynak kategorisinde; bu tür kuralların somutlaşma şekillerinin ise şekli kaynak kategorisinde ele alındığı şeklinde kısaca açıklanabilir.¹⁷

3.1. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne Göre Uluslararası Hukukun Kaynakları

Uluslararası hukukun kaynakları, kaynak ifadesi kullanılmadan bir uluslararası uyuşmazlığın çözümünde başvurulacak hukuk kuralları olarak ilk önce Uluslararası Daimî Adalet Divanı, sonrasında ise Uluslararası Adalet Divanı kuruluş antlaşmalarında sayılmıştır. Çalışmamızda hem sonraki tarihli hukuk kuralı niteliğinde olduğundan hem de Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın sona ermesi ile şu an yürürlükte olan Uluslararası Adalet Divanı Statüsü esas alınmış ve bu Statü üzerinden bölüm düzenlenmiştir.

1946 tarihli Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesi: “1. Kendine sunulan uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözmekle görevli olan Divan: a. Uyuşmazlık durumundaki devletlerce açıkça kabul edilmiş kuralları koyan, gerek genel gerekse özel uluslararası antlaşmaları; b. Hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası teamülü; c. Uygar uluslarca kabul edilen hukukun genel ilkelerini; d. 59. madde hükmü saklı kalmak üzere, hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak yargı kararlarını ve çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının öğretilerini uygular. 2. Bu hüküm, tarafların görüş birliğine varmaları halinde, Divan'ın hakça ve eşitçe karar verme yetkisini zedelemesin.” şeklindedir.¹⁸

¹⁶ Tütüncü, A.N., Arıkoğlu, E., Akgün, V.N. ve Başkaracaoğlu, E. (2023) *Toluner Milletler Arası Hukuk (Giriş, Kaynaklar)*, 3. Baskı. İstanbul: Beta Basımevi. s.34.

¹⁷ Gündüz (2019) s.13.

¹⁸ Kaya, İ. (2020) *Uluslararası Hukukta Temel Belgeler*, 4. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık. s.436.

Madde hükmünden açıkça anlaşılacağı üzere Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne göre uluslararası hukukun kaynakları, uluslararası antlaşmalar, uluslararası örf ve âdet hukuku, hukukun genel ilkeleri, yargı kararları ve doktrin olarak sayılabilir. Ayrıca Divan'a, uyuşmazlık taraflarının yetki vermesi halinde, hakça ve eşitçe, hakkaniyete uygun karar verme yetkisi de tanınmaktadır. Hem Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüsü'nde, hem de Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nde, asli-yardımcı kaynak ayrımı aynı şekilde benimsenmiştir. Söz konusu statülere göre, antlaşmalar, örf ve âdet hukuku ve hukukun genel ilkeleri asli kaynaklar, mahkeme kararları ile doktrin yardımcı kaynaklar olarak ele alınır.¹⁹ Sayılan bu kaynakların sınırlı sayıda olmadığı görüşü doktrinde yer almaktadır.²⁰

Bu kapsamda asli ve yardımcı kaynak ayrımına da değinilmelidir. Uluslararası hukukta asli veya asıl kaynak olarak kabul edilen antlaşmalar, örf ve âdet kuralları ve hukukun genel ilkeleri, gerçek anlamda hukuk kuralı oluşturan kaynaklar olarak sayılabilirler. Yargı kararları ve doktrin ise yargıçlar tarafından yardımcı araç olarak kullanılabilen, hukuk kuralı yaratmayan, kuralın varlığı veya içeriğinin saptanması amacıyla başvurulacak kaynaklar olup, yardımcı kaynak niteliğindedir.²¹

3.2. Hukukun Genel İlkelerinin Diğer Uluslararası Hukuk Kaynakları Arasındaki Yeri

Yukarıda yazılmış olan²² 38. maddenin metninden de görüleceği üzere, hukukun genel ilkeleri, Uluslararası Adalet Divanı'nın bir uyuşmazlık çözümünde kullanacağı kaynaklardan biri olarak sayılmıştır. Hem uygulamada hem de doktrinde hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliği ve kaynaklar arasında başvuru sıralaması tartışmalıdır.

Öncelikli olarak, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde hiçbir sıralama ibaresinin bulunmadığına dikkat edilmelidir. Zira, Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüsü'nün ilgili maddesi olan 38. maddede de herhangi bir sıralama ibaresi yoktur. Genel kabul, kaynaklar arasında bir hiyerarşik ilişki olmadığı; herhangi birinin

¹⁹ Pazarcı, H. (2023) *Uluslararası Hukuk*, 22. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi. s.39.

²⁰ Kaya, İ.S. (2022) *Uluslararası Hukuk Temel Bilgiler*, 3. Baskı. Ankara: Adalet Yayınevi. s.33.

²¹ Sur (2022) s.19.

²² Bkz. s.8.

diğerine göre öncelikli uygulanmasına dair bir kural olmadığı; ancak örf ve âdet kuralları ile hukukun genel ilkelerinin bir antlaşma hükmünü ilga edemeyeceği yönündedir.²³ Bir diğer görüş ise öncelikle antlaşma, sonrasında örf ve âdet kuralları, devamında hukukun genel ilkeleri, halen çözüm bulunamadıysa yardımcı kaynaklar niteliğindeki mahkeme kararları ile doktrine bakılması şeklinde bir sıralama ile uygulanması gerekliliğini savunur.²⁴ Bu görüşü destekler nitelikte olarak, Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüsü'nün tasarısında yer alan "sırasıyla" ibaresi gerekçesi ile 38. maddede belirtilen kaynakların sıralama halinde yazıldığı görüşü de mevcuttur.²⁵ Görüşlerden biri ise hukukun genel ilkelerine başvurulabilmesi için iki şart öngörmektedir. Bu görüş, öncelikle ilgili konuda herhangi bir antlaşma ve örf ve âdet hukukunda çözüm olmamasını şart koşmuş, devam şartı olarak da hukukun genel ilkesinin antlaşma veya örf ve âdet kuralı ile çatışmaması olarak belirtmiştir.²⁶ Bu görüş aslında, Statü hükmünde hukukun genel ilkelerinin yer alması mantığı ile örtüşmekte olup, hukuki boşluk durumunda hukukun genel ilkelerine başvurulması fikrini desteklemektedir. Bu konu ilerleyen başlıklarda daha detaylı ele alınacaktır. Bunun yanı sıra, her ne kadar kaynaklar arası böyle bir hiyerarşik ilişkinin varlığı kabul edilse de bazı hukukun genel ilkeleri ile örf ve âdet kurallarının, uluslararası hukukun emredici normu niteliği taşıdığı, *jus cogens* kuralı olarak ele alınması gerektiği, bu nedenle öncelikle uygulanacağı görüşü de doktrinde mevcuttur.²⁷ Bir diğer görüş ise uluslararası hukukun asli kaynakları arasında yer alan hukukun genel ilkelerinin, başvurulacak son asli kaynak niteliğinde olduğu yönündedir.²⁸

Sıralama sorunun yanı sıra, hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliğini farklı ele alan görüşler de bulunmaktadır. Bunlardan biri, hukukun genel ilkelerini, örf ve âdet kuralları olarak değerlendirmektedir. Saganek, her ne kadar bu iki kaynağın bire bir örtüştüğünü söylemese de örf ve âdet hukuku ile hukukun genel ilkelerinin birlikte incelenmesi gerekliliğini savunan, değerlendirmelerinin birlikte ele alınması gerektiği

---

²³ Bozkurt, E., Poyraz, Y. ve Erdal, S. (2023) *Devletler Hukuku*, 12. Baskı. Ankara: Legem Yayınevi. s.45.

²⁴ Aksar, Y. (2023) *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I*, 7. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık. s.74.

²⁵ Pazarcı, H. (2021) *Uluslararası Hukuk Dersleri I.Kitap*, 15. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi. s.235.

²⁶ Tütüncü vd. (2023) s.54.

²⁷ Mosler, H. (1984) *General Principles of Law*, in Rudolf, B. ve Planck, M. der. *Encyclopedia of Public International Law* 7, 1. Baskı. Amsterdam: Elsevier Science Publishers B.V. s.96.

²⁸ Acer, Y. ve Kaya, İ. (2021) *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı İngilizce Özetli*, 12. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık. s.61.

görüşündeki hukukçulardan biridir²⁹. Bu görüşü benimsemeyen hukukçular ise hukukun genel ilkeleri ile örf ve âdet kurallarının aynı olmadığına ilişkin farklı gerekçelendirmelerde bulunmuştur. Hukukun genel ilkelerinin varlığının kabul edilmesinin akıl gereği olarak nitelendirilmesi³⁰, toplum yaşamının temeli olarak kabul edilebilmeleri³¹, örf ve âdet kurallarında aranan sürekli ve istikrarlı uygulanma kriterinin hukukun genel ilkeleri için aranmamaları³², devletlerin ilgili ilkeyi benimseme durumunun uygulamaya göre değil, devletin iç hukuk düzeni veya hukuk anlayışında, açıkça ya da kapalı olarak böyle bir ilkenin etkisinin görülmesine göre değerlendirilmesi³³, uluslararası yargıç veya hakemlerce doğrudan uygulanacak olması³⁴, Statüyü hazırlayan devletlerce ayrı olarak ele alınması ile açıkça ayrı olduklarının gösterildiklerinin kabul edilmesi³⁵, ilkelerin örf ve âdet kurallarına göre daha fazla genel ve daha az detaylı olmaları³⁶ bu gerekçelerden bazılarıdır. Burada en çok dikkat çeken ve uygulamada önem arz eden fark, hukukun genel ilkelerini bağımsız bir kaynak haline gelmesinin nedeni, örf ve âdet kuralları için sıkı kriterler ve kanıt aranmakta iken, hukukun genel ilkeleri için böyle bir kanıtlama koşulunun mevcut olmamasıdır.³⁷ Hukukun genel ilkelerinin kaynak olarak kabulü için, ulusal veya uluslararası sistemlerde varlığı yeterlidir³⁸.

Bir diğer görüş ise hukukun genel ilkelerinin, uluslararası yargıç veya hakeme hukuk dışı değerlendirme imkanı tanıyan hakkaniyet ile özdeşleştiğini söyler. Ancak, hukukun genel ilkeleri, hakkaniyete göre karar verilmesi halinde olduğu gibi hakime geniş yetkiler tanımamakta, yasa koyucu sıfatı yüklememektedir. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 2. fıkrasında da hakkaniyete göre karar verilebileceği düzenlenmiş olup, bunun için tarafların kabulü şart olarak konmuştur. Dolayısıyla hakkaniyete göre karar verilebilmesi için, uyuşmazlığın bütün taraflarınca bunun açıkça kabul edilmesi gerekir. İlgili hükümden de açıkça anlaşılabacağı üzere,

---

²⁹ Saganek, P. (2017) *General Principles of Law in Public International Law*. Polish Yearbook of International Law, Cilt. 37, s.248.

³⁰ Gündüz (2019) s.24.

³¹ Gündüz (2019) s.24.

³² Pazarcı (2021) s.231.

³³ Pazarcı (2021) s.231.

³⁴ Sur (2022) s.91.

³⁵ Gündüz (2019) s.24.

³⁶ Mosler (1984) s.91.

³⁷ Pazarcı (2021) s.231.

³⁸ Reçber, K. (2023) *Uluslararası Hukuk*, 5.Baskı. Bursa: Dora Basım. s.133.

hukukun genel ilkelerinin uyumsuzluğa uygulanabilmesi için, taraflarca herhangi bir kabul beyanı aranmamaktadır.³⁹

Bütün bu tartışmaların yanı sıra, bölümün başında belirtildiği üzere⁴⁰, Statünün 38. maddesinde sayılan kaynakların uluslararası hukukun şekli kaynağı olduğu görüşü, genel kabul edilendir. Ancak doktrinde bazı yazarlarca, hukukun genel ilkelerinin uluslararası hukukun maddi kaynağı olduğu yönünde kabulleri de bulunmaktadır.⁴¹

3.3. Uluslararası Hukukçuların Görüşleri ve Doktrindeki Tartışmalar

Çalışmamızın bu bölümünde, bazı hukukçuların görüşlerine değinilecektir. Bu kapsamda görüşler, “hukukta boşluk” düşüncesi, kaynaklar arası hiyerarşi, hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliği ve hukukun genel ilkelerinin amaç ve işlevleri başlıkları altında incelenecektir.

3.3.1. “Hukukta Boşluk” Düşüncesi Hakkındaki Görüşler

Hukukun genel ilkelerinin oluşabilecek hukuki boşluğu kapatma işlevi nedeniyle, hukukta boşluk oluşmasına ilişkin uluslararası hukukçuların görüşleri bu kapsamda ele alınacaktır.

Kelsen, görüşünü, hukukta boşluk olmayacağı fikrine dayandırmakta olup, hukuken yasaklanmayan her şeye hukuken müsaade edildiğini ve Statünün ilgili hükmü ile Uluslararası Adalet Divanı’na hukuk yaratma fonksiyonu verildiğini ve bunun hukuken mümkün olsa dahi ahlaken ve siyaseten uygun olmadığını savunmaktadır.⁴²

Toluner, Kelsen’in hukukta boşluk olmayacağı görüşünün, sadece gelişmiş hukuk düzenleri için söz konusu olduğuna, ancak uluslararası hukukun ilkel bir hukuk düzeni olduğuna dikkat çeker. Örf ve âdet hukukunun yavaş oluşan bir hukuk kaynağı olması

---

³⁹ Pazarcı (2021) s.232.

⁴⁰ Bkz. s.8.

⁴¹ Tütüncü vd. (2023) s.53.

⁴² Tütüncü vd. (2023) s.51.

ile antlaşmalar ve örf ve âdet kurallarının ayrıntılı ve seyrek olması gerekçeleri ile Toluner, uluslararası hukukta, özellikle usul kuralları alanında boşluk oluşabileceği görüşünü savunur.⁴³

3.3.2. Kaynaklar Arası Hiyerarşi Hakkındaki Görüşler

Uluslararası hukukun asli kaynakları olarak antlaşmalar, örf ve âdet kuralları ve hukukun genel ilkeleri arasındaki hiyerarşik ilişki konusu, uluslararası hukuk kaynakları konusunda en çok tartışılan hususlardan biridir.

Hillier, hukukun genel ilkelerine ilişkin başlıca tartışmalardan olan hiyerarşik ilişki konusunda, 38. maddede sayılan kaynakların aralarında herhangi bir katı hiyerarşi olmadığı; ancak özellikle antlaşmaların tarafların iradelerinin doğrudan gösterdiği gerekçesi ile öncelikli uygulanan kaynak olması gerektiği, onu örf ve âdet kurallarının takip edeceği, diğer tüm kaynakların ise sonrasında başvurulacak kaynaklar olduğu şeklinde görüşünü bildirmektedir.⁴⁴

Lu, hukukun genel ilkelerinin üç özelliğinin üstünde durmaktadır. Bu özellikler, hukukun genel ilkelerinin bağımsızlığı⁴⁵, tamamlayıcı niteliği⁴⁶ ve son olarak örf ve âdet kuralları ile antlaşmaları yorumlayıcı⁴⁷ rolüdür⁴⁸. Lu'ya göre, uluslararası hukuk kaynakları olan antlaşmalar, örf ve âdet kuralları ve hukukun genel ilkeleri arasında herhangi bir hiyerarşi, öncelik söz konusu değildir.⁴⁹

---

⁴³ Tütüncü vd. (2023) s.51.

⁴⁴ Hillier, T. (1998) *Principles of Public International Law*, 2. Baskı. Londra: Cavendish. s.17.

⁴⁵ Lu, Y. (2022) *Analysis of the General Principles of Law of Article 38 of the Statute of the International Court of Justice*. Beijing Law Review, Cilt. 13(4), s. 789.

⁴⁶ Lu (2022) s.790.

⁴⁷ Hukukun genel ilkelerinin antlaşmaları yorumlama işlevi değerlendirilirken 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 31. maddesi ve devam maddelerindeki yorum kurallarının gözetilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda genel yorum kuralları, tamamlayıcı yorum araçlarına ilişkin kurallar ve farklı dillerde çevirisi mevcut antlaşmaların yorumlanmalarına ilişkin kurallar değerlendirilmelidir.

⁴⁸ Lu (2022) s.791.

⁴⁹ Lu (2022) s.789.

3.3.3. Hukukun Genel İlkelerinin Kaynak Niteliği Hakkındaki Görüşler

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nde uyuşmazlık çözümünde kullanılacak hukuk kuralları arasında hukukun genel ilkelerinin sayılmasının, hukukun genel ilkelerine uluslararası hukuk kaynağı olma niteliği kazandırıp kazandırmadığı ve nasıl bir kaynak olarak kabul edildiği doktrinde yoğun tartışmalara konu olan bir husustur.

Uluslararası Daimî Adalet Divanı hakimliği yapmış olan Anzilotti, benimsediği görüşünü, hukukun kaynaklarının devletlerin iradesi olduğu fikrine dayandırmaktadır. Anzilotti, uluslararası hukukun kaynaklarının, uluslararası antlaşmalar ile örf ve âdet hukuku kurallarından ibaret olduğunu savunur.⁵⁰

Yukarıda hukukta boşluk kavramına ilişkin görüşleri açıklanan Kelsen, hukukun genel ilkelerinin uluslararası hukuk uyuşmazlıklarında uygulanamayacağı görüşünü, bizzat 38. maddenin kendisine de dayandırmaktadır. Zira, Kelsen'e göre, 38. maddenin ilk cümlesi, “...kendisine sunulan uyuşmazlıkları milletlerarası hukuk uyarınca çözmek...” şeklinde olup, kullanılması gereken kurallar, uluslararası hukuk kurallarıdır, ancak hukukun genel ilkeleri uluslararası hukuk kuralı niteliği taşımamaktadır.⁵¹ Bunun yanı sıra Kelsen, uluslararası hukukun asli kaynaklarının antlaşmalar ile örf ve âdet kuralları olduğunu, ancak bunların uygulanmadığı ya da bulunamadığı hallerde, tamamlayıcı bir kaynak niteliği ile hukukun genel ilkelerine başvurulabileceğini ifade etmektedir.⁵² Kanımızca, Kelsen'in görüşü; yalnızca uluslararası hukuka ilişkin genel hukuk ilkelerinin tali kaynak niteliğinde kullanılabileceği şeklinde özetlenebilir. Kelsen, devletlerin iç hukukunda doğan ve uluslararası hukuka aktarılabilen ilkelerin uluslararası hukuk uyuşmazlıklarında başvurulabilecek kurallar olduğunu kabul etmemektedir. Aynı zamanda Kelsen, hukukun genel ilkelerinin kaynak kabul edilmesi ile yargıca hukuk yaratma yetkisinin verildiği ve bunun kabul edilemeyeceğini ifade eder.

D'Aspremont ise hukukun genel ilkelerinin bir kaynak olarak yayılma, genişleme eğilimine dikkat çekmekte ve hukukun genel ilkelerinin bu potansiyeli nedeniyle,

---

⁵⁰ Tütüncü vd. (2023) s.50.

⁵¹ Tütüncü vd. (2023) s.52.

⁵² Reçber (2023) s.132.

kaynak olarak hukuk metinlerine girmesini eleştirmekte ve ihtiyatlı kullanımını önermektedir.⁵³ Kanımızca, D'Aspremont ve Kelsen'in görüşlerinin temelinde hukuk yaratma yetkisi verilmesine ilişkin endişeler görülmektedir.

Wang, uluslararası hukuk kaynakları içerisinde hukukun genel ilkelerini, özellikle antlaşmalar ile örf ve âdet kuralları ile karşılaştırıldığında, boşluk doldurucu, yardımcı veya ikincil, tamamlayıcı kaynak olarak tanımlamaktadır.⁵⁴ Hukukun genel ilkelerinin boşluk doldurucu ve *non liquet* adı verilen, hukuk kuralı eksikliği nedeniyle karar verilememesi halinin ortaya çıkmasını engelleme amaçlı nitelendiren bazı başka yazarlar ise Verdross, Oppenheim, Shaw, Cassese, Charlesworth, Koskenniemi, Cheng, Siorat, Brierly ve Akehurst olarak örneklendirilebilir.⁵⁵

Hukukun genel ilkelerinin diğer kaynaklara göre esnek, ama oldukça tartışmalı olduğu eleştirisi ile ve birincil boşluk doldurma mekanizması niteliğini vurgulayarak uluslararası ceza hukuku için önemine işaret eden hukukçu Jain, hukukun genel ilkelerini, belirsiz karakter ve içerik sahibi olduğu gerekçesi ile güvenilmesi zor bir kaynak olarak ele almaktadır.⁵⁶

Kimi uluslararası hukuk yazarları ise hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliğinin, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesine dayandığı, bu antlaşma maddesinin tartışmasız kaynak niteliği verdiği, bu nedenlerle hukukun genel ilkelerinin, uluslararası hukuk kaynağı olarak kabul edileceği görüşündedir. Bu görüşteki yazarlara Eggett örnek verilebilir.⁵⁷

Kwiecién, hukukun genel ilkelerini uluslararası hukukun en gizemli (*enigmatic*) kaynağı olarak tanımlamaktadır. Bu tanımın gerekçesini ise hukukun genel ilkelerinin uluslararası pratikte görünür uygulamasının az olması ve bu nedenle doğrudan

---

⁵³ D'Aspremont, J. (2017) *What Was Not Meant to Be: General Principles of Law as as Source of International Law*, in Mazzeschi, R.P. ve Sena, P., der. *Global Justice, Human Rights and Modernization of International Law* Brill, s.13.

⁵⁴ Wang, Y. (2022) *The Origins and Operation of the General Principles of Law as Gap Fillers*. Journal of International Dispute Settlement, Cilt. 13(4), s. 560.

⁵⁵ Wang (2022) s.561.

⁵⁶ Jain, N. (2016) *Judicial Lawmaking and General Principles of Law in International Criminal Law*. Harvard International Law Journal, Cilt. 57(1), s.112.

⁵⁷ Saganek, P. (2019) *The Sources of General International Law in the Recent Works of the International Law Commission*. Polish Yearbook of International Law, Cilt. 39, s.47.

hukukun genel ilkelerine dayanan hakların bulunmaması şeklinde açıklar.⁵⁸ Kwiecién'e göre, hukukun genel ilkeleri, bu niteliğinin yanı sıra, uluslararası hukuka öngörülebilirlik sağladığından, uluslararası hukukun sistematik karakterinin koruyucularıdır.⁵⁹

Sur, hukukun genel ilkelerinin müstakil bir kaynak olduğu görüşündedir. Yazar, hukukun genel ilkeleri ile örf ve âdet kurallarının farklılığını; genel ilkelerin kaynak niteliğine ilişkin olarak, uygulamaların incelenmemesi, ilkenin varlığının ortaya konulmasının yeterli olması ve uluslararası yargıç veya hakem tarafından belirlenmesi özellikleri ile ortaya koymaktadır. Sur'a göre, uluslararası yargıç veya hakemlerin hukukun genel ilkelerine göre karar verme yetkisi, Türk Medeni Kanunundaki gibi hakime verilen bir hukuk yaratma yetkisi değildir. Zira, burada uluslararası yargıç veya hakemler, sadece devletlerce benimsenen ilkeleri saptar ve uygular, yeni bir hukuk kuralı yaratılması söz konusu değildir. Sur, hukukun genel ilkelerini, tamamlayıcı ve uluslararası hukuk düzeninin boşluklarını doldurucu olarak tanımlamaktadır. Bunların yanı sıra, Sur'a göre, genel hukuk ilkelerinin bazılarının uluslararası antlaşmalara geçirildiği ve bazılarının da örf ve âdet kuralı haline geldiği uluslararası hukuk düzeninde gözlemlenebilmektedir.⁶⁰

Bozkurt, Poyraz ve Erdal birlikte hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliğinin ancak yargı kararlarına bakılarak değerlendirebileceğini ve hem Uluslararası Adalet Divanı kararlarında hem de uluslararası hakem mahkemelerince verilen kararlarda hukukun genel ilkelerinin bağımsız bir kaynak olarak ele alındığını ifade etmişlerdir.⁶¹ Uluslararası yargıda hukukun genel ilkelerine ilişkin kararlar çalışmamızda ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Reçber'e göre, hukukun genel ilkeleri, antlaşmalar ile örf ve âdet kurallarından ayrı ve bağımsız bir kaynak niteliğinde olsa da ana kaynaklar arasında sayılmamaktadır. Her ne kadar Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nde hukukun genel ilkeleri yardımcı kaynaklar arasında sayılmasa da Reçber, bunun, hukukun genel ilkelerinin yardımcı

---

⁵⁸ Kwiecién, R. (2017) *General Principles of Law: The Gentle Guardians of Systemic Integration of International Law*. Polish Yearbook of International Law, Cilt. 37, s.235.

⁵⁹ Kwiecién (2017) s.237.

⁶⁰ Sur (2022) s.91.

⁶¹ Bozkurt vd. (2023) s.72.

kaynak niteliğini değiştirmeyeceğini, sadece şekli bir düzenleme olduğunu belirtmektedir.⁶²

Yukarıda detaylı olarak ele alındıęından⁶³ çalışmamızın bu bölümünde kısaca yer verilecek olan iki görüşü benimseyerek, hukukun genel ilkeleri kavramı ve kaynak niteliği üzerinde tartışma sürdüren yazarlar söz konusudur. Ele alınacak ilk yazar grubu, hukukun genel ilkelerinin uluslararası örf ve âdet kuralları ile kesiştiği görüşünü savunan yazarlardır. Scelle, Tunkin, elik ve Akipek gibi yazarların benimsedikleri bu görüş, her iki kaynağın da devletlerin kapalı bir irade uyuşmasına dayanması ile gereklendirilmektedir. Bu kapsamda değinilecek ikinci yazar grubu ise hukukun genel ilkeleri ile hakkaniyeti birlikte değerlendiren yazarlardır. Bu yazarlara örnek olarak Kopelmanas ve Meray verilebilir.⁶⁴

3.3.4. Hukukun Genel İlkelerinin Amaç ve İşlevleri Hakkındaki Görüşler

Pazarcı, hukukun genel ilkelerinin uluslararası hukuk bakımından antlaşmalar ve örf ve âdet kurallarından ayrı olarak, üçüncü bir asıl kaynak niteliğinde olduğu görüşündedir. Pazarıcı'ya göre, hukukun genel ilkelerinin diğer iki asli kaynaktan en büyük farkı, uygulama ve kural saptama konularında, uluslararası yargıç ile hakemlere daha esnek bir değerlendirme alanı tanıma özelliğidir. Öte yandan Pazarıcı'ya göre, hukukun genel ilkeleri, antlaşmalar ve örf ve âdet kuralları ile ortaya çıkan hukuki boşluğun tamamlanmasına, hukuki sebep olmadığından karar verilememe durumunun engellenmesine yarar. Her ne kadar hukukun genel ilkeleri diğer iki kaynağa nazaran daha esnek kullanım imkanı tanısa da hakkaniyetten farklı olarak, uluslararası yargıç veya hakeme hukuk kuralı yaratma yetkisi vermez. Pazarıcı, kullanım açısından değerlendirme yetkisinin esnekliği gerekçesi ile hukukun genel ilkelerinin, antlaşma ve örf ve âdet kurallarından sonra başvurulması gereken bir kaynak olduğu, bu nedenle ikinci derecede ve ikame niteliğinde bir kaynak olduğu görüşündedir. Bunun yanı sıra Pazarıcı'ya göre, hukukun genel ilkeleri, uluslararası hukuk kuralları oluşumunda devletlerin antlaşma ve örf ve âdet kurallarındaki gibi olumlu iradelerini aramayarak,

---

⁶² Reçber (2023) s.135.

⁶³ Reçber (2023) s.10.

⁶⁴ Pazarıcı (2021) s.230.

geniş yetkilerini kısıtlama amacı taşımaktadır.⁶⁵ Zira, devletler antlaşma tarafı olarak ya da çekince koyarak antlaşma kuralları bakımından, örf ve âdet kuralları bakımından ise uygulama veya ısrarlı itiraz gibi yollar ile iradelerini mutlak olarak yansıtmaktadırlar. Pazarcı'nın görüşüne göre; hukukun genel ilkeleri, tamamlayıcı, ikinci derecede ve ikame bir asli kaynak ifadeleri ile özetlenebilir.

Aksar, hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliğini tamamen tamamlayıcı ve hukuki boşlukları doldurma amaçlı olarak değerlendirmektedir. Zira, Divan ancak uluslararası antlaşma ve örf ve âdet kurallarında bir hüküm bulunamaması halinde hukukun genel ilkeleri kaynağına yönelebilir. Aksar'a göre, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesine hukukun genel ilkeleri hükmünün eklenmesinin temel amacı, herhangi bir hukuki boşluk oluşması durumunda, karar verilememesi ve Divan'a olan güvenin sorgulanmaması amacıyla, başvurulabilecek bir mekanizma oluşturmaktır.⁶⁶

Gündüz'ün hukukun genel ilkelerine ilişkin kabulleri ise daha çok evrensellik konusu üzerinden ilerlemektedir. Genel hukuk ilkelerinin ispatı gerektirmediği, reddedilmelerinin imkansızlığı, varlıklarının kabulünün akıl gereği olması, geçerliliklerinin tüm zamanlar için söz konusu olması, herhangi bir mekan ile sınırlı olmamaları, genellikle bilinen toplum tarihi ile eş zamanlı olmaları, değişen şartlara rağmen uygulanabilecek olmaları, Gündüz'ün görüşünü dayandırdığı gerekçelerdendir. Gündüz'e göre, hukukun genel ilkeleri devletlerin iradeleri ile uyumlu olsalar da herhangi bir irade açıklamasına indirgenemezler ve değişimleri söz konusu değildir. Genel hukuk ilkeleri, doğru kabul edilen ve ispatı aranmayan hukuk kuralları niteliği taşır. Gündüz, genel hukuk ilkelerinin, her hukuk sisteminde ayrı olarak, herhangi bir uluslararası hukuk kuralı yaratma amacı ve endişesi taşımaksızın, genel doğru ve yararlıyı sağlama amacıyla ortaya çıktığını belirtir.⁶⁷

Hukukun genel ilkeleri kavramını ve kaynak olarak kabulünü, bu kavramın kapsamının çok geniş olduğu ve bu nedenle, uluslararası hukuk kaynağı olarak kabul

---

⁶⁵ Pazarcı (2021) s.233.

⁶⁶ Aksar (2023) s.93.

⁶⁷ Gündüz (2019) s.24.

edildiğinde, bu kaynağın devletlerin kendi kontrolleri dışında oluşacağı gerekçeleri ile eleştiren bir görüş de doktrinde mevcuttur.⁶⁸

Doktrinde yer alan bir diğer görüş ise hukukun genel ilkelerinin bağımsız bir biçimde bir hakkın temelini oluşturmaya ilişkin uygulama ve içtihatlarla pek delil olmadığı gerekçesi ile hukukun genel ilkelerinin pratik açıdan önem arz eden bir hukuk kaynağı olmadığı yönündedir.⁶⁹

Yukarıda uluslararası kamu hukuku kaynağı olarak ele almış olduğumuz hukukun genel ilkelerine, aynı dayanaklarla, uluslararası özel hukuk kaynağı olarak başvurulabileceğine ilişkin benimsenen görüşler de mevcuttur.⁷⁰ Çalışmamızın kapsamı uluslararası kamu hukuku olduğundan, hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliğinin uluslararası özel hukukta da kabul edilebildiği görüşüne sadece değinilmek ile yetinilecektir.

---

⁶⁸ Aksar (2023) s.93.

⁶⁹ Aksar (2023) s.94.

⁷⁰ Kotuby Jr., C.T. (2013) *General Principles of Law, International Due Process, and the Modern Role of Private International Law*. Duke Journal of Comparative and International Law, Cilt. 23(3), s.412.

BÖLÜM 4: ULUSLARARASI HUKUK KAYNAĞI OLARAK HUKUKUN GENEL İLKELERİ

Çalışmamızın bu bölümünde doktrinde hukukun genel ilkelerine ilişkin olarak, hukukun genel ilkelerinin bir kaynak olarak tanımı, uluslararası hukuka yerleşimi ve çeşitli hukuk metinlerine girişi ile unsurları ve türediği hukuk düzenine göre hukukta yeri ele alınacak olup uluslararası hukukta önem arz edilen bazı ilkeler örneklendirilecektir. Bu bölümde, uluslararası hukukta hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliği tartışılmayacaktır. Bölüm, zaten Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesi ve çalışmanın ikinci bölümünde detaylı olarak incelenen olumlu doktrin görüşleri temeli ile hukukun genel ilkelerinin bir uluslararası hukuk kaynağı olduğu görüşüne dayanılarak hazırlanmıştır.

4.1. Tanımı

Uluslararası hukukun kaynaklarından olduğu kabul edilen hukukun genel ilkelerine ilişkin çeşitli tanımlamalar yapılabilir. Bunlardan, en çok kabul göreni; *“Birçok ulusal hukuk düzeninde yeralan ve uluslararası hukuk düzenine aktarılmalarına ne hukuk mantığı ne de devletlerin değer yargıları bakımından herhangi bir engel bulunmayan, devletlerin ortak hukuk değerlerini içeren kurallar.”*⁷¹ şeklindeki tanımdır.

Yukarıda yer verdiğimiz, doktrin tarafından genel kabul gören tanım dışında, hukukun genel ilkeleri kavramının çeşitli anlamlarda kullanımı da söz konusudur. Tarihsel kullanımda, kavramın hukuk düzenleri belirli bir gelişim düzeyine ulaşmış toplumlarca genel olarak benimsenen ilkeleri ifade ettiği görülmektedir. Daha modern bir yaklaşımda ilgili kavram, genel olarak devletlerin iç hukuklarında kullandıkları hukuk kurallarını ifade eder. Daha farklı bir tanımlama ise hukukun genel ilkelerinin kökeninin uluslararası ilişkilere dayandığı görüşüne göredir. Bu tanımlamada “genel” sıfatı, ulusal hukuklardaki genel ilkeler gibi birçok hukuk düzenini ifade etmez; ancak genellikle, uluslararası hukuktaki aynı türden tüm davalarda genel olarak uygulanan ilkeleri belirtir. Bir diğer tanımlama ise hukukun genel ilkelerinin; iç hukuk,

---

⁷¹ Pazarcı (2023) s.118.

uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler veya başka herhangi bir özerk hukuk sistemine ait olabilecek, hangi hukuk düzenine ait olduğuna bakılmaksızın, her türlü hukuki ilişkide tanınan ilkeler olduğu şeklindedir. Bu tanımlamayı yapan hukukçular, bu ilkelerin organize toplumlarda hukuki ilişkilerin devamı ve doğru yürütülmesi için vazgeçilmez ilkeler olduğu görüşündedirler. Son bir tanım ise bazı yazarlarca bir önceki gruptan farklı değerlendirilerek, “hukuk mantığının ilkeleri” ifadesini kullanarak yapılmaktadır. Söz konusu yazarlar, bu ilkeleri, iki hukuki durumun birbiri ile ilişkisinden kaynaklanan hukuki sonuçları belirleyen ilkeler olarak tanımlamaktadırlar.⁷²

4.2. Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri ve Hukuk Metinlerindeki Yeri

Çalışmamızın bu kısmında hukukun genel ilkelerinin uluslararası hukukta ortaya çıkışına ve farklı hukuk metinlerinde ele alınışlarına değinilecektir.

Öncelikle hukukun genel ilkeleri, kavram olarak 1907 yılında yapılan İkinci Lahey Barış Konferansı sırasında uluslararası hukuk alanında ilk kez açıkça gündeme gelmiştir.⁷³ Bunun öncesinde kavram olarak açıkça dile getirilmese de 19. yüzyılın başlarından itibaren, uluslararası hakemlik organlarınca, kimi davalarda devletlerarası ilişkilerde de uygulanması mümkün olan bazı ortak iç hukuk kurallarının uygulanmış olduğu görülmektedir.⁷⁴ Hukukun genel ilkelerinin, uluslararası hukuk uyuşmazlıklarında uygulanacak hukuk kaynakları arasında, adalet ve hakkaniyet genel ilkeleri başlığı altında yeni bir kaynak olarak uygulanması fikri, konferansta Uluslararası Ganaim Mahkemesi’nin sözleşme tasarısının raportörü Renault tarafından ortaya atılan bir fikirdir; ancak bu öneri konferansta kabul görmemiştir.⁷⁵

Hukukun genel ilkelerinin yer aldığı ilk uluslararası metin, 1920 yılında düzenlenen, Milletler Cemiyeti çerçevesinde Uluslararası Daimî Adalet Divanı’nın kurucu antlaşması niteliğinde olan Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüsü’dür.⁷⁶ Statü’nün

---

⁷² Mosler (1984) s.90.

⁷³ Pazarcı (2023) s.118.

⁷⁴ Pazarcı (2023) s.118.

⁷⁵ Pazarcı (2023) s.118.

⁷⁶ Pazarcı (2023) s.118.

38. maddesinin 1. fıkrasında, görevi kendisine başvurulmuş uluslararası hukuk uyuşmazlıklarını çözmek olan Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın kullanacağı kaynaklar arasında, medeni milletlerce kabul edilmiş hukukun genel ilkelerinin de yer aldığı düzenlenmektedir.⁷⁷

Daha sonra Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne de aynen aktarılacak olan 38. madde hükmü, Hukukçular Komitesi tarafından hazırlanmıştır. Komite çalışmaları incelendiğinde, mutlak bir görüş birliği bulunmadığı gözlemlenebilir.⁷⁸ Çalışmamızın bu kısmında, Hukukçular Komitesi'nce “*medeni milletlerce kabul edilmiş hukukun genel ilkeleri*” ifadesinin, 38. madde metnine eklenmesine ilişkin yapılan öneriler ve hükmün eklenmesi süreci ele alınacaktır. Komite başkanı Belçikalı hukukçu Descamps, ilk olarak ilgili hükmün, “*medeni milletlerin hukuk bilincinde kabul edilmiş bulunan milletlerarası hukuk kuralları*” şeklinde olmasını önermiştir.⁷⁹ Komite üyelerinden Fransız hukukçu Lapradelle ise “*Divan, hukuk, adalet ve nısfet uyarınca karar verir*” ifadesinin hükümde yer alması ve hukuki boşluk halinde Divan'ın takdir hakkının daha geniş tutulması gerektiğini ifade eder.⁸⁰ Komite üyelerinden Amerikalı hukukçu Root, Divan'a özellikle genel hukuk ilkelerine göre karar vermesine ilişkin yetki verilmesi halinde bu durumun pozitif hukukun dışına çıkacağı fikri ile genel hukuk ilkelerinin kaynak olarak kullanımına itiraz etmiştir.⁸¹ Mevcut hüküm ise Komite üyelerinden İngiliz hukukçu Phillimore'un da katkısı ile üzerinde çalışılan ortak önerilerin sentezi sonucu ortaya çıkmıştır.⁸² Sonuç olarak, herhangi bir uyuşmazlığın çözümü için, antlaşma ve örf ve âdet kurallarının yetersiz kalması halinde hukukun genel ilkelerine başvurulacağı konusunda uzlaşma sağlanmıştır⁸³.

Yukarıdaki tartışmalar sonucu kabul edilmiş olan maddede, hukukun genel ilkelerinin de yer almasının amacı, Divan'a gelen herhangi bir uyuşmazlığın ilgili olaya uygulanabilecek bir örf ve âdet kuralı veya antlaşma hükmü bulunmadığı, yani hukuki

---

⁷⁷ Tütüncü vd. (2023) s.49.

⁷⁸ Tütüncü vd. (2023) s.49.

⁷⁹ Tütüncü vd. (2023) s.49.

⁸⁰ Tütüncü vd. (2023) s.49.

⁸¹ Reçber (2023) s.131.

⁸² Tütüncü vd. (2023) s.50.

⁸³ Reçber (2023) s.131.

bir boşluğun varlığı nedeniyle çözülememesi halinin, *non liquet* riskinin azaltılmasıdır.⁸⁴

Hukukun genel ilkelerinin bir uluslararası hukuk kaynağı olarak ele alındığı bazı başka hukuk metinleri de vardır. Bunlardan biri de uluslararası ceza hukukuna ilişkin olan, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurucu antlaşması olan Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurucu Statüsü (Roma Statüsü)'dür. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin bir uluslararası ceza uyuşmazlığının çözümünde başvuracağı kuralları düzenleyen Statü'nün 21. maddesi; *"1. Mahkeme; a) Birinci olarak, işbu Statüyü, suçun unsurlarını ve usul ve delil kurallarını; b) İkinci olarak, uygun olduğu takdirde, uygulanabilir andlaşmaları ve uluslararası silahlı çatışmalar hukukunun mevcut ilkeleri dahil uluslararası hukukun kurallarını ve ilkelerini; c) Mahkeme tarafından, bu Statü ile uluslararası hukuk ve uluslararası kabul görmüş norm ve standartlara uygun olmaları halinde suç üzerinde normal olarak yargı yetkisi bulunan devletin iç mevzuatı dahil dünyadaki hukuk sistemlerinin ulusal yasalarından kaynak alınan temel hukuk ilkeleri uygulanacaktır. 2. Mahkeme önceki kararlarında yorumlanmış hukuk kurallarını ve ilkelerini uygulayabilir."* şeklindedir.⁸⁵ İlgili madde uyarınca, hukukun genel ilkelerinin uluslararası ceza yargılamalarında da başvurulabilecek hukuk kurallarından olduğu açıktır.

Hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliğinde kullanımı, Avrupa Birliği hukukunda⁸⁶ ve ilgili bazı antlaşmalarda da⁸⁷ yer almaktadır. Avrupa Birliği kurucu antlaşmalarında hukukun genel ilkelerinin, kaynak niteliğine ilişkin açık bir hüküm bulunmamaktadır.⁸⁸ Ancak, Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmalarından Maastricht Antlaşması'nın 215. maddesinin 2. fıkrasında yer alan, *"Sözleşme dışı sorumluluk halinde Birlik, kurumlarının veya görevlilerinin görevlerini yerine getirirken neden oldukları zararları, üye devletlerin hukukunda ortak olan genel ilkelere göre tazmin eder."*⁸⁹ hükmü, Avrupa Birliği hukukunda hukukun genel ilkelerinin kullanımına

⁸⁴ Tütüncü vd. (2023) s.49.

⁸⁵ Aksar, Y. (2022) *Uluslararası Ceza Hukuku*, 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık. s.45.

⁸⁶ Szabo, M. (2016) *General Principles of Law in the Practice of International Courts and the European Court of Justice*. Hungarian Yearbook of International Law and European Law, Cilt. 2016, s.136.

⁸⁷ Maican, O. (2016) *General Principles of Law-Source of European Union Law*. Law Review, Cilt. 6(2), s.90.

⁸⁸ Szabo (2016) s.136.

⁸⁹ *Treaty on European Union-Maastricht Treaty*, [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11992M%2FTXT> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

ilişkin örnek düzenlemelerdendir. Bunun yanı sıra, özellikle temel insan hakları alanında hukukun genel ilkelerinin rolü daha fazladır.⁹⁰

4.3. Unsurları

Çalışmamız boyunca dikkat çekildiği üzere, hukukun genel ilkeleri uluslararası hukuk bakımından kaynak niteliğini Uluslararası Daimî Adalet Divanı ve Uluslararası Adalet Divanı Statülerinin 38. maddelerinden almaktadır. Bu nedenle bir kaynak olarak hukukun genel ilkeleri için aranan özellikler, bu bölümde yine bu maddeler uyarınca ele alınacaktır.

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesi, Uluslararası Daimi Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesi ile ortak olarak, “*uygar uluslarca kabul edilen hukukun genel ilkeler*”⁹¹ hükmünü içermektedir. Bu hüküm uyarınca bir kaynak olarak hukukun genel ilkelerinden söz edilebilmesi için, üç unsur sayılabilir. Bunlar; hukukun genel ilkesi sıfatını taşıyan bir hukuk kuralının varlığı, bu hukuk kuralının kabul edilmesi veya başka bir ifade ile tanınması ve son olarak kuralı tanıyan bu devletin “uygar ulus” veya başka bir deyişle “medeni millet” olarak değerlendirilmesi gereklilikleridir.

Doktrinde bu unsurlar farklı şekillerde de ele alınmaktadır. Örneğin, bir ilkenin olması, bunun genel olması ve medeni milletlerce tanınması şeklinde unsurlar sayan bir görüş de mevcuttur.⁹² Bu görüşü savunanlar, ilk iki unsur olan ilkenin varlığı ile genel olması unsurlarının sadece görünen daraltıcı faktör olduğunu söyler.⁹³ Unsurları farklı ele alan bir başka görüşte ise bir kaynak olarak hukukun genel ilkelerinden söz edilebilmesi için iki unsur olarak medeni milletlerce tanınma ve tanınma hususları ele alınmaktadır.⁹⁴ Hem madde metnine göre unsur değerlendirilmesinde hem de diğer görüşlerde ortak bir unsur olarak tanınmanın, medeni milletlerce yapılmış olması gerekliliği ortak olarak kabul edilmektedir. Zira, hukukun genel ilkelerine dair olarak

---

⁹⁰ Maican, (2016) s.91.

⁹¹ Kaya (2020) s.436.

⁹² Saganek (2019) s.49.

⁹³ Saganek (2019) s.49.

⁹⁴ Lu (2022) s.786.

güncel tartışmalardan en çok değinilenlerden biri hükümde yer alan “medeni milletler”, “uygar uluslar” (*civilized nations*) ifadesi ve bunun anlamıdır.

Bu terime ilişkin olarak ne Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’nde, ne de temeli olan Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüsü’nde herhangi bir tanım veya açıklama bulunmamaktadır. Madde metninde yer alan uygar uluslar ifadesine ilişkin olarak farklı görüşler mevcuttur.

Bazı hukukçulara göre bu ifade, uluslararası hukukun ilk dönemlerine uzanan siyasi ve hukuki kavramların ürünü olan bir terimdir.⁹⁵ Söz konusu dönemlerde uluslararası hukukun oluşturulmasına katılan ve ona bağlı olan devletlerin sadece sözde uygar uluslar olduğu görüşü hakimdir.⁹⁶

Yukarıda da belirtildiği üzere⁹⁷ “uygar uluslar” ifadesi ilk kez 1921 yılında kurulan Uluslararası Daimî Adalet Divanı’nın kurucu anlaşmasında yer almış bir ifadedir. Acer ve Kaya’ya göre, o döneme dair özellikle Batılı ulusların uygar kabul edilmesi ile geliştirilen bu ifadenin günümüzde herhangi bir aşağılama ya da ayrımcılık amacı taşıdığı söylenemez.⁹⁸ Günümüzde, devletlerin egemen eşitliği prensibi ile herkesin insan haklarına saygı prensibinin yaygın kabulü esas alındığında, neredeyse tüm ulusların uygar ulus olarak nitelendirileceği de söylenebilir.⁹⁹

Yalnızca “medeni” veya “uygar” sıfatlarının üzerinde durulması gerekilirse, bu sıfatın sömürgeciliğin uygulandığı, özellikle Batı’nın uluslararası hukuku yönlendirdiği bir döneme ait bir ifade olduğunu, günümüzde ise gelişmiş, ilkel olmayan veya bağımsız olan tüm hukuk sistemlerini ifade ettiği Gündüz tarafından vurgulanmaktadır.¹⁰⁰

Madde metninde yer alan “medeni milletler” ifadesinin kullanım nedeninin, hukuk sistemleri bakımından gelişmemiş veya gelişmekte olan hukuk sistemlerinin dikkate alınmaması gerekliliğine dair olduğunu düşünen bir görüş de mevcuttur.¹⁰¹ Bu görüş,

---

⁹⁵ Lu (2022) s.786.

⁹⁶ Lu (2022) s.786.

⁹⁷ Bkz. s.24.

⁹⁸ Acer ve Kaya (2021) s.61.

⁹⁹ Acer ve Kaya (2021) s.61.

¹⁰⁰ Gündüz (2019) s.23.

¹⁰¹ Aksar (2023) s.92.

temelini bu ifadenin devletlerin ekonomik veya sosyal düşüncelerinin farklı olması ile ilişkilendirilemeyeceği fikrine dayandırır ve “medeni milletler” niteliğinin günümüzde artık hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliği ile hiçbir ilişkisinin kalmadığını savunur.¹⁰²

“Medeni milletler” ifadesinin ne anlamda kullanılmayı amaçlandığına ilişkin kaynak olarak, Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması’nın giriş kısmının ikinci bendini gösteren hukukçular da mevcuttur.¹⁰³ Bu görüştekiler, “*Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye, adaletin korunması ve antlaşmadan doğan yükümlülüklerle saygı gösterilmesi için gerekli koşulları yaratmaya ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşama koşulları sağlamaya, sosyal bakımdan ilerlemeyi kolaylaştırmaya,*”¹⁰⁴ şeklinde yer alan bu başlangıç hükümlerine göre, bağımsız ve ilkel olmayan ve bu hükümde belirtilen hususları bünyesinde barındıran hukuk sistemlerinin, “medeni millet” sınıfında değerlendirileceğini savunurlar.¹⁰⁵

Bu konuda çalışmış hukukçular arasında, yukarıda detaylı olarak açıklandığı üzere, günümüzde medeni milletler ve uygar uluslar ifadelerinin bir anlamının olmadığı görüşü yaygın kabul görmektedir. Bu nitelendirmenin hiçbir anlam ifade etmediği, hiçbir belirleyiciliği olmadığını¹⁰⁶ ve 1920’li yıllarda kaleme alınan Statü’nün, değişen dünya ve uluslararası topluma paralel olarak yeniden değerlendirilmesi gerektiğini¹⁰⁷ söyleyen hukukçular da mevcuttur. Ayrıca bu ifadeye herhangi özel bir anlam yüklenmemesi, sadece “hukukun genel ilkeleri” olarak değerlendirilmesi gerektiği de kabul edilmektedir.¹⁰⁸ Aynı zamanda uluslararası hukuk doktrinde, uygar uluslarca tanınan ilkeler ifadesi ile kastedilenin devletlerce tanınan ilkeler olduğu yönünde de yaygın bir kabul söz konusudur.¹⁰⁹ Yeniden ele alınması durumunda, sadece madde

---

¹⁰² Aksar (2023) s.92.

¹⁰³ Reçber (2023) s.129.

¹⁰⁴ Gündüz (2019) s.95.

¹⁰⁵ Reçber (2023) s.129 ve 130.

¹⁰⁶ Gündüz (2019) s.23.

¹⁰⁷ Aksar (2023) s.92.

¹⁰⁸ Acer ve Kaya (2021) s.61.

¹⁰⁹ Mosler (1984) s.95.

metninde yer alan “uygar uluslar” ifadesi yerine geçmesi için farklı öneriler de gündeme gelmiştir. Bu önerilerin bazıları; “devlet”¹¹⁰ ve “barış sever (*peace-loving*) uluslar”¹¹¹ örnekleridir.

Hem madde metninden çıkarılan hem de farklı görüşlerde sayılan diğer unsurlar, üzerinde çok fazla tartışma olmayan, daha açık unsurlardır ve sadece bazı görüşlere konu olmuş, eleştirilmemişlerdir. Diğer unsurlardan tanıma için, bazı hukukçuların farklı ölçütler aradığı görülmektedir; ancak bunların hiçbiri birbiri ile tamamen ters düşen, birbirini eleştiren ölçütler değildir.

Örneğin, bir ilkenin hukukun genel ilkesi olarak kaynak niteliği taşıması için yeterli sayıda iç hukuk sistemince benimseniyor olması gerekliliği bazı hukukçular tarafından tanıma için aranan ölçütlerden biridir.¹¹²

Aynı zamanda, hukukun genel ilkeleri için belirli bir hukuk sistemine özgü olmayıp farklı hukuk sistemlerinin çoğunda (örneğin Roma hukuku, German hukuku, sosyalist ve dini hukuk sistemleri gibi) benimsenmesini arayan görüş de mevcuttur.¹¹³ Çoğunluk görüşünde mutlaklık aranmaz; bütün devletlerin hukuk sistemlerinde ilgili ilkenin yer alması şart değildir, burada önem arz eden husus, sadece bazı hukuk sistemleri ile sınırlı bir ilkeden değil devletlerin çoğunluğunca kabul gören bir ilkeden söz edilmesinin beklenmesidir.¹¹⁴

Tanımaya ilişkin bir başka görüşe göre ise tanıma ile kastedilenin, dünyadaki temel uygarlık biçimleri ve başlıca hukuk sistemlerini kapsayan temsili çoğunluk olduğuna ilişkindir.¹¹⁵ Bu ilkelerin belirlenmesinde karşılaştırmalı hukuk çalışmalarının da özellikle tanıma unsuruna ilişkin önem arz ettiği belirtilmektedir.¹¹⁶

---

¹¹⁰ Lu (2022) s.787.

¹¹¹ Malanczuk, P. (1997) *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, 7. Baskı. Londra: Routledge. s.48.

¹¹² Lu (2022) s.787.

¹¹³ Sur (2022) s.91 ve 92.

¹¹⁴ Sur (2022) s.92.

¹¹⁵ Mosler (1984) s.95.

¹¹⁶ Mosler (1984) s.95.

4.4. Türediği Hukuk Düzenine Göre Hukukun Genel İlkeleri

Çalışmamızın bu bölümüne kadar hukukun genel ilkeleri bir bütün olarak ele alınmıştır. Ancak doktrinde ve bazı hukuk metinlerinde, bir hukukun genel ilkesinin kaynak niteliği o ilkenin nasıl bir hukuk düzeninde türediğine göre değerlendirilmektedir. Burada hukuk düzeninden kasıt herhangi bir devletin iç hukuku ile uluslararası hukuk düzenidir. Çalışmamızın bu bölümünde, bir ilkenin türediği hukuk düzenine göre değerlendirilmesine ilişkin görüşler, kurallar ve farklı yaklaşımlar ile kısaca hukukun genel ilkelerinin sınıflandırılması konusu ele alınacaktır.

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesi ile değerlendirilmeye başlanırsa bu madde hükmünde ve yukarıda ele alınan kabul sürecinde bir ilkenin doğduğu hukuk düzenine göre değerlendirilmesinde farklı bir yaklaşım görülmemektedir.

Hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliğini açıkça düzenleyen bir diğer hukuk metni ise uluslararası ceza hukukuna ilişkin olarak, Roma Statüsü'dür. Söz konusu Statü'nün yukarıda ele alınan¹¹⁷ 21. maddesinde de iki ayrı fıkra halinde iç hukuk düzenlerinde türeyen hukukun genel ilkelerinin ve uluslararası hukuka dair hukukun genel ilkelerinin uyuşmazlık çözümünde kaynak olarak kullanılabileceği düzenlenmiştir.¹¹⁸

Kimi yazarlarca, hukukun genel ilkelerinin bir uluslararası kaynak olarak kabul edilebilmesi ancak o ilkenin bir iç hukuk düzeninde türemesi¹¹⁹ ve uluslararası toplum ve hukuk yapısına uygun olması¹²⁰ ile mümkündür. Ancak bazı yazarlar aynı zamanda, iç hukukta anlam ifade etmeyen, uluslararası hukuka özgü, dolayısıyla uluslararası hukuk düzeninde türeyen ilkelerin de varlığını ve bu ilkelerin kaynak niteliklerini kabul etmektedir.¹²¹ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin de uluslararası hukuka özgü olan hukukun genel ilkelerini de kapsar şekilde yorumlanması gerekliliği de bazı yazarlarca kabul edilmektedir.¹²²

---

¹¹⁷ Bkz. s.23.

¹¹⁸ Aksar (2022) s.52.

¹¹⁹ Aksar (2023) s.93.

¹²⁰ Sur (2022) s.92.

¹²¹ Sur (2022) s.93.

¹²² Aksar (2023) s.96.

Amerikan hakim Hudson, “uygar uluslarca benimsenen hukukun genel ilkeleri” ifadesi ile kastedilen ve amaçlananın öncelikle uluslararası hukukun genel ilkelerine atıf yapılması olabileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda Hudson, 38. madde gereği Divan’a iç hukuk sistemlerindeki ortak ilkelere başvurunun da mümkün olduğu görüşündedir.¹²³

Jalloh ise Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’nün 38. maddesinde hukukun genel ilkelerinin iç hukuktan türeyen ilkeler ile sınırlı olduğuna dair hiçbir ibarenin olmadığını¹²⁴ ve bu nedenle hem iç hukuktan hem de uluslararası hukuktan türeyen hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliğini taşıdığını vurgulamıştır.

Sur’a göre, bunların yanı sıra uluslararası hukuka özgü ilkelerin, bir kısmının *jus cogens* (emredici hukuk kuralı) niteliği taşıdığı bir kısmının ise örf ve âdet kuralı haline dönüştüğü söylenebilir.¹²⁵

Hukukun genel ilkelerinin türediği hukuk düzenine ilişkin olarak, hukukun genel ilkelerinin sınıflandırılması hususuna da değinilebilir. Doktrinde en yaygın kabul gören iki sınıflandırma, Fransız hukukçu Rousseau ile Amerikalı hukukçu Friedmann tarafından yapılan sınıflandırmalardır.¹²⁶

Rousseau’nun sınıflandırması, genel ilkelerin iki ana sınıfa ayrılması ile başlar. Bunlar, iç hukuk ile uluslararası hukukta ortak hukuk genel ilkeleri ve uluslararası hukuka özgü hukuk ilkeleri ana başlıklarıdır. Rousseau’ya göre, sözleşme yükümlülükleri ve cezai yükümlülüklere ilişkin ilkeler ile usule ilişkin ilkeler birinci sınıf olan iç hukuk ile uluslararası hukukta ortak hukuk genel ilkeleri kapsamında; uluslararası hukukun yeri, devlet yetkilerinin kullanımı, uluslararası sorumluluk ve deniz savaşları ile ilgili ilkeleri ikinci sınıf olan uluslararası hukuka özgü hukuk genel ilkeleri kapsamında değerlendirilmelidir.¹²⁷

---

¹²³ Bjorge, E. (2023) *General Principles of Law Formed Within the International Legal System*. International&Comparative Law Quartely, Cilt 72, s.851.

¹²⁴ Bjorge (2023) s.852.

¹²⁵ Sur (2022) s.94.

¹²⁶ Pazarcı (2023) s.123.

¹²⁷ Pazarcı (2023) s.123 ve 124.

Friedmann'ın sınıflandırmasında ise genel ilkeler üç başlık altında değerlendirilir. Bunlar, yaklaşım ve yorum yöntemine ilişkin hukuk genel ilkeleri, asgari adalet ölçülerine ve usule ilişkin ilkeler ve son olarak genel bir biçimde benimsenen kimi maddi hukuk genel ilkeleri olarak sayılmıştır.¹²⁸

Rousseau'nun sınıflandırmasına bakıldığında onun da, iç hukuktan türeyen ilkelerin yanında, uluslararası hukuka özgü ana sınıf kabulü ile hukukun genel ilkelerinin sadece uluslararası hukuk düzeninde de var olabileceğini, uluslararası hukuktan türeyen bir ilke olabileceğini kabul ettiği görülmektedir.

4.5. Hukukun Genel İlkeleri Örnekleri

Çalışmamızın bu bölümünde, uluslararası hukukta ve doktrinde önem arz eden bazı örnek hukukun genel ilkelerine ismen değinilecektir. Kendi içinde çeşitli kategorilerde ele alınacak bu ilkeler, hem uluslararası hukuk düzeninde hem de iç hukuk düzenlerinde türeyen ilkelerdir.

Hakkın kötüye kullanılmaması ilkesi, adaletten kaçınmanın yasaklanması, ayırım gözetmeme ilkesi, hakça ilkeler ve kazanılmış haklar ilkesi, uluslararası hukuk uygulamalarında önem arz eden genel hukuk ilkelerindendir.¹²⁹

Yukarıda açıklanan sınıflandırmalar bakımından ilkeler örneklendirilirse; Rousseau sınıflandırmasına göre iç hukuk ile uluslararası hukukta ortak hukuk ilkeleri ana başlığı altında, sözleşme yükümlülükleri ile ilgili örneklere sebepsiz zenginleşme, cezai yükümlülükler ile ilgili ilkelere verilen bir zararın onarılması ve usule ilişkin ilkelere kesinleşmiş yargı kararlarına saygı; uluslararası hukuka özgü hukuk genel ilkeleri ana başlığı altında ise uluslararası hukukun yeri ile ilgili ilkelere uluslararası hukukun iç hukuka üstünlüğü, devlet yetkilerinin kullanımı ile ilgili ilkelere devletin bağımsızlığı ve sürekliliği ilkeleri, uluslararası sorumluluk ile ilgili ilkelere iç başvuru yollarının tüketilmesi ve deniz savaşları ile ilgili ilkelere savaşın yasal savunma nedeniyle tarafsızlara verecekleri zararlardan sorumlu tutulmaları örnekleri verilebilir.

---

¹²⁸ Pazarcı (2023) s.124.

¹²⁹ Pazarcı (2021) s.238-245.

Friedmann sınıflandırmasına göre ise yaklaşım ve yorum yöntemine ilişkin ilkelere yorumda hakkaniyet, asgari adalet ölçütlerine ve usule ilişkin ilkelere hiç kimsenin kendi davasında yargıç olamaması ilkesi ve genel bir biçimde benimsenen kimi maddi hukuk genel ilkelerine ise nedensiz zenginleşme ilkeleri örnek olarak sayılabilir.¹³⁰

İyiniyet ilkesi, hakkın kötüye kullanılmaması, *estoppel*¹³¹, borçlar hukuku esasları ve yargılama esasları, iç hukuktan kaynaklanan hukuk ilkeleri içerisinde; devletin egemenliğine ilişkin ilkeler ile iyi komşuluk ilkeleri ise uluslararası hukuka özgü ilkeler kapsamında sayılabilir.¹³²

Bu kategorilerin yanı sıra, ölçülülük¹³³, bir konuyla ilgili özel kuralların genel hukuk kurallarından önce geleceği¹³⁴, sonraki kuralın önceki kuralı yürürlükten kaldıracağı¹³⁵, adil yargılanma¹³⁶, kusur sorumluluğu¹³⁷, kimsenin kendi hakkından fazlasını devredemeyeceği¹³⁸, kimsenin kendi kusurundan hak çıkaramayacağı¹³⁹, hakkın suistimalinin hukukça korunamayacağı¹⁴⁰, karşılıklılık¹⁴¹, anlaşmalara riayet¹⁴², milli yetki¹⁴³, açık denizlerin serbestliği¹⁴⁴, iç işlere karışmama¹⁴⁵, devletin rızası olmadan taahhüt altına girmemesi¹⁴⁶, egemenliğe sınırlamaların kanıtlanmadan varsayılmaması¹⁴⁷, bir devletin ülkesinde başka bir devlete karşı şiddete yönelik faaliyetlere izin verilmemesi¹⁴⁸, devletlerarası ilişkilerde kuvvete başvurma yasağı¹⁴⁹, uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü¹⁵⁰ ve deniz alanlarının

¹³⁰ Pazarıcı (2023) s. 123 ve 124, dipnot 320-332.

¹³¹ Geçmişte kabulün gelecekte reddi mümkün kılmadığı (Acer ve Kaya (2021) s.62) anlamına gelen hukuk genel ilkesidir.

¹³² Sur (2022) s.92-94.

¹³³ Acer ve Kaya (2021) s.62.

¹³⁴ Acer ve Kaya (2021) s.62.

¹³⁵ Acer ve Kaya (2021) s.62.

¹³⁶ Acer ve Kaya (2021) s.62.

¹³⁷ Acer ve Kaya (2021) s.62.

¹³⁸ Gündüz (2019) s.23.

¹³⁹ Gündüz (2019) s.23.

¹⁴⁰ Gündüz (2019) s.23.

¹⁴¹ Gündüz (2019) s.23.

¹⁴² Gündüz (2019) s.23.

¹⁴³ Gündüz (2019) s.23.

¹⁴⁴ Gündüz (2019) s.23.

¹⁴⁵ Sur (2022) s.93.

¹⁴⁶ Sur (2022) s.94.

¹⁴⁷ Sur (2022) s.94.

¹⁴⁸ Sur (2022) s.94.

¹⁴⁹ Sur (2022) s.94.

¹⁵⁰ Sur (2022) s.94.

sınırlandırılmasında hakkaniyete uyulması¹⁵¹ gibi ilkeler de uluslararası hukuk bakımından kaynak niteliğine sahip genel hukuk ilkelerine örnek olarak sayılabilir.

---

¹⁵¹ Sur (2022) s.94.

BÖLÜM 5: ULUSLARARASI YARGI ORGANLARININ HUKUKUN GENEL İLKELERİNE İLİŞKİN TUTUMLARI VE BAZI KARAR ÖRNEKLERİ

Çalışmamızın bu kısmında, çeşitli uluslararası yargı organlarının hukukun genel ilkelerinin bir uyuşmazlık çözümünde kaynak olarak kullanımına ilişkin olarak tutumları, varsa tarih içerisindeki değişen yaklaşımları ile bazı mahkeme kararları ve danışma görüşleri örnekleri ele alınacaktır.

Öncü bir not olarak bahsetmek gerekirse, Pazarcı'nın tespitine göre, her ne kadar hem Uluslararası Daimî Adalet Divanı hem de Uluslararası Adalet Divanı kurucu antlaşmalarında hukukun genel ilkeleri, bir uluslararası hukuk kuralı olarak uluslararası uyuşmazlığın çözümünde başvurulacak kaynaklar arasında sayılmış olsa da her iki mahkemenin de, açıkça genel hukuk ilkesine dayandığı kararını bulmak güçtür. Genellikle açıkça söz edilmeksizin hukukun genel ilkelerine başvurulduğu görülmektedir.¹⁵²

5.1. Uluslararası Daimî Adalet Divanı

İlk olarak çalışma boyunca sıklıkla bahsedilen Uluslararası Daimî Adalet Divanı ile başlamak gerekirse, Statüsü'nde, hukukun genel ilkelerinin başvurulacak kaynaklar arasında sayıldığı görülmektedir. Divanın hukukun genel ilkelerini gerçekten bir uluslararası hukuk kaynağı olarak görüp görmediklerinin belirlenmesi için en sağlıklı yol, taraflarınca verilmiş mahkeme kararları ve danışma görüşlerinin incelenmesidir.

UDAD'nin bir genel hukuk ilkesini uluslararası hukuk kuralı olarak uyguladığı kararları mevcuttur.

Divan tarafından verilen, 1928 tarihli Chorzow Fabrikası Kararı'nda, hem usule hem de esasa ilişkin olarak hukukun genel ilkelerine atıf yapıldığı görülmektedir. Usule ilişkin olarak; taraflardan birinin, diğerinin bir yükümlülüğünü yerine getirmemiş

---

¹⁵² Pazarcı (2023) s.121.

olması veya bir tazminat yoluna başvurmamış olması durumunda, hukuka aykırı bir eylemle diğerinin söz konusu yükümlülüğünü yerine getirmesini veya kendisine açık olabilecek mahkemeye başvurmamış olmasını engellemişse, bundan yararlanamayacağına ilişkin ilkeye atıf yapılmıştır. Esasa ilişkin olarak ise herhangi bir taahhüt yükümlülüğünün, tazminat ödeme yükümlülüğünü içereceğinin bir hukukun genel ilkesi olarak somut olaya uygulanmasını sağlamış, bu ilke uyarınca karar vermiştir.¹⁵³ 26 Temmuz 1927 tarihli yargılama yetkisine dair verilmiş olan Karar'da, hukukun genel ilkelerine atıf yapıldığı görülmektedir. İlk olarak, söz konusu Karar'da, "Uluslararası hukukun bir ilkesi, bir taahhüdün ihlalinin yeterli bir şekilde tazminat ödeme yükümlülüğünü içermesidir. Bu nedenle tazminat, bir sözleşmeyi uygulamadaki başarısızlığın vazgeçilmez tamamlayıcısıdır ve bunun sözleşmenin kendisinde belirtilmesi gerekmez." ifadelerine yer verilmiştir.¹⁵⁴ Bu karardaki bir diğer atıfta ise, "Mahkeme, sadece Polonya avukatlarının, özel kişilerin erişebildiği mahkemelere başvurmaya ilişkin genel ilkeye atıfta bulunmaları nedeniyle değil, aynı zamanda ve önem vererek Cenevre Sözleşmesi'nin 23. maddesinin 2. paragrafının hükümleriyle ilgili olarak bu noktayı dikkate alması gerektiğini düşünmektedir."¹⁵⁵ ifadesi ile kararın doğrudan bir hukuk genel ilkesine ilişkin olmasa da onu yadsımadan verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, Karar'da, kazanılmış haklara saygı genel ilkesine atıf yapıldığı görülmektedir.¹⁵⁶ Son olarak, yukarıda da belirtildiği üzere, usulü bir ilke olarak, bir tarafın, diğerinin bir yükümlülüğünü yerine getirmemiş olması veya bir tazminat yoluna başvurmamış olması durumunda, ilk tarafın, hukuka aykırı bir eylemle, diğerinin söz konusu yükümlülüğünü yerine getirmesini veya kendisine açık olabilecek mahkemeye başvurmamış olmasını engellemiş olması halinde, bundan yararlanamayacağı ilkesi, Karar'da kabul görmektedir.¹⁵⁷ 13 Eylül 1928 tarihli Karar'da da hukukun genel ilkelerinin yer bulduğu görülmektedir. Değinilen ilk ilke, bir uluslararası hukuk ilkesi olarak, bir haksızlığın tazmin edilmesinin, zarar gören devletin vatandaşlarının uluslararası hukuka aykırı eylem sonucunda uğradıkları

---

¹⁵³ Hillier (1998) s.29.

¹⁵⁴ *The Permanent Court of International Justice*. 26.07.1927, *Series A.-No.9, Case Concerning the Factory at Chorzow (Claim for Indemnity) (Jurisdiction)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_09/28_Usine_de_Chorzow_Competence_Arret.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.37.

¹⁵⁵ *The Permanent Court of International Justice* (1927) s.45.

¹⁵⁶ *The Permanent Court of International Justice* (1927) s.49 ve s.51.

¹⁵⁷ *The Permanent Court of International Justice* (1927) s.57.

zarara karşılık gelen bir tazminattan oluşabileceği ilkesidir.¹⁵⁸ Mahkeme tarafından ele alınan bir diğer hukuk kuralı olarak, herhangi bir taahhüt ihlalinin telafi yükümlülüğünü beraberinde getirmesi kuralının, uluslararası hukukun bir ilkesi ve hatta genel bir hukuk anlayışı olduğu, mahkeme kararında yer almaktadır.¹⁵⁹ Karar’da, bir yandan üçüncü kişilerin hukuka aykırı eylemden kaynaklanan zararlarını tazmin edilecek zarardan hariç tutmak, diğer yandan da zarar gören tarafın sorumlu olduğu borç ve diğer yükümlülüklerin miktarını zarardan hariç tutmamak sonucunun da bir genel hukuk ilkesinin uygulanmasından doğduğu belirtilmektedir.¹⁶⁰ Karar’da belirlenen yükümlülüklerden biri olan elkoyma sonucu verilen zararın tazmini yükümlülüğünün de dayanağı, uluslararası hukukun genel ilkeleridir.¹⁶¹ Karar sonucunda hükmedilecek tazminat miktarının belirlenmesinde de hukukun genel ilkelerine atıf yapıldığı görülmektedir.¹⁶²

UDAD’nin uluslararası hukuk kaynağı olarak bir genel hukuk ilkesine atıf yaptığı bir diğer kararı ise 1933 tarihli Danimarka ve Norveç arasındaki, Doğu Grönland’ın yasal durumuna ilişkindir. Divan bu Karar’ında hukukun genel ilkelerinden olan *estoppel* ilkesini somut olayda uygulamıştır.¹⁶³ 5 Nisan 1933 tarihinde verilen Karar’da, Norveç tarafından, Danimarka’nın 1915 ile 1921 yılları arasında Grönland’daki konumunun tanınması için çeşitli Devletlere başvurduğunda benimsediği tutumun, halihazırda tüm Grönland üzerinde egemenliğe sahip olduğu iddiasıyla uyuşmadığı ve bu koşullar altında artık tüm ülke üzerinde uzun süredir yerleşik bir egemenlik iddiasında bulunmaktan men edildiği iddiası öne sürülmüştür.¹⁶⁴ Mahkeme tarafından verilen karar da bu yöndedir.¹⁶⁵ Bu durumda Karar’da her ne kadar hukukun genel ilkelerine, bu nitelikteki *estoppel* ilkesine doğrudan atıf yapılmamış olsa da bir genel hukuk ilkesinin hukuk kuralı olarak uygulandığı açıktır.

---

¹⁵⁸ *The Permanent Court of International Justice*. 13.09.1928, *Series A.-No.17, Case Concerning the Factory at Chorzow (Claim for Indemnity) (Merits)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.49.

¹⁵⁹ *The Permanent Court of International Justice* (1928) s.53.

¹⁶⁰ *The Permanent Court of International Justice* (1928) s.57.

¹⁶¹ *The Permanent Court of International Justice* (1928) s.91.

¹⁶² *The Permanent Court of International Justice* (1928) s.103.

¹⁶³ Lu (2022) s.790.

¹⁶⁴ *The Permanent Court of International Justice*. 05.04.1933, *Series A./B, Legal Status of Eastern Greenland* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_AB/AB_53/01_Groenland_Oriental_Arret.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.49.

¹⁶⁵ *The Permanent Court of International Justice* (1933) s.83.

UDAD, 1934 yılında, bir genel hukuk ilkesi olan iyiniyet ilkesine dayanarak, karar vermiştir. Fransa ve Yunanistan arasındaki, Fenerler (*Lightgouses*) Davası'na konu uyuşmazlığı, Divan iyiniyet ilkesi uyarınca çözümlemiştir.¹⁶⁶ 17 Mart 1934 tarihinde verilen Karar'da, sözleşme taraflarının iyiniyet ve dürüstlük kuralına uygun hareket etme zorunluluklarının, uluslararası özel hukukta benimsenen ve uluslararası hukukta da gözardı edilemeyeceği görüşü ile bir genel hukuk ilkesi olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁷

UDAD'nin iyiniyet ilkesine atıf yaptığı bir diğer kararı ise, Almanların Polonya Yukarı Silezya'daki Bazı Çıkarları Davası'na ilişkin 25 Mayıs 1926 tarihinde verdiği Karar'ıdır.¹⁶⁸ Aynı kararda Divan, hakkın kötüye kullanılmaması ilkesine de başvurmuştur.¹⁶⁹

Uluslararası Adalet Divanı tarafından iki aşamada incelenen, Yukarı Savoy ve Gex Bölgesi arasındaki Serbest Bölgeler Davası'na ilişkin 6 Aralık 1930 tarihli ikinci aşama Karar'ında, bir genel hukuk ilkesi olarak, hakkın kötüye kullanılmaması ilkesine başvurulduğu görülmektedir.¹⁷⁰

UDAD'nin, Wimbledon Buharlı Gemisi Davası yargılamasında, bir iddiayı uluslararası hukukun genel ilkeleri ile çelişki içermesi nedeniyle kabul etmediği görülmektedir.¹⁷¹

---

¹⁶⁶ Szabo (2016) s.140.

¹⁶⁷ *The Permanent Court of International Justice*. 17.03.1934, *Series A./B, Lighthouses Case Between France and Greece* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_AB/AB_62/01_Affaire_des_phares_Arret.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.35 ve 41.

¹⁶⁸ *The Permanent Court of International Justice*. 25.05.1926, *Series A.- No.7, Case Concerning Certain German Interests in Polish Upper Silesia (The Merits)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_07/17_Interets_allemands_en_Haute_Silesie_polonaise_Fond_Arret.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.71, 73 ve 79.

¹⁶⁹ *The Permanent Court of International Justice* (1926) s.55 ve 69.

¹⁷⁰ *The Permanent Court of International Justice*. 06.12.1930, *Series A.- No.24, Case of the Free Zones of Upper Savoy and the District of Gex (Second Phase)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_24/78_Zones_franches_Haute_Savoie_et_Pays_de_Gex_2e_phase_Ordonnance_19301206.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.19.

¹⁷¹ *The Permanent Court of International Justice*. 17.08.1923, *Case of the S.S. "Wimbledon"* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_A/A_01/03_Wimbledon_Arret_08_1923.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.22.

Divan'ın, 21.11.1925 tarihli, Musul Sorunu'na ilişkin olarak verdiği Danışma Görüşü'nde, hiç kimsenin bir davada hem taraf hem de yargıç olamayacağı ilkesi vurgulanmaktadır.¹⁷²

Uluslararası Daimî Adalet Divanı, danışma görüşlerinden bir diğerinde de, Polonya ve Çekoslovakya sınırı, Jaworzina sorununa ilişkin olarak, bir hukuk kuralına ilişkin yetkin bir yorum verme yetkisinin, sadece bu kuralı değiştirme veya ortadan kaldırma yetkisine sahip kişi veya organa ait olduğunun ve bunun yerleşmiş bir hukuk ilkesi olduğunun altını çizmektedir.¹⁷³

5.2. Uluslararası Adalet Divanı

Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Daimî Adalet Divanı'nın uluslararası düzenden çekilmesi sonrası, Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan Uluslararası Adalet Divanı, kurucu antlaşmasında başvurulacak hukuk kurallarını düzenleyen 38. maddesini, Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüsü'nden aynen almıştır.

Uluslararası Adalet Divanı kararlarına bakıldığında, en azından 1998 yılına kadar genel eğilim, hukukun genel ilkelerini kaynak olarak belirleyen Statü'nün 38. maddesinin 1. fıkrasının c bendine doğrudan atıf yapılmaması yönündedir. Hukukun genel ilkelerinin, doğrudan atıf yapılarak kaynak niteliğinde kullanımı genellikle sadece bireysel ve muhalif görüşler ile sınırlıdır.¹⁷⁴ Bunun yanı sıra, Uluslararası Adalet Divanı'nın son yirmi yıl içerisinde verdiği bazı kararlarda ve danışma görüşlerinde, açıkça hukukun genel ilkelerinin uygulanmasını kabul ettiği görülmektedir.¹⁷⁵

Divan'ın, bir genel hukuk ilkesinin uyuşmazlığın çözümünde kullanımına ilişkin kabul etmediği kararlara bir örnek, 1988 tarihli Sınır ve Sınırötesi Silahlı Eylemler

---

¹⁷² Pazarıcı (2023) s.121 dipnot.313.

¹⁷³ *The Permanent Court of International Justice*. 06.12.1923, *Series B.- No.8, Question of Jaworzina (Polish-Czechoslovakian Frontier)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/permanent-court-of-international-justice/serie_B/B_08/Jaworzina_Avis_consultatif.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.65.

¹⁷⁴ Hillier (1998) s.28.

¹⁷⁵ Pazarıcı (2023) s.122.

Davası'ndaki kararıdır. Divan yargılamada iyiniyet ilkesine vurgu yapmıştır. 20 Aralık 1988 tarihli kararda, "Mahkemenin gözlemlediği gibi, iyi niyet ilkesi 'yasal yükümlülüklerin yaratılması ve yerine getirilmesini yöneten temel ilkelerden biridir' (Nuclear Tests, Z.C.J. Reports 1974, s. 268, paragraf 46; s. 473, paragraf 49); aksi takdirde var olmayacak bir yükümlülük kaynağı değildir." ifadeleri ile hukukun genel ilkelerinden birinin yükümlülük yaratmadığı gerekçesi ile kaynak niteliğinde kullanılmadığı açıklanmaktadır.¹⁷⁶

UAD tarafından ele alınan ve 18.07.1966 tarihinde çözümlenen Güney Batı Afrika (İkinci Aşama) Davaları yargılamasında Divan, bir hukukun genel ilkesi olan *actio popularis* ilkesine değinmiş ancak bu ilkeyi uluslararası hukukta tanınmayan bir genel hukuk ilkesi olarak kabul etmiştir.¹⁷⁷ 18 Temmuz 1966 tarihli kararda, "Mahkemenin bir "*actio popularis*" ilkesinin eşdeğerine, yani bir topluluğun herhangi bir üyesinde ikamet eden kişinin kamu çıkarını savunmak için yasal işlem yapma hakkına izin vermesi gerektiği yönündeki bir savunmaya denk gelmektedir; ancak, bu tür bir hak belirli iç hukuk sistemleri tarafından bilinse bile şu anda olduğu haliyle uluslararası hukuk tarafından bilinmemektedir. Mahkeme, bunun Statü'nün 38. maddesinin 1. fıkrasının c bendine atıfta bulunulan "genel hukuk ilkeleri" tarafından alındığını kabul edemez." ifadeleri ile ilkenin uluslararası hukuka yansıyan bir ilke olmadığını belirtmektedir.¹⁷⁸

UAD'nin genel hukuk ilkelerine atıf yaptığı bazı kararları da hukuk tarihinde görülmektedir.

Preah Vihear Tapınağı davasına ilişkin Tayland ile Kamboçya arasındaki uyuşmazlığında, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1962 tarihli Karar'ında *estoppel* ilkesine atıf yapmaktadır.¹⁷⁹ 15 Temmuz 1962 tarihli Karar'da, Kamboçya'nın

---

¹⁷⁶ *The Court of International Justice*. 20.12.1988, *Case Concerning Border And Transborder Armed Actions (Nicaragua V. Honduras)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/74/074-19881220-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.39, p.94.

¹⁷⁷ Pazarıcı (2021) s.235.

¹⁷⁸ *The Court of International Justice*. 18.07.1966, *South West Africa Cases (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa) Second Phase* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/47/047-19660718-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.44, p.88.

¹⁷⁹ Lu (2022) s.790.

estoppel ilkesine dayanan iddiası hukukun genel ilkesi kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁸⁰ Aynı uyuşmazlığa ilişkin 2011 ve 2013 yılında yapılan karar yorumlarında da birçok farklı genel hukuk ilkesine değinildiği görülmektedir. UAD'nin, 18 Temmuz 2011 tarihli ,1962 tarihli karara ilişkin yorumuna dair raporunda, her iki tarafın da Birleşmiş Milletler Andlaşması ve genel uluslararası hukuk uyarınca, uluslararası hukukun genel ilkelerine saygı göstermekle yükümlü olduğu vurgulanmaktadır.¹⁸¹ Toprak bütünlüğüne ve devletlerin egemenliğine saygı ilkesi¹⁸², *res judicata*¹⁸³ ilkesi¹⁸⁴ ve *non ultra petita*¹⁸⁵ ilkesi¹⁸⁶ yorum metinlerinde ele alınan hukukun genel ilkelerindendir.

Divan tarafından verilen Pedra Branca Kararı da hukukun genel ilkelerine atıf yapılan bir karardır. 23 Mayıs 2008 tarihli Karar'da, bir olguyu öne süren tarafın, o olguyu kanıtlama yükümlülüğünün, Divan içtihatlarınca da onaylanmış bir genel hukuk ilkesi niteliğinde olduğu Karar'da belirtilmiştir.¹⁸⁷ İlgili Karar'da uyuşmazlık çözümünde hukukun genel ilkelerinin aktif rol oynadığı görülmektedir.¹⁸⁸

Uluslararası Adalet Divanı tarafından verilen, 1997 yılına ait Gabcikovo-Nagymaros Projesi Davası'na ilişkin Karar'ın dayanaklarından biri, hukuksuzluk hukuk kuralı oluşturmaz ilkesidir.¹⁸⁹ 25 Eylül 1997 tarihinde verilen Karar'da, haksızlığın ondan yararlanmaya imkan tanıyan bir hak doğurmayacağı anlamındaki *ex injuria jus non*

---

¹⁸⁰ *The Court of International Justice*. 15.07.1962, *Case the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) Merits* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/45/045-19620615-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.9.

¹⁸¹ *The Court of International Justice*. 18.07.2011, *Request For Interpretation of the Judgment of 15 June 1962 in the Case Concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/151/151-20110718-ORD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.21, p.66.

¹⁸² *The Court of International Justice*. 11.11.2013, *Request For Interpretation of the Judgment of 15 June 1962 in the Case Concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/151/151-20131111-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.25, p.51.

¹⁸³ Karara bağlanmış hususların kesin delil teşkil ettiğini benimseyen ilkedir.

¹⁸⁴ *The Court of International Justice* (2013) s.26, p.55.

¹⁸⁵ Bir mahkemenin talep ile bağlı olduğu anlamına gelen, talepten fazlaya hükmetmesini yasaklayan ilkedir.

¹⁸⁶ *The Court of International Justice* (2013) s.28, p.61; s.29, p.70 ve s.30, p.71.

¹⁸⁷ *The Court of International Justice*. 26.05.2008, *Case Concerning Sovereignty over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks and South Ledge (Malaysia/Singapore)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/130/130-20080523-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.23, p.45.

¹⁸⁸ *The Court of International Justice* (2008) s.87, p.273.

¹⁸⁹ Aksar (2023) s.95.

oritur¹⁹⁰ ilkesi bir genel hukuk ilkesi niteliği ile uyuşmazlığın çözümünde başvurulacak hukuk kurallarındandır.¹⁹¹ Karar’da incelenen bir diğer ilke ise uluslararası hukukun genel ilkesi ve hukukun genel ilkesi olarak yaklaşık uygulama ilkesidir (*the principle of approximate application*).¹⁹² Uluslararası hukukun genel bir ilkesi olarak, başka bir sözleşme tarafının sözleşmeyi yerine getirmemesi nedeniyle zarar gören tarafın, uğradığı zararı azaltmaya çalışması gerekliliği de Karar’da değerlendirilmektedir.¹⁹³ İyiniyet kuralından doğan bazı usulü ilkelerin de Karar’da uyuşmazlık çözümünde başvurulacak kaynaklardan olduğu açıkça yer bulmaktadır.¹⁹⁴ Teminat altına alınan bir alacağın bulunmadığı ya da sonradan ortadan kalktığı hallerde rehin ilişkisinin de kendiliğinden sona erdiğini kabul eden bir genel hukuk ilkesi de söz konusu Karar’da atıf yapılan ilkelere aittir.¹⁹⁵

Divan tarafından 1974 yılında verilen Nükleer Denemeler Davası’na ilişkin Karar’da, iyiniyet ilkesine dikkat çekilmektedir.¹⁹⁶ Karar’da antlaşmalar hukukunun önemli ilkelerinden biri olan *pacta sunt servanda*¹⁹⁷ ilkesine de vurgu yapılmaktadır.¹⁹⁸ 20 Aralık 1974 tarihli Karar’da, usulü bir ilke olan, her iki tarafın da dinlenmesi yükümlülüğüne ilişkin *audi alteram partem*¹⁹⁹ ilkesi²⁰⁰, iyiniyet ilkesi²⁰¹ ve iyiniyet ilkesine dayandığı vurgusu ile *pacta sunt servanda* ilkesi²⁰² ele alınmıştır. 22 Eylül

¹⁹⁰ Haksızlığın yararlanmaya imkan veren hak doğurmayacağını düzenleyen ilkedir.

¹⁹¹ *The Court of International Justice*. 25.09.1997, *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.73,p.133.

¹⁹² *The Court of International Justice* (1997) s.50, p.75 ve 76.

¹⁹³ *The Court of International Justice* (1997) s.52, p.80.

¹⁹⁴ *The Court of International Justice* (1997) s.63, p.109.

¹⁹⁵ *The Court of International Justice* (1997) s.67, p.122.

¹⁹⁶ Aksar (2023), s.96.

¹⁹⁷ Ahde vefa ilkesi, sözleşmenin taraflarının sözleşmeden doğan borçlara sadık olması gerekliliğini düzenleyen ilkedir.

¹⁹⁸ Aksar, Y. (2021) *Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk*, 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık. s.52.

¹⁹⁹ Tarafların birbirini dinlemesi, delillere ve tanıklara ilişkin işlemlerde, itirazlarda bulunabilme hakkını koruyan ilkedir.

²⁰⁰ *The Court of International Justice*. 20.12.1974, *Nuclear Tests Case (Australia v. France)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/58/058-19741220-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.16, p.33.

²⁰¹ *The Court of International Justice* (1974) s.19, p.46.

²⁰² *The Court of International Justice* (1974) s.19, p.46.

1995 tarihinde, ilgili Karar'a ilişkin hazırlanan yorum raporunda da eşitlik²⁰³ ve iyiniyet²⁰⁴ ilkelerine atıf görülmektedir.

Almanya ve İtalya arasındaki devletlerin yargı bağımsızlıklarına ilişkin uyuşmazlık, Divan'ın 2012 yılında, İtalya'nın iyiniyet kuralına uygun hareket ettiği gerekçesi ile vermiş olduğu red kararı ile sonuçlanmıştır.²⁰⁵

Uluslararası Adalet Divanı'nın Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Davaları'na ilişkin olarak verdiği Karar'da, genel hukuk ilkelerinden hakça ilkelerin özellikle uluslararası deniz hukuku alanında etkin kullanımının önü açılmıştır. 20 Şubat 1969 tarihli Karar'da, hakça ilkeler kapsamında, eşit mesafe ilkesine birden fazla kez atıf görülmektedir.²⁰⁶ *Ex aequo et bono*²⁰⁷ ilkesi²⁰⁸, adil ve eşit paylaşım ilkesi²⁰⁹, 1958 tarihli Kıta Sahanlığına dair Cenevre Sözleşmesi'nin 6. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen uluslararası hukuk ilke ve kuralları²¹⁰, Divan tarafından uygulaması uygun bulunan uluslararası hukuk ilke ve kuralları²¹¹, eşit mesafe ve özel durumlar ilkesi²¹², adil sınırlandırma ilkesi²¹³, *ipso jure*²¹⁴ ilkesi²¹⁵, doğal uzantı ilkesi²¹⁶, eşitlik ilkeleri²¹⁷, kıta sahanlığının temelinde bulunan yakınlık ilkesi²¹⁸, doğal yakınlık ilkesi²¹⁹, deniz

²⁰³ *The Court of International Justice*. 22.09.1995, *Request For an Examination of The Situation in Accordance with Paragraph 63 of the Court's Judgment of 20 December 1974 in the Nuclear Tests (New Zealand v. France) Case* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/97/097-19950922-ORD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.10, p.19.

²⁰⁴ *The Court of International Justice* (1995) s.16, p.39.

²⁰⁵ *The Court of International Justice*. 03.02.2012, *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/143/143-20120203-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.59, p.138.

²⁰⁶ *The Court of International Justice*. 20.02.1969, *North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany/Denmark; Federal Republic of Germany/Netherlands)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/52/052-19690220-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.10, 12, 13, 18, 19, 25, 28, 30, 33, 35, 36, 38, 39, 41, 43, 44, 46, 49 ve 51.

²⁰⁷ Hak ve nispet kurallarına ilişkin hukuk ilkesidir.

²⁰⁸ *The Court of International Justice* (1969) s.11.

²⁰⁹ *The Court of International Justice* (1969) s.13.

²¹⁰ *The Court of International Justice* (1969) s.13.

²¹¹ *The Court of International Justice* (1969) s.14.

²¹² *The Court of International Justice* (1969) s.24.

²¹³ *The Court of International Justice* (1969) s.25.

²¹⁴ Yasanın kendisinden kaynaklanan anlamındaki genel hukuk ilkesidir.

²¹⁵ *The Court of International Justice* (1969) s.32.

²¹⁶ *The Court of International Justice* (1969) s.32.

²¹⁷ *The Court of International Justice* (1969) s.34.

²¹⁸ *The Court of International Justice* (1969) s.34.

²¹⁹ *The Court of International Justice* (1969) s.37.

hukukunun genel ilke ve kuralları²²⁰, *mutatis mutandis*²²¹ ilkesi²²² ve kıyı cephesi ilkesi²²³, Karar’da adı geçen genel hukuk ilkelerindendir. Bu ilkeler Divan tarafından verilen hüküm için de etkin rol oynamıştır.²²⁴

Deniz hukuku bakımından, hukukun genel ilkelerine başvurulmuş bu Karar sonraki yargı kararlarına da temel dayanak teşkil etmektedir. Zira, Tunus ve Libya arasındaki kıta sahanlığı uyuşmazlığının çözümünde de Divan tarafından, hakça ilkelerin doğrudan doğruya adalet fikrinin bir sonucu olduğu ve görevi adalet dağıtmak olan mahkemelerin, hakça sonuçlara ulaşabilmesi bakımından hakça ilkeleri uygulamakla yükümlü oldukları vurgulanmıştır.²²⁵ 14 Nisan 1981 tarihinde Divan’ın Malta’nın müdahale talebine ilişkin verdiği Karar’da, talebin dayandığı eşitlik ilkelerinin²²⁶ ve uluslararası hukukun genel ilke ve kurallarının²²⁷ aktif rolü görülmektedir. 24 Şubat 1982 tarihli Karar’da da doğal uzantı ilkesi²²⁸, eşitlik ilkeleri²²⁹, kıta sahanlığının sınırlandırılması için uygulanabilecek uluslararası hukukun genel ilkeleri²³⁰, sınırlandırmanın hukuki ilkeleri²³¹ ve *ex aequo et bono* ilkesi²³² gibi hukukun genel ilkelerinin gözetilerek hüküm verildiği görülmektedir.²³³ Aynı olaya ilişkin, revizyon ve yorum talebi üzerine 10 Aralık 1985 tarihinde hazırlanan karar metninde de, 1982 yargılamasında hukukun genel ilkelerine ilişkin ele alınan hususların yanı sıra, “Anlaşmazlığın tarafları olan devletlerin rızası, mahkemenin ihtilafı davalarındaki yargı

²²⁰ *The Court of International Justice* (1969) s.40.

²²¹ Uyum sağlamaya yönelik değişiklikler sonrasında bir kuralın uygulanabileceğini düzenleyen ilkedir.

²²² *The Court of International Justice* (1969) s.45.

²²³ *The Court of International Justice* (1969) s.53.

²²⁴ *The Court of International Justice* (1969) s.54.

²²⁵ Aksar (2023) s.98.

²²⁶ *The Court of International Justice*. 14.04.1981, *Case Concerning The Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya) Application by Malta for Permission to Intervene* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/63/063-19810414-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.9 ve 10, p.13.

²²⁷ *The Court of International Justice* (1981) s.12, p.16; s.18, p.30 ve s.20, p.33.

²²⁸ *The Court of International Justice*. 24.02.1982, *Case Concerning The Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/63/063-19820224-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.14, p.1.

²²⁹ *The Court of International Justice* (1982) s.14, p.7.

²³⁰ *The Court of International Justice* (1982) s.15, p.12.

²³¹ *The Court of International Justice* (1982) s.16, p.3.

²³² *The Court of International Justice* (1982) s.32, p.46.

²³³ *The Court of International Justice* (1982) s.77 ve 78, p.132 ve 133.

yetkisinin temelidir.” kuralının bir genel hukuk ilkesi olduğuna²³⁴ ve *res judicate* ilkesine²³⁵ dikkat çekilmektedir.

Maine Körfezi’ne ilişkin uyuşmazlık da, balıkçılık bölgesi ve kıta sahanlığı alanlarında hukukun genel ilkelerinden iyiniyet ilkesi ile hakça ilkelerin uygulandığı kararlardan biridir.²³⁶ Bunun yanı sıra, 12 Aralık 1984 tarihli deniz hukukuna ilişkin kararda, uluslararası hukukun genel ilke ve kurallarından yararlanılmaktadır.²³⁷ Öyle ki, hukuk kuralları ve hukuk ilkeleri terimlerinin kullanımındaki karışıklığın giderilmesi amacıyla karar metninde, “ilke” ifadesi ile kastedilmek istenen özel olarak belirtilmektedir. “Kurallar” ve “ilkeler” terimlerinin birleştirilmesi, aynı fikri iletmek için ikili bir ifadenin kullanılmasından başka bir şey değildir; çünkü bu bağlamda “ilkeler” açıkça hukuk ilkeleri anlamına gelir, yani uluslararası hukuk kurallarını da içerir. Bu durumda “ilkeler” teriminin kullanımı, daha genel ve daha temel nitelikleri nedeniyle haklı görülebilir.” ifadeleri ile ilkeler teriminin kullanımı açıklanmakta ve desteklenmektedir.²³⁸

Uluslararası Adalet Divanı’nın 1949 yılında verdiği Korfu Boğazı Davası²³⁹ Kararı, Divan’ın hukuk genel ilkeleri adını tam olarak vermeden, bu nitelikli kurallardan, bir devletin ülkesinin ötekilerin haklarına zarar vermek üzere kullanılmasına izin vermemesi yükümlülüğünü, insanlığın bir gereği olarak kabul ederek somut olaya uyguladığı bir karardır.²⁴⁰

Uluslararası Adalet Divanı’nın, hukukun genel ilkelerinin uluslararası hukuk kurallarında kullanılabilecek hukuk kuralları olduğuna ilişkin danışma görüşleri de

²³⁴ *The Court of International Justice*. 10.12.1985, *Application for Revision and Interpretation of the Judgment of 24 February 1982 in the Case Concerning the Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/71/071-19851210-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.27, p.43.

²³⁵ *The Court of International Justice* (1985) s.29, p.47.

²³⁶ Aksar (2021) s.59.

²³⁷ *The Court of International Justice*. 12.12.1984, *Case Concerning Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area (Canada/United States of America)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/67/067-19841012-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.20, p.14.

²³⁸ *The Court of International Justice* (1984) s.46, p.79.

²³⁹ *The Court of International Justice*. 15.12.1949, *The Corfu Channel Case (Assessment of the Amount of Compensation Due from the People's Republic of Albania to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/1/001-19491215-JUD-01-00-EN.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024). s.20, p.14.

²⁴⁰ Pazarıcı (2023) s.122.

mevcuttur. Divan'ın, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya ile yapılmış olan Barış Antlaşmalarının Yorumlanmasına ilişkin Danışma Görüşü'nde²⁴¹, hukukun genel ilkelerine dayandığı görülmektedir.²⁴² Divan'ın, 12.07.1973 tarihli Birleşmiş Milletler Yönetim Mahkemesi'nin 158 Sayılı Kararı'na ilişkin Danışma Görüşü'nde²⁴³ de tarafların sorunlarını bütün öğeleri ile bir yargı organının önünde ortaya koyabilmelerini, bir genel hukuk ilkesi olarak değerlendirmiştir.²⁴⁴

5.3. Avrupa Birliği Adalet Divanı

Çalışmamızın önceki bölümlerinde, hukukun genel ilkelerinin Avrupa Birliği hukuku bakımından da kaynak teşkil ettiğine değinilmişti²⁴⁵ bu nedenle bu kısımda Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın da hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliğine ilişkin yaklaşımı incelenecektir.

Avrupa Birliği hukukunda hukukun genel ilkelerinin, özellikle temel insan hakları alanında önem arz ettiğinden bahsedilmişti²⁴⁶. 1969-1970'te Avrupa Birliği Adalet Divanı, temel hakların, Avrupa Birliği yapısı ve amaçları içinde ortak bir şekilde gözetilmesi gereken anayasal gelenekler olan, hukukun genel ilkelerinin ayrılmaz bir parçası olduğuna işaret edilmiştir.²⁴⁷

Sonrasında 1974 yılında Divan, temel haklar ve hukukun genel ilkeleri konusunda üç önemli gözlemini bildirmiştir. İlk olarak, temel haklar konusunda, genel ilkeler Avrupa Birliği düzeyinde, en yüksek ulusal garantiler esas alınarak uygulanmalıdır. İkinci gözlem, Avrupa Birliği'nin hukuk düzenindeki genel ilkeler yoluyla, Avrupa Sözleşmesi'ne asgari bir standart olarak hakların ve temel özgürlüklerin entegre edilmesi şeklindedir. Son olarak, Divan'a göre, bu temel haklar, korunan malların veya faaliyetlerin toplumsal işleviyle bağlantılı olarak dikkate alınması gereken temel

---

²⁴¹ *The Court of International Justice, Interpretation of Peace Treaties with Bulgaria, Hungary and Romania* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/case/8> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

²⁴² Bozkurt vd. (2023) s.73.

²⁴³ *The Court of International Justice, Application for Review of Judgment No. 158 of the United Nations Administrative Tribunal* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/case/57> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

²⁴⁴ Pazarcı (2021) s.235.

²⁴⁵ Bkz. s.23.

²⁴⁶ Bkz. s.24.

²⁴⁷ Maican (2016) s.91.

5.4. Uluslararası Ceza Mahkemeleri

Uluslararası ceza hukuku bakımından hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliği ve Roma Statüsü'nde ele alınışı, önceki bölümlerde değerlendirilmiştir²⁵⁵. Bu kapsamda, çeşitli uluslararası ceza mahkemelerince bu kabule göre hukukun genel ilkeleri hakkında verilen kararlar ele alınacaktır.

Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi'nin 2001 yılında, Prosecutor v. Dragoljub Kunarac Kararı²⁵⁶, hukukun genel ilkelerinin uluslararası ceza hukuku alanındaki uygulaması hakkında değerlendirilebilecek kararlardandır.²⁵⁷ Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi'nin vermiş olduğu Prosecutor v. Erdemovic²⁵⁸ Kararı²⁵⁹, Prosecutor v. Furundzija²⁶⁰ Kararı²⁶¹ ve Prosecutor v. Kupreskic²⁶² Kararı²⁶³, hukukun genel ilkelerinin bir uluslararası ceza hukuku kaynağı olduğunun kabul edildiğini göstermektedir.

Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi'nin, Kupreskic ve Erdemovic Kararı'nda, hürriyeti bağlayıcı cezanın takdiri²⁶⁴, Furundzija Kararı'nda suçun tanımı²⁶⁵ ve Drazen Erdemovic Kararı'nda ise hukuka uygunluk sebepleri²⁶⁶ konularında, hukukun genel ilkelerini bir kaynak olarak uyguladığı görülmektedir.

---

²⁵⁵ Bkz. s.23.

²⁵⁶ *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, 12.06.2002, IT-96-23/1-A Prosecutor v. Dragoljub Kunarac Radomir Kovac and Zoran Vukovic [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

²⁵⁷ D'Aspremont (2017) s.5.

²⁵⁸ *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, Drazen Erdemovic "Pilica Farm".

²⁵⁹ Jain (2016) s.121.

²⁶⁰ *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, 21.07.2000, IT-95-17/1-A Prosecutor v. Anto Furundzija [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icty.org/x/cases/furundzija/acjug/en/fur-aj000721e.pdf> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

²⁶¹ Jain (2016) s.124.

²⁶² *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, IT-95-16 Kupreskić et al. "Lašva Valley".

²⁶³ Jain (2016) s.126.

²⁶⁴ Aksar (2022) s.53, dipnot.45.

²⁶⁵ Aksar (2022) s.53, dipnot.46.

²⁶⁶ Aksar (2022) s.53, dipnot.47.

5.5. Uluslararası Tahkim

Hukukun genel ilkeleri, bir diğer uluslararası uyuşmazlık çözüm merkezi olan tahkim yargılamalarında, bazı hakemlerce bir uluslararası hukuk kaynağı olarak kabul edilmekte ve bazı uluslararası tahkim yargılamalarında, bu ilkelere dayalı kararlar verilebilmektedir. Hatta uluslararası mahkemelerdeki açık olmayan ifadelerle karşı tahkim yargılamalarında açıkça hukukun genel ilkelerinin uygulanması daha sıklıkla görülmektedir.²⁶⁷

Almanya ile Büyük Britanya arasındaki Walvis Koyu'na ilişkin uyuşmazlığa dair 1911 yılında verilen Hakem Kararı'nda, uyuşmazlığın uluslararası kamu hukuku kuralları ve pozitif hukuk kuralları ile çözülememesi halinde hukukun genel ilkelerine başvurulması gerekliliği belirtilmiştir.²⁶⁸

Fransa ve İspanya arasındaki Lanoux Gölü uyuşmazlığında verilen 1957 tarihli Hakem Kararı²⁶⁹ da iyiniyet ilkesine dayanan bir uluslararası tahkim kararıdır.²⁷⁰

Texaco Overseas Petroleum Şirketi ile Libya Hükümeti arasındaki tahkim yargılamasında, hakemlikçe verilen 1977 tarihli Karar, bir genel hukuk ilkesi olan *pacta sunt servanda* ilkesi uyarınca verilmiş bir karardır.²⁷¹

Endonezya Hükümeti ile Amco Asia arasındaki uyuşmazlığa ilişkin olarak 1984 tarihli Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları Çözüm Merkezi tarafından verilen Tahkim Kararı²⁷² da hukukun genel ilkelerinin uygulandığı kararlardan olup hukukun genel ilkelerinin uluslararası yatırım hukuku bakımından da kaynak niteliğinde kabul edildiğini gösteren bir karardır.²⁷³

---

²⁶⁷ Tütüncü vd. (2023) s.55.

²⁶⁸ Lu (2022) s.790.

²⁶⁹ *Lake Lanoux Arbitration (France v. Spain) (1957) 12 R.I.A.A. 281; 24 I.L.R. 101* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: http://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/france_v_spain.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

²⁷⁰ Szabo (2016) s.141.

²⁷¹ Szabo (2016) s.141.

²⁷² *International Centre for Settlement of Investment Disputes, 31.03.1982, Arb/81/1 Amco Asia Corporation and others v. Republic of Indonesia* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=ARB/81/1> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

²⁷³ D'Aspremont (2017) s.5.

İran-Birleşik Devletler Hakemlik Mahkemesi tarafından Sea Land Service Inc. v. İran Davası'na ilişkin Karar'da hukukun genel ilkelerinden olan sebepsiz zenginleşme ilkesine atıf yapılmıştır.²⁷⁴ Sebepsiz zenginleşme ilkesi, Roma hukukundan gelen bir hukuk kuralıdır, sonrasında birçok ulusal hukuk düzeninde yazılı hale gelmiş ve tanınmıştır. Bu karar, sebepsiz zenginleşme ilkesinin, uluslararası yargı organlarınca hukukun genel ilkeleri kategorisinde ele alındığının ve buna göre karar verilebildiğinin örneklerinden olan bir karardır.²⁷⁵

Almanya'nın Portekiz sömürgelerinde neden olduğu zararlara ilişkin uyuşmazlıkla ilgili olarak 1928 yılında verilen Hakemlik Kararı'nda, her ne kadar hakemlik organının yetkisini dayandığı Versailles Antlaşması'nda uygulanacak hukuk belirtilmemiş olsa da bunun uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasına engel teşkil etmediği, hukuk ilkelerinin de bir uluslararası hukuk kaynağı olarak tahkim yargılamasında uygulanabileceği vurgulanmaktadır.²⁷⁶

Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki Rusya Tazminat Davası'nda beş hakemden oluşan kurulda gecikme faizinin hangi tarihten itibaren hesaplanacağı sorunu ele alınmıştır. Hakem Kurulu 1912 yılında verdiği karar ile aksine bir örf ve âdet kuralının varlığı ispatlanmadıkça devletlerin sorumluluğu konusunda genel ilkenin, para borçlarının ödenmesindeki gecikme nedeniyle özel bir sorumluluğa işaret ettiği belirtilmiştir ve uyuşmazlık çözümü için, kamu hukuku ile özel hukukun genel ilkelerine başvurulması gerekliliğini vurgulanmıştır.²⁷⁷

Ayrıca bazı hakem kararları ve görüşlerinde bir genel hukuk ilkesinin niteliği belirtilmeksizin uygulanması söz konusudur. Tek hakem olarak Max Huber tarafından verilen, 04.04.1928 tarihli Palmas Adası Davası'na ilişkin Hakem Kararı'nda²⁷⁸ uygulanan hukuk kuralı bir genel hukuk ilkesi olan hiç kimsenin sahip olduğu haktan fazlasını devredemeyeceği ilkesidir.²⁷⁹

---

²⁷⁴ Aksar (2023) s.95.

²⁷⁵ Aksar (2021) s.57.

²⁷⁶ Pazarcı (2023) s.121.

²⁷⁷ Tütüncü vd. (2023) s.55, dipnot.79.

²⁷⁸ *Permanent Court of Arbitration*, 04.05.1928, *1925-1 Island of Palmas (or Miangas) (The Netherlands / The United States of America)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://pca-cpa.org/es/cases/94/> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

²⁷⁹ Pazarcı (2023) s.121, dipnot.312.

Uluslararası yargı organları, boşluk doldurma amacıyla hukukun genel ilkelerine başvurmakta, yine bir genel hukuk ilkesi olsa da bu niteliğine değinilmeksizin, doğrudan eşitlik kavramına başvurma yolunu tercih edebilmektedir. George Pinson ve Fransa arasındaki uyuşmazlığa ilişkin olarak verilen 1928 tarihli Hakem Kararı da bu tercihin örneklerinden biridir.²⁸⁰

---

²⁸⁰ Wang (2022) s.562.

BÖLÜM 6: ULUSLARARASI HUKUK KOMİSYONUNUN İLGİLİ RAPORLARI İLE DEVLETLERİN TEPKİ VE CEVAPLARI

Çalışmamızın konusunun belirlenmesinde temel nedeni, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun hukukun genel ilkelerini konu kapsamına alması olduğundan bahsedilmişti. Bu bölümde öncelikle, UHK’ye ait resmi internet sayfasında yayımlanma tarihlerine göre sıralanmış şekilde Komisyon’un hukukun genel ilkeleri hakkındaki raporları ve son olarak Komisyon’un çalışma prensibi gereği hazırlamış ve olduğu raporlara ilişkin olarak devletlerin vermiş olduğu cevaplar ele alınacaktır. Bu bölüm yalnızca aktarım niteliğinde olup, herhangi bir değerlendirme niteliği taşımamaktadır.

6.1. Uluslararası Hukuk Komisyonu Raporları

Bu başlık altında, komisyon tarafından hukukun genel ilkelerine ilişkin olarak özel raportör tarafından hazırlanan üç rapor, UHK Sekreterliği tarafından hazırlanan rapor ve Taslak Komitesi’nin hazırladığı öneri sonuç taslak metinlerinin yer aldığı son tarihli rapor bu kapsamda, yayımlanma tarihlerine göre yapılan kronolojik sıralama ile incelenecektir.

Komisyon’un, hukukun genel ilkeleri konusunda yapmış olduğu çalışmalar henüz bitmemiş, nihai sonuç niteliğindeki, Taslak Madde Öneri Sonuç Metni henüz yayımlanmamıştır.²⁸¹

---

²⁸¹ International Law Commission. *Analytical Guide to the Work of the International Law Commission-General principles of law*. [Çevrimiçi] Erişim adresi: https://legal.un.org/ilc/guide/1_15.shtml . (Erişim Tarihi: 03.06.2024).

6.1.1. Hukukun Genel İlkelerine İlişkin Özel Raportör Tarafından Hazırlanan Birinci Rapor

Komisyon tarafından atanan özel raportör Marcelo Vazquez-Bermudez, konuya ilişkin ilk raporu, Komisyon'un resmi internet sayfasında, 5.04.2019 tarihinde yayınlamıştır.²⁸²

İlk Rapor'da ele alınan konu başlıkları; konunun Komisyon'un çalışma programına dahil edilmesi, raporun amacı ve yapısı, konunun kapsam ve sonucu, metodolojik yaklaşım, önceki Komisyon çalışmalarında hukukun genel ilkelerine referanslar, Komisyon tarafından mevcut konuya ilişkin daha önce ele alınanlar, Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüsü'nün kabulünden önceki uygulama, Uluslararası Daimî Adalet Divanı ve Uluslararası Adalet Divanı Statüleri'nin 38. maddelerindeki "medeni milletlerce tanınmış hukukun genel ilkeleri", Uluslararası Daimî Adalet Divanı ve Uluslararası Adalet Divanı Statüleri'nin kabulünden sonra hukukun genel ilkeleri, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesine göre hukukun genel ilkelerinin unsurları, bir uluslararası hukuk kaynağı olarak hukukun genel ilkelerinin kökenleri ve terminoloji şeklinde sayılabilir.²⁸³

UHK, altmış dokuzuncu oturumunda, hukukun genel ilkeleri konusunun uzun dönem çalışma programına eklenmesine karar vermiştir.²⁸⁴ Konunun güncel çalışma programına alınması ve özel raportör olarak Marcelo Vazquez-Bermudez'in atanması kararları ise yetmişinci oturumda verilmiştir.²⁸⁵

2017 yılında Altıncı Komite'deki tartışmalar sırasında, delegasyonlar konunun önemini vurgulamış ve genel olarak konunun uzun vadeli çalışma programına dahil edilmesini önermişlerdir. Birçok delege, Komisyon'un konu üzerindeki çalışmasının, UAD Statüsü'nün 38. maddesinin 1. paragrafında belirtilen, uluslararası hukukun kaynaklarına ilişkin mevcut çalışmayı tamamlayacağı görüşündedir. Ayrıca, konunun Komisyon'un çalışma programına dahil edilmeye hazır olduğu ve öncelik verilmesi

---

²⁸² United Nations, International Law Commission. (2019) *First Report on General Principles of Law*, No. 71, A/CN.4/732, New York.

²⁸³ International Law Commission. (2019) s.1 ve 2.

²⁸⁴ International Law Commission. (2019) s.3, p.1.

²⁸⁵ International Law Commission. (2019) s.3 ve 4, p.3.

gerektiği belirtilmiş olup, delegelerce genel olarak Komisyon'un genel hukuk ilkelerinin niteliği, kapsamı ve işlevi ile bunların belirlenmesine ilişkin ölçütler ve yöntemler konusunda yetkili bir açıklama sağlanabileceği görüşü savunulmuştur.²⁸⁶

Ön ve giriş niteliğindeki bu ilk Rapor'da temel amaç, Komisyon'un "hukukun genel ilkeleri" konusundaki gelecekteki çalışmaları için temel oluşturmak ve bu konuda, Komisyon üyelerinin ve devletlerin görüşlerini almaktır.²⁸⁷

Özel raportöre göre, hukukun genel ilkeleri konusunda ele alınması gereken başlıca sorunlar vardır.²⁸⁸ Bu sorunlar, bir uluslararası hukuk kaynağı olarak hukukun genel ilkelerinin hukuki niteliği, hukukun genel ilkelerinin kökenleri, hukukun genel ilkelerinin işlevi ve diğer uluslararası hukuk kaynakları ile ilişkisi ve son olarak hukukun genel ilkelerinin tanımlaması şeklinde belirtilmiştir.²⁸⁹

Özel raportör, çalışma metodolojisi açısından da belirli konulara dikkat çekmektedir. Öncelikle, çalışmalar esas olarak devlet uygulamalarına dayanmalıdır. Bu uygulamalardan kastedilenlere, beyanlar, diplomatik açıklamalar, uluslararası mahkemeler veya hakemler önündeki dilekçeler, antlaşmalar veya bunların taslak çalışmaları ve ulusal mahkemelerin kararları dahildir.²⁹⁰ Ayrıca konu açısından ilgili olduğu düşünülürse, uluslararası örgütlerin uygulamaları da değerlendirilebilir.²⁹¹ Uluslararası mahkemelerin ve yargı organlarının içtihatları da konuyla ilgili mevcut içtihatların mümkün olduğunca kapsamlı bir şekilde ele alınması amacıyla değerlendirilecektir.²⁹²

Konuya ilişkin en büyük metodoloji sorunu, konuya ilişkin çok çeşitli terimler kullanılması nedeniyle incelenmesi için ilgili materyallerin nasıl seçileceğidir.²⁹³ Özel raportör seçilecek olan materyallere ilişkin belirli faktörler önermektedir. Bunlar; Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin, 1. fıkrası c bendine açıkça atıf

---

²⁸⁶ International Law Commission. (2019) s.3, p.2.

²⁸⁷ International Law Commission. (2019) s.4, p.4.

²⁸⁸ International Law Commission. (2019) s.5, p.13.

²⁸⁹ International Law Commission. (2019) s.5-8.

²⁹⁰ International Law Commission. (2019) s.9, p.35.

²⁹¹ International Law Commission. (2019) s.9, p.36.

²⁹² International Law Commission. (2019) s.9, p.37.

²⁹³ International Law Commission. (2019) s.9, p.38.

yapılması, yine UAD Statüsü'nün ilgili maddesine dolaylı olarak atıf yapılması, sözleşmesel veya örf ve âdet hukukuna göre bir uluslararası hukuk kuralının yokluğu durumunda bir hukuk kuralının ileri sürülmesi veya uygulanması, “ilke”, “genel ilke” veya diğer benzer terimler kullanıldığı haller, söz konusu durumu ele alan sözleşme veya örf ve âdet kuralının bulunmaması ve bir mahkemenin veya tahkim merkezinin işleyişini düzenleyen belgenin, genel hukuk ilkelerini içeren uygulanabilir bir hukuk hükmü içermesi halleri olarak belirtilmektedir.²⁹⁴

Komisyon'un önceki çalışmaları incelendiğinde, “Nürnberg İlkelerinin Formülasyonu” konusunda²⁹⁵, sanığın meşru müdafaa hakkının hukuki niteliği alanında²⁹⁶, kıta sahanlığı ve ilişkili konularda²⁹⁷, tahkim usulü alanında²⁹⁸, antlaşmalar hukuku alanında²⁹⁹, devlet malları, arşivleri ve borçları bakımından devletlerin halefiyetine ilişkin taslak maddelerinde³⁰⁰, uluslararası ceza hukuku kapsamında çeşitli konularda³⁰¹, devletlerin uluslararası hukuka aykırı fiillerinden dolayı sorumluluğu konusunda³⁰², diplomatik koruma konusunda³⁰³, uluslararası hukukun kısımlaştırılmasına (*fragmentation of international law*) ilişkin çalışmalarda³⁰⁴ ve Antlaşmalara Konulan Çekincelere İlişkin Rehber çalışmasının yorumlanması konusunda³⁰⁵ yapılmış olan önceki tarihli bu çalışmalarda, hukukun genel ilkelerine atıflara rastlanmaktadır.

Özel raportör Rapor'unda, UAD Statüsü'nün kabulünden, dolayısıyla hukukun genel ilkelerinin bir uluslararası kaynak olarak kullanılabileceğini düzenleyen hukuk metninden önceki uygulamalar incelemiştir. Cestus³⁰⁶, Alabama Claims³⁰⁷, Fabiani³⁰⁸,

---

²⁹⁴ International Law Commission. (2019) s.10, p.39.

²⁹⁵ International Law Commission. (2019) s.11, p.46.

²⁹⁶ International Law Commission. (2019) s.12, p.47.

²⁹⁷ International Law Commission. (2019) s.12, p.48.

²⁹⁸ International Law Commission. (2019) s.12, p.49.

²⁹⁹ International Law Commission. (2019) s.13, p.51.

³⁰⁰ International Law Commission. (2019) s.13, p.52.

³⁰¹ International Law Commission. (2019) s.13 ve 14.

³⁰² International Law Commission. (2019) s.14, p.57.

³⁰³ International Law Commission. (2019) s.15, p.60.

³⁰⁴ International Law Commission. (2019) s.15, p.61.

³⁰⁵ International Law Commission. (2019) s.16, p.63.

³⁰⁶ International Law Commission. (2019) s.22, p.82.

³⁰⁷ International Law Commission. (2019) s.22, p.83.

³⁰⁸ International Law Commission. (2019) s.22, p.84.

Pious Fund³⁰⁹, Venezuelan Preferential³¹⁰, Walfish Bay Boundary³¹¹ ve Russian Indemnity³¹² tahkimlerinde, hukukun genel ilkelerinden bazılarına atıf yapıldığı görülmektedir.

Özel raportör Rapor'unun bir bölümünde, çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan, hukukun genel ilkelerinin uluslararası hukukta kabulüne ilişkin, özellikle Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüsü'nün hazırlanmasına dair Hukukçular Komitesi'nin çalışmalarını ve üyelerin görüşlerini ele almaktadır.

Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüleri'nin ilgili hükümleri ile gösterilmek istenen bazı hususlar olduğu görüşüne özel raportör raporunda yer vermiştir. İlk olarak, Rapor'da, bazı yazarların da belirttiği gibi, antlaşmayı hazırlayanların, "medeni uluslar tarafından tanınan genel hukuk ilkelerini" ifadesini dahil ederek yeni bir uluslararası hukuk kaynağı yarattıklarına inanılmadığının altı çizilerek, aksine halihazırda var olan bir hukuk kaynağını kanunlaştırdıklarının kabul edilmesi gereğine işaret edilmiştir.³¹³

İkincisi, bu üçüncü kaynağın dahil edilmesi, kısmen uluslararası yargı organının yargı yetkisini kullanmayı reddedip bir *non liquet* halinin oluşabileceği endişesinden kaynaklanmış gibi görünse de yargılama makamının hukuk yaratma yetkisine sahip olmaması gerektiği konusunda genel bir fikir birliği de vardı.³¹⁴

Üçüncüsü, UDAD Statüsü'nün taslak geçmişi genel hukuk ilkelerinin kökenleri konusunda bazı önemli açıklamalar sunmaktadır. Bir yandan, Hukukçular Danışma Komitesi üyeleri arasında genel hukuk ilkelerinin *foro domestico*'da bulunan ilkelerden, yani iç hukukta benimsenen ilkelerden türetilebileceği konusunda genel bir fikir birliği mevcuttur. Öte yandan Komite, genel hukuk ilkelerinin kökenlerinin başka yerlerde de bulunabileceği olasılığını dışlamamaktadır.³¹⁵

³⁰⁹ International Law Commission. (2019) s.22, p.85.

³¹⁰ International Law Commission. (2019) s.23, p.86.

³¹¹ International Law Commission. (2019) s.23, p.87.

³¹² International Law Commission. (2019) s.23, p.88.

³¹³ International Law Commission. (2019) s.30, p.108.

³¹⁴ International Law Commission. (2019) s.30, p.108.

³¹⁵ International Law Commission. (2019) s.30, p.109.

Son olarak, çalışmalar ayrıca genel hukuk ilkelerinin, uluslararası hukukun bir parçası olduğunu, hükümde sıralanan farklı uluslararası hukuk kaynakları arasında resmî bir hiyerarşi bulunmadığını ve genel hukuk ilkelerinin *ex aequo et bono* ilkelerinden açıkça ayırt edilebilir olduğunu göstermektedir.³¹⁶

Özel raportör, hukukun genel ilkelerinin uluslararası hukuktaki yerini ve benimsenişini değerlendirmek amacıyla, Uluslararası Daimî Adalet Divanı ve Uluslararası Adalet Divanı Statüleri'nin kabulü sonrası sürece de raporunda yer vermiştir.³¹⁷ Bu inceleme, uluslararası hukuk belgelerinde genel hukuk ilkelerine ilişkin referanslar ve uluslararası yargı uygulamasında genel hukuk ilkeleri şeklinde iki ana başlık altında yapılmıştır.

Uluslararası hukuk alanında, Divan Statüleri sonrasında, birçok antlaşmada hukukun genel ilkelerine ilişkin atıflar bulunduğu gözlemlenmektedir.³¹⁸ Bazı antlaşmalarda aynen Statü'nün 38. maddesindeki dil kullanılırken, bazıları benzer ifadeler ile kaleme alınmaktadır.³¹⁹

Hukukun genel ilkelerinin Statü sonrası kabulünün görüldüğü hukuki metinlere, 1921 tarihli Almanya ve İsviçre arasındaki Tahkim ve Uzlaştırma Antlaşması³²⁰, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurucu antlaşması olan Roma Statüsü³²¹, Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme³²², İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme³²³ ve 2008 tarihli Çin ve Yeni Zelanda arasındaki Serbest Ticaret Antlaşması³²⁴ örnek olarak sayılabilir.

Çalışmamızın önceki bölümünde de belirtilen husus Rapor'da da vurgulanmaktadır. Hem Uluslararası Daimî Adalet Divanı hem de Uluslararası Adalet Divanı kararları

³¹⁶ International Law Commission. (2019) s.30, p.109.

³¹⁷ International Law Commission. (2019) s.30, p.110.

³¹⁸ International Law Commission. (2019) s.31, p.111.

³¹⁹ International Law Commission. (2019) s.31, p.112.

³²⁰ International Law Commission. (2019) s.31, p.112.

³²¹ International Law Commission. (2019) s.31, p.113.

³²² International Law Commission. (2019) s.34, p.121.

³²³ International Law Commission. (2019) s.34, p.121.

³²⁴ International Law Commission. (2019) s.35, p.123.

incelendiğinde, statülerin 38. maddesi 1. fıkrası c bendine açıkça atıf yapılan karar sayısının yalnızca birkaç tane olduğu görülmektedir.³²⁵

UDAD, Jaworzina Danışma Görüşü'nde, Mavrommatis Kudüs İmtiyazları Davası'nda ve Sırp Kredileri Davası'nda varlığını inkar etmeden, genel hukuk ilkelerinin uygulanmasını reddetmiş görünmektedir. Genel hukuk ilkelerinin uygulanması, Yunan-Türk Anlaşması Danışma Görüşü'nde ve Chorzów Fabrikası Davası'nda bulunabilir. Aynı zamanda hukukun genel ilkelerinin, doğrudan atıflar yapılmadan, açık sonuçlar çıkarılmadan uygulandığı yerler de vardır. Türkiye ve Irak arasındaki sınıra ilişkin olan Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesinin 2. fıkrasının yorumlanmasına ilişkin danışma görüşü de Rapor'da bu tür doğrudan olmayan kullanımlara örnek olarak verilmektedir.³²⁶

UAD kararlarında ise Korfu Kanalı Davası'nda, Soykırım Sözleşmesine İlişkin Çekinceler hakkındaki danışma görüşünde, Birleşmiş Milletler İdari Mahkemesi tarafından verilen tazminat kararlarının etkisi hakkındaki danışma görüşünde, Barselona Çekiş davasında, Birleşmiş Milletler İdari Mahkemesi'nin 158 No'lu Kararının Gözden Geçirilmesi Başvurusu hakkındaki danışma görüşünde ve Nikaragua ile Kolombiya arasındaki Kıta Sahaneliğinin Nikaragua Kıyılarından 200 Deniz Mili Ötesinde Sınırlandırılması ve Isla Portillos'un Kuzey Kısımındaki Kara Sınırı Sorusu ile ilgili davalarda, genel hukuk ilkelerini uyguladığı Rapor'da belirtilmektedir.³²⁷

Başka kararlarında ise Divan'ın, genel hukuk ilkelerine dayalı argümanları reddettiği veya sözleşme veya örf ve âdet kurallarının mevcut durumu ele alması nedeniyle, genel bir hukuk ilkesinin varlığını belirlemesinin gerekli olmadığını belirttiği görülmektedir.³²⁸

Divan önündeki uyuşmazlıklarda, hukukun genel ilkelerine ilişkin atıflara yalnızca kararlarda rastlanılmamaktadır. Taraf devletlerin de başvuru ve savunmalarında, kısa

---

³²⁵ International Law Commission. (2019) s.36, p.127.

³²⁶ International Law Commission. (2019) s.36, p.128.

³²⁷ International Law Commission. (2019) s.36 ve 37, p.129.

³²⁸ International Law Commission. (2019) s.37, p.130.

referans ya da ayrıntılı argüman olarak hukukun genel ilkelerine dayandıkları görülmektedir. Hint Toprakları Üzerinden Geçiş Hakkı ile ilgili davada Portekiz ve Hindistan'ın, Belirli Mülkiyet davasında Lihtenştayn'ın ve Belirli Belgelerin ve Verilerin El Konulması ve Tutulması ile ilgili Sorular ile ilgili davada Avustralya ve Doğu Timor'un savunmalarında hukukun genel ilkeleri atıfları yer almaktadır.³²⁹

Uluslararası yargı bakımından hukukun genel ilkelerinin kullanımı Uluslararası Adalet Divanı ile sınırlı değildir. Örneğin, devletler arası tahkimde de hukukun genel ilkelerine dayalı işlemler görülmektedir. Doğu Uzantısı, Avustralasya ve Çin Telgraf Şirketi davası, Goldenberg davası, Fransa-İtalyan Uzlaştırma Komisyonu kararı, Yönlendirilmiş Kargo davası, Deniz Fenerleri Tahkimi, Arjantin-Şili Sınır davası, Lac Lanoux davası, OSPAR Tahkimi, Abyei Tahkimi, Chagos Marine Protected Area davası ve yakın tarihli Hırvatistan ve Slovenya tahkimi bunlara örnektir.³³⁰

Hukukun genel ilkelerine atıf yapılan yargılama ve kararlar, uluslararası ceza yargılamalarında da görülmektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi, Eski Yugoslavya ve Ruanda Ceza Mahkemeleri ve Sierra Leone Özel Mahkemesi yargılama süreçleri ve kararlarında hukukun genel ilkelerinin kullanımı örnekleri görülebilir.³³¹

Özel raportör, yatırımcı ile devlet arasındaki uluslararası uyuşmazlıklarının çözümünde de genel hukuk ilkelerine başvurulduğuna dikkat çekmektedir. *Res judicata*, kompetenz-kompetenz, ispat yükü, meşru beklentiler, sebepsiz zenginleşme ve iyiniyet gibi ilkeler, bazen açıkça Uluslararası Adalet Divanı'na yapılan atıflarla, bazen de dolaylı atıflar ile bu tür yargılamalarda yer bulan ilkelere dendir. Dünya Ticaret Örgütü'nün uyuşmazlık çözüm mekanizmasının içtihatlarında da daha az sıklıkta da olsa genel hukuk ilkelerine başvurulduğu örneklere rastlanmaktadır.³³²

Genel hukuk ilkeleri, insan hakları alanında da benzer şekilde ortaya çıkmıştır. Örneğin, Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi, çeşitli vesilelerle, genel hukuk ilkelerinin, uygulanması gereken insan hakları hukuku gövdesinin bir parçasını

³²⁹ International Law Commission. (2019) s.38, p.131.

³³⁰ International Law Commission. (2019) s.38 ve 39, p.132.

³³¹ International Law Commission. (2019) s.39, p.133.

³³² International Law Commission. (2019) s.39 ve 40, p.134.

oluşturduğunu düşünmektedir.³³³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Golder v. the United Kingdom* kararında, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 1. fıkrasının c bendine açıkça atıf yapmıştır. Ayrıca Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yorumlanmasında, hukukun genel ilkelerinin de gözetilmesi gerekliliğini belirtmektedir.³³⁴

Özel raportör, bu kapsamda bölgesel uygulama kapsamına sahip genel hukuk ilkelerine de dikkat çekmektedir. Birlik hukukunun ilkelerini uygulayan Avrupa Adalet Divanı kararları bu tür uygulamalara örnektir.³³⁵ Uluslararası idari tahkim yargılamalarında da bir ölçüde genel ilkelere atıf yapıldığı görülmektedir.³³⁶

Özel raportör, uygulanan hukuk örnekleri bölümünü bir değerlendirme ile tamamlamıştır. Raportöre göre, hukukun genel ilkelerine ilişkin son dönemdeki bazı uygulamalara dair Rapor'da yer verilmiş olan bu kısa özet, 1920 yılında Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüsü'nün kabulünden itibaren, devletlerin, uluslararası yargı organlarının bu uluslararası hukuk kaynağına çeşitli vesilelerle ve farklı bağlamlarda atıfta bulunduğu ile bunun uluslararası hukuk düzeni açısından önemi konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmadığını göstermektedir.³³⁷

Rapor'da, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde düzenlenen, kaynak kabul edilen genel hukuk ilkeleri, üç unsur üzerinden değerlendirilmektedir. Çalışmamızın önceki bölümlerinde farklı hukukçuların farklı unsur değerlendirmesi yaptığından bahsedilmişti³³⁸. Özel raportör, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 1. fıkrasının c bendinde düzenlenen hükmün lafzını esas alarak unsurları, “genel hukuk ilkesi”, “tanıma” ve “medeni milletler” şeklinde saymaktadır.³³⁹

Özel raportör genel hukuk ilkesi kavramını ele alırken, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 1. fıkrasının c bendindeki anlamdaki genel hukuk

---

³³³ International Law Commission. (2019) s.40 ve 41, p.135.

³³⁴ International Law Commission. (2019) s.41, p.136.

³³⁵ International Law Commission. (2019) s.41, p.137.

³³⁶ International Law Commission. (2019) s.41, p.138.

³³⁷ International Law Commission. (2019) s.42, p.139.

³³⁸ Bkz. s.24.

³³⁹ International Law Commission. (2019) s.42, p.141.

ilkelerinin, yerel hukuk sistemlerinde var olan genel ilkelerle bazı özellikleri paylaşabileceği, ancak bunlar ile uluslararası hukuk sistemi arasındaki yapısal farklılıkların göz ardı edilmemesi gerektiği sonucuna varmaktadır. Ayrıca, uluslararası hukukun bir kaynağı olarak genel hukuk ilkeleri, diğer uluslararası hukuk kurallarına göre daha "genel" ve daha "temel" bir karaktere sahip olabilir. Dahası, "genel hukuk ilkeleri" teriminin olağan anlamı, bu uluslararası hukuk kaynağının, genel kabul görmüş işlevi olan boşluk doldurmayla birlikte, genel hukuk ilkelerinin ulusal hukuk sistemlerinden türetilenlerle sınırlı olmadığını göstermektedir. Son olarak Rapor'da, genel uluslararası hukukun bir parçası olan genel hukuk ilkelerinin, evrensel olarak uygulanabileceğine dikkat çekilmektedir.³⁴⁰

Tanıma unsuruna ilişkin olarak ise maddede kastedilen tanımanın, devletlerin ulusal hukuk sistemlerine bakmaya gerek kalmadan uluslararası düzeyde gerçekleşebileceği noktasında bir fikir birliği olduğu Rapor'da vurgulanmaktadır. Bu kabul, devletlerin uygulamaları ile uluslararası mahkeme ve yargı organlarının kararları tarafından da bir ölçüde desteklenmektedir.³⁴¹ Yaptığı inceleme ile özel raportör, tanımanın, genel bir hukuk ilkesinin varlığı için temel koşul olduğu sonucuna varılabileceğini belirtmektedir. Raportör, bu tür bir tanımanın alabileceği kesin biçimlerin, söz konusu genel hukuk ilkeleri kategorisine bağlı olduğunu da eklemektedir.³⁴²

Çalışmamızın önceki bölümlerinde, genel hukuk ilkelerinin kaynak niteliğinin, medeni milletlerce tanınması gerekliliğine bağlı olmasına ilişkin öğretilerdeki tartışmalardan bahsedilmişti³⁴³. Rapor'da da bu tartışmaların ve önerilerin yer bulduğu görülmektedir. Zira, "medeni" ve "medeni olmayan" uluslar arasında bir ayrımın sürdürülemeyeceği konusunda geniş bir mutabakat olduğuna dikkat çekilmektedir. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 1. fıkrasının c bendinde yer alan "medeni uluslar" teriminin hâlâ taşıyabileceği tarihsel çağrışımlardan kaçınmak için, "devletler", "uluslar" ve "uluslar topluluğu" gibi alternatif formülasyonların benimsendiği belirtilmektedir.³⁴⁴ Özel Raportör, ayrıca, uluslararası hukukun bir kaynağı olarak genel hukuk ilkelerinin, devletlerin egemen eşitliği temel ilkesi

³⁴⁰ International Law Commission. (2019) s.48, p.162.

³⁴¹ International Law Commission. (2019) s.52, p.174.

³⁴² International Law Commission. (2019) s.52, p.175.

³⁴³ Bkz. s.24.

³⁴⁴ International Law Commission. (2019) s.55, p.185.

bağlamında görülmesi gerektiği görüşündedir. Bu nedenle, 38. maddenin 1. fıkrasının c bendinde yer alan “medeni uluslar” teriminden kaçınılması ve her halde genel olarak devletlere atıfta bulunulduğu şeklinde yorumlanması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, tercih edilmesi gereken formülasyon olarak “devletler tarafından tanınan genel hukuk ilkeleri” önerisinde bulunmaktadır.³⁴⁵

Çalışmamızın önceki bölümlerinde ele alınan³⁴⁶ konulardan bir diğeri olan, genel hukuk ilkesinin türediği hukuk düzenine göre değerlendirilmesi hususu da Rapor’da incelenmiş konulardan biridir. Kökeni olan hukuk düzenine göre kaynak niteliği tartışılan genel hukuk ilkeleri, farklı kategorilerde ele alınabilse de Rapor’da, çalışmamızda da ele alındığı gibi, iç hukuk düzenlerinde türeyen ve uluslararası hukuk düzeninde türeyen ilkeler olarak iki başlıkta incelenmiştir.³⁴⁷

Rapor’da, farklı uluslararası yargı organları tarafından verilmiş olan kararlar aracılığıyla, “genel hukuk ilkesi” ile kastedilenin ulusal veya uluslararası hukuk düzenlerinde türeyen hukuk ilkelerinin kaynak niteliğinin incelendiği görülmektedir.

Özel raportöre göre, değerlendirilen uluslararası yargı kararları ve doktrin görüşleri ele alındığında, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’nün 38. maddesinin 1. fıkrasının c bendinde bahsedilen genel hukuk ilkelerinin kapsamında, devletlerin ulusal hukuk sistemlerinden türetilen ve bu hukuk sistemlerinin çoğunda ortak olan genel hukuk ilkelerinin de olduğu sonucuna varılmaktadır.³⁴⁸

Benzer bir inceleme ile özel raportör tarafından vurgulanan bir diğer sonuç ise Uluslararası Adalet Divanı Statüsü’nün 38. maddesinin 1. fıkrasının c bendinde düzenlenen ve kaynak olarak kabul edilen hukukun genel ilkeleri kapsamında, sadece ulusal hukuk düzenlerinde değil uluslararası hukuk düzeninde türetilen genel ilkelerin de değerlendirilmesi gerekliliğidir.³⁴⁹

---

³⁴⁵ International Law Commission. (2019) s.55, p.186.

³⁴⁶ Bkz. s.28.

³⁴⁷ International Law Commission. (2019) s.56, p.189.

³⁴⁸ International Law Commission. (2019) s.66, p.230.

³⁴⁹ International Law Commission. (2019) s.73, p.253.

Yapmış olduğu bütün bu değerdendirmeler sonucunda, özel raportör tarafından; kapsam, tanıma gerekliliği ve genel hukuk ilkelerinin kategorileri konularında üç taslak sonuç önerisinde bulunulmuştur. İlk Rapor; mevcut taslak sonucun, uluslararası hukukun bir kaynağı olarak hukukun genel ilkeleri ile ilgili olduğu, genel bir hukuk ilkesinin varlığı için devletler tarafından genel olarak tanınması gerekliliği ve hukukun genel ilkelerinin, ulusal hukuk düzenlerinde türetilmiş olması ve uluslararası hukuk düzeni içinde oluşmuş olması şeklinde iki kategori altında değerdendirilmesi önerileri ile sonlanmıştır.³⁵⁰

6.1.2. Hukukun Genel İlkelerine İlişkin Özel Raportör Tarafından Hazırlanan İkinci Rapor

Özel raportör tarafından hazırlanan ikinci Rapor 9.04.2020 tarihinde yayımlanmıştır.³⁵¹ İkinci Rapor’da ele alınan başlıklara bakıldığında; ilk Rapor’da incelenmiş ve kategorilere bölünmesi önerilmiş türetildiği hukuk düzenine göre hukukun genel ilkeleri konusunun önerilen kategoriler kapsamında; iç hukuktan türetilen genel hukuk ilkeleri ve uluslararası hukuk düzeni içinde oluşan genel hukuk ilkeleri kategorilerinin tek tek tanımlanmasına ilişkin başlıklarının ve hukukun genel ilkelerinin belirlenmesine yönelik yardımcı araçlar başlığının işlendiği görölmektedir.³⁵²

Ulusal hukuk sistemlerinde türetilen genel hukuk ilkelerine ilişkin olarak özel raportörce, dünyanın başlıca hukuk sistemlerinde ortak olan bir ilkenin varlığının belirlenmesi ve sonrasında bu ilkenin uluslararası hukuk sistemine aktarılmasının belirlenmesi hususları incelenmiştir. Bu metodolojiyle ilgili olarak ele alınan sorular, tanınmanın ifade edildiği kesin biçim, bir ilkenin ulusal hukuk sistemlerinde ne ölçüde mevcut olması gerektiği, bu bağlamda “uluslar topluluğu”nun kesin anlamının ne olduğu ve genel hukuk ilkelerinin belirlenmesine yönelik metodolojinin, örf ve âdet

³⁵⁰ International Law Commission. (2019) s.75.

³⁵¹ United Nations, International Law Commission. (2020b) *Second Report on General Principles of Law*, No. 72, A/CN.4/741, New York.

³⁵² International Law Commission. (2020b) s.1.

hukukunun belirlenmesine yönelik metodolojiden nasıl ayırt edileceği soruları olarak sıralanabilir.³⁵³

Ulusal hukuk sistemlerinde türetilen genel hukuk ilkeleri için Rapor'da, iki adımlı bir analiz sistemi benimsenmektedir. İlk adım, dünyanın başlıca hukuk sistemlerinde ortak olan bir ilkenin varlığının tespiti; ikinci adım ise, bu ilkenin uluslararası hukuk sistemine aktarılmasının tespiti.³⁵⁴

Birleşik bir işlem olan iki aşamalı analiz sisteminin amacı, unsurlardan sayılan ve madde metninde açıkça ifade edilen "tanıma" gerekliliğinin karşılanmasının sağlamasıdır. Ulusal hukuk sistemlerinden türetilen genel bir hukuk ilkesinin varlığını ve bu genel hukuk ilkesinin içeriğinin ne olduğunu belirlemek için nesnel bir temel sağlayan bu metot, katı bir testtir. Zira, genel bir hukuk ilkesinin varlığı kolayca varsayılamayacağı ve varsayılmaması gerektiği Rapor'da vurgulanmaktadır.³⁵⁵

Analizin ilk adımı, bir hukuki ilkenin uluslar topluluğu tarafından genel olarak tanındığını ve bu ilkenin temel içeriğinin ne olduğunu göstermeye yarar. Analizin ikinci adımı ise bu ilkelerin bir yandan uluslararası hukukun temel ilkeleriyle uyumlu olmaları ve diğer yandan uluslararası hukuk sisteminde yeterli şekilde uygulanmaları için koşullar mevcut olması durumunda, uluslar topluluğu tarafından da uluslararası hukukun bir parçası olarak tanındığını göstermeyi amaçlamaktadır.³⁵⁶

Tanınma gerekliliğinin karşılanması, belirleyici ölçüt olan karşılaştırmalı analizin geniş ve temsili olması ve "dünyanın başlıca hukuk sistemleri" olarak adlandırılabilir şeyleri yansıtmasıdır.³⁵⁷ Ulusal hukuk sistemlerinden türetilen genel hukuk ilkelerinin tanımlanmasına yönelik analizin ilk adımı bağlamında, bir ilkenin uluslar topluluğu tarafından etkili bir şekilde tanınmasını sağlamak için mümkün olduğunca çok sayıda ulusal hukuk sistemini kapsamaması gereksinimi aranmaktadır.³⁵⁸

---

³⁵³ International Law Commission. (2020b) s.6, p.17.

³⁵⁴ International Law Commission. (2020b) s.6, p.19.

³⁵⁵ International Law Commission. (2020b) s.6, p.20.

³⁵⁶ International Law Commission. (2020b) s.6, p.22.

³⁵⁷ International Law Commission. (2020b) s.7, p.25.

³⁵⁸ International Law Commission. (2020b) s.7 ve 8, p.26.

Özel raportör tarafından, analizin ilk adımında kullanılacak terimin, karşılaştırmalı analizin geniş ve temsili olması ile dünyanın farklı hukuk ailelerini ve bölgelerini kapsaması gerektiği fikrini iletmek için uygun olduğu gerekçesi ile ulusal hukuk sistemlerinden türetilen genel hukuk ilkelerinin belirlenmesi için “dünyanın başlıca hukuk sistemlerinde ortak olan ilkeler” formülasyonu önerilmektedir.³⁵⁹

Analizde bir sonraki adım, dünyanın başlıca hukuk sistemlerinde ortak olan ilkelerin varlığını belirlemektir. Bu, esasen ulusal hukuk sistemlerinde var olan kuralların, bu sistemler arasında paylaşılan bir ilke bulmak için karşılaştırıldığı ampirik bir değerlendirmedir. Ulusal hukuk sistemlerinden türetilen genel bir hukuk ilkesinin temel içeriğinin nesnel olarak belirlenebilmesi, bu analiz yoluyla mümkündür.³⁶⁰ İkinci aşama sonucu, uluslararası hukukta var olan bir hukukun genel ilkesinden söz edilebilmesi açısından önem arz etmektedir. Zira, ulusal hukuk sistemleri arasındaki kurallar temelde farklıysa, genel bir hukuk ilkesinin var olduğu kabul edilemez.³⁶¹

Özel raportör tarafından Rapor’da değinilen bir diğer husus ise uluslararası örgütlerce benimsenen genel hukuk ilkeleridir, 2019 yılındaki tartışmalarda da bu husus gündeme gelmiştir. Özel raportör, uluslararası örgütlerin de genel hukuk ilkeleri bakımından aktif rolü olduğu görüşündedir.³⁶²

Ulusal hukuklarda türetilen hukukun genel ilkeleri bakımından önem arz eden konulardan biri de o iç hukuk ilkesinin uluslararası hukuk sistemine taşınabilme niteliğidir.³⁶³ Özel raportör tarafından, *foro domestico* niteliğindeki bir ilkenin uluslararası hukuk sistemine taşınabilmesine ilişkin iki koşul belirtilmiştir. İlk koşul, o ilkenin uluslararası hukukun temel ilkeleri ile uyumlu olmasıdır. İkinci koşul ise ilkenin uluslararası hukuk sisteminde yeterli bir şekilde uygulanması için şartların uygun olmasıdır.³⁶⁴

---

³⁵⁹ International Law Commission. (2020b) s.16 ve 17, p.54.

³⁶⁰ International Law Commission. (2020b) s.17, p.55.

³⁶¹ International Law Commission. (2020b) s.21, p.69.

³⁶² International Law Commission. (2020b) s.22, p.72.

³⁶³ International Law Commission. (2020b) s.22, p.73.

³⁶⁴ International Law Commission. (2020b) s.23, p.74.

İlk koşul da geçen uyumluluk ile kastedilen, bir hukuki ilkenin yalnızca uluslar topluluğu tarafından adil olarak tanınması değil, aynı zamanda uluslararası hukukun daha geniş çerçevesi içinde var olma yeteneğine sahip olmasıdır.³⁶⁵

Ortak bir ilkenin uluslararası hukuka aktarılması için ikinci gereklilik ise, ilkenin uluslararası hukuk sisteminde yeterli bir şekilde uygulanmasına izin verecek koşulların mevcut olmasıdır. Bu, ilkenin uluslararası hukukta amacına uygun şekilde hizmet edebilmesini, çarpıtmaların veya olası suistimallerin önlemesini sağlar. Uygulamada, metodolojinin bu kısmı genellikle, ulusal hukuk sistemlerinin yapısına, özellikle kuralların veya ilkelerin uygulandığı usul çerçevelerine bakma ve uluslararası düzeyde var olan yapının ilkenin yeterli bir şekilde uygulanmasına izin verip vermediğini belirleme ihtiyacı olarak ifade edilmektedir.³⁶⁶

Rapor'da belirtildiği üzere, devletlerin uygulamalarından ve uluslararası mahkeme ve yargı organlarının içtihatlarından anlaşıldığı kadarıyla, bazı durumlarda uluslararası belgeler, özellikle antlaşmalar, dünyanın başlıca hukuk sistemlerinde ortak olan bir ilkenin uluslararası hukuk sistemine aktarıldığını doğrulayan deliller olarak değerlendirilebilir.³⁶⁷

Dünyanın başlıca hukuk sistemlerinde ortak olan bir ilkenin uluslararası düzeyde, ister antlaşmalarda ister diğer uluslararası belgelerde yansıtılması durumunda, bunun, ilkenin uluslararası hukuk sistemine aktarıldığını doğrulayan bir kanıt olarak hizmet edebileceği sonucuna varılabilir. Bunun ardındaki mantık, eğer uluslar topluluğu böyle bir ilkenin uluslararası düzeyde uygulanabilirliğini bu şekilde ifade ederse, bunun, ilkenin uluslararası hukukun temel ilkeleriyle uyumlu olduğu ve uluslararası hukuk sisteminin ilkenin uygun şekilde uygulanması için koşullar sağladığı anlamına geldiğidir.³⁶⁸

Özel raportör, uluslararası hukuk sistemi içinde oluşan genel hukuk ilkeleri kısmına geçmeden önce üç taslak sonuç önerisinde bulunmuştur.

---

³⁶⁵ International Law Commission. (2020b) s.23, p.75.

³⁶⁶ International Law Commission. (2020b) s.27, p.85.

³⁶⁷ International Law Commission. (2020b) s.32, p.97.

³⁶⁸ International Law Commission. (2020b) s.34, p.106.

Raportör, ulusal hukuk sistemlerinden türetilen genel hukuk ilkelerinin belirlenmesine ilişkin önerisinde; ulusal hukuk sistemlerinden türetilen genel bir hukuk ilkesinin varlığını ve içeriğini belirlemek için dünyanın başlıca hukuk sistemlerinde ortak bir ilkenin varlığı ve bu ilkenin uluslararası hukuk sistemine aktarılması hususlarının tespitinin gerekliliğini vurgular.³⁶⁹

Dünyanın başlıca hukuk sistemlerinde ortak bir ilkenin varlığının belirlenmesine ilişkin önerisinde ise raportör, öncelikle dünyanın başlıca hukuk sistemlerinde ortak bir ilkenin varlığını belirlemek için ulusal hukuk sistemlerinin karşılaştırmalı bir analizinin gerekli olduğunu, ikinci olarak bu karşılaştırmalı analizin, dünyanın farklı hukuk ailelerini ve bölgelerini içerecek şekilde geniş ve temsili olması gerektiğini ve son olarak bu karşılaştırmalı analizin, ulusal mevzuatların ve ulusal mahkeme kararlarının bir değerlendirmesini içermesi gerektiğini belirtmektedir.³⁷⁰

Son öneride, uluslararası hukuk sistemine aktarılmasının belirlenmesi konusunda; dünyanın başlıca hukuk sistemlerinde ortak olan bir ilkenin, uluslararası hukukun temel ilkeleri ile uyumlu olması ve uluslararası hukuk sisteminde uygun şekilde uygulanması için gerekli koşulların mevcut olması durumlarında bu ilkenin uluslararası hukuk sistemine aktarılacağı Rapor'da vurgulanmaktadır.³⁷¹

Özel raportör, uluslararası hukuk düzeni içinde oluşan genel hukuk ilkeleri bakımından tanıma hususuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, tanımın üç farklı biçimde olabileceğini belirtir. İlk tanıma şekli, bir ilkenin, antlaşmalarda ve diğer uluslararası belgelerde yaygın olarak tanınabilmesidir. İkincisi ise bir ilkenin, akdi veya örf ve âdet hukukunun genel kurallarının temelini oluşturabilmesidir. Son olarak, bir ilke, uluslararası hukuk sisteminin temel özellikleri ve temel gereklilikleri ile ilişkili olabilir. Bu tanıma biçimlerinin birbirini dışlamadığı unutulmamalıdır; bazı durumlarda bu biçimler bir arada var olabilmektedirler.³⁷²

---

³⁶⁹ International Law Commission. (2020b) s.35.

³⁷⁰ International Law Commission. (2020b) s.35.

³⁷¹ International Law Commission. (2020b) s.35 ve 36.

³⁷² International Law Commission. (2020b) s.38, p.121.

Nürnberg prensipleri³⁷³, Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme³⁷⁴, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi³⁷⁵, Soykırım Sözleşmesi'ne ilişkin çekinceler³⁷⁶, 1899 ve 1907 tarihli La Haye konvansiyonları³⁷⁷, Cenevre Sözleşmesi ve ek protokolleri³⁷⁸, Martens Klozu³⁷⁹ ve Rio Deklarasyonu³⁸⁰ ilk tanıma şekli olan uluslararası antlaşma ve diğer hukuki belgelerde uluslararası hukuk düzeni içinde oluşan genel hukuk ilkelerinin yer almasına ilişkin Rapor'da ele alınmış olan örneklerdir.

Özel raportör diğer iki tanıma biçimlerini ise bazı uluslararası yargı kararları ile ele almaktadır.

Rapor'un devamından ele alınan konulardan biri de uluslararası hukuk düzeni içinde oluşan genel ilkelerin tanımlanması için kullanılan metodolojinin uluslararası örf ve âdet hukukunun tanımlanmasında kullanılan metodolojiden farkıdır.³⁸¹ Çalışmamızın önceki bölümlerinde³⁸² de hukukun genel ilkeleri ile örf ve âdet kuralları arasındaki ilişki ele alınmıştı. Rapor'da da iki kaynak arasındaki en temel farkın, uluslararası örf ve âdet kurallarından söz edilebilmesi için hukuk kuralı olarak kabul edilebilecek bir genel uygulamanın aranması olduğu belirtilmektedir.³⁸³

Özel raportör, uluslararası hukuk düzeni içinde oluşmuş genel hukuk ilkelerinin tanımlanması konusu kapsamında bir taslak metin önerisinde bulunmuştur. Uluslararası hukuk sistemi içerisinde oluşan genel bir hukuk ilkesinin varlığını ve içeriğini belirlemek için, bir ilkenin antlaşmalarda ve diğer uluslararası belgelerde yaygın tanınırlığı, örf ve âdet hukukunun genel kurallarının temelinde yer alması veya uluslararası hukuk sisteminin temel özellikleri ve temel gerekliliklerine ilişkin hususlarının tespit edilmesi gerekir.³⁸⁴

---

³⁷³ International Law Commission. (2020b) s.39, p.123.

³⁷⁴ International Law Commission. (2020b) s.41, p.127.

³⁷⁵ International Law Commission. (2020b) s.41, p.127.

³⁷⁶ International Law Commission. (2020b) s.41, p.128.

³⁷⁷ International Law Commission. (2020b) s.42, p.131.

³⁷⁸ International Law Commission. (2020b) s.42 ve 42, p.132.

³⁷⁹ International Law Commission. (2020b) s.43, p.133.

³⁸⁰ International Law Commission. (2020b) s.44, p.136.

³⁸¹ International Law Commission. (2020b) s.51.

³⁸² Bkz. s.10.

³⁸³ International Law Commission. (2020b) s.51, p.160.

³⁸⁴ International Law Commission. (2020b) s.53.

Rapor'un devamında, genel hukuk ilkelerinin tanımlanması için yardımcı araçlar konusu incelenmiştir.

Özel raportör, mahkeme/tahkim kararları ve öğreti konularında iki öneri sunmaktadır.

Rapor'da, Mahkeme ve tahkim kararlarına ilişkin iki hususa dikkat çekilerek, uluslararası mahkeme ve tahkimlerin, özellikle de Uluslararası Adalet Divanı'nın, genel hukuk ilkelerinin varlığı ve içeriğiyle ilgili kararlarının, bu ilkelerin belirlenmesi için yardımcı bir araç olduğu, uygun olduğu takdirde, genel hukuk ilkelerinin varlığı ve içeriğiyle ilgili ulusal mahkemelerin kararlarına, bu ilkelerin belirlenmesi için yardımcı bir araç olarak bakılabileceği belirtilmektedir.³⁸⁵

Rapor'da, çeşitli ulusların en nitelikli yazarların öğretilerinin, genel hukuk ilkelerinin belirlenmesi için yardımcı bir araç olarak hizmet edebileceğini vurgulanmıştır.³⁸⁶

6.1.3. Hukukun Genel İlkelerine İlişkin Sekreteryaya Tarafından Hazırlanan Muhtıra

Sekreteryaya tarafından hazırlanmış olan bu Muhtıra'nın (*memorandum*) UHK'nin resmi internet sayfasında yayımlanma tarihi, 12.05.2020'dir.³⁸⁷

Rapor'da, üç ana başlık altında hukukun genel ilkeleri konusu ele alınmaktadır. Bu başlıklar, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Sekreterliklerinde kayıtlı antlaşmalar, devletler arası tahkim mahkemesinin içtihatları ve uluslararası ceza mahkemeleri içtihatları şeklinde sayılabilir. Rapor'da bu ana başlıklar altında terminoloji, köken, tanıma, uluslararası hukuka aktarım ve işlevi ile diğer uluslararası hukuk kaynakları ile arasındaki ilişki incelenmiştir. Uluslararası ceza yargılaması alanında ise Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri ile Uluslararası Ceza Mahkemesi kararları ele alınmıştır.³⁸⁸

³⁸⁵ International Law Commission. (2020b) s.56.

³⁸⁶ International Law Commission. (2020b) s.56.

³⁸⁷ United Nations, International Law Commission. (2020a) *General Principles of Law Memorandum by the Secretariat*, No. 72, A/CN.4/742, New York.

³⁸⁸ International Law Commission. (2020a) s.1.

6.1.4. Hukukun Genel İlkelerine İlişkin Özel Raportör Tarafından Hazırlanan Üçüncü Rapor

Hukukun genel ilkeleri konusunda atanan özel raportör Marcelo Vazquez-Bermudez tarafından hazırlanmış son rapor, üçüncü Rapor’udur. Rapor’un, internet sayfasında yayım tarihi 18.04.2022’dir.³⁸⁹

Üçüncü Rapor’da ele alınan ana konular, ilkelerin uluslararası hukuka aktarımı sorunları, uluslararası hukuk düzeni içinde oluşan hukukun genel ilkeleri ve hukukun genel ilkelerinin işlevi ile diğer uluslararası hukuk kaynaklarıyla arasındaki ilişkiler konularıdır.³⁹⁰

İç hukuktan türetilen genel hukuk ilkelerinin kaynak niteliğini taşıyabilmesi için uluslararası hukuk düzenine aktarılmasının gerekliliği, özel raportörün önceki raporlarında da ele almış olduğu bir konudur. Konu hakkındaki tartışmalar üzerine üçüncü Rapor’da bir kez daha ele alınması uygun görülmektedir.³⁹¹

Rapor’da, uluslararası hukuk düzeni içinde oluşmuş genel hukuk ilkeleri konusu da yeniden değerlendirilen bir konudur.³⁹²

Genel hukuk ilkelerinin işlevi ve diğer uluslararası hukuk kaynakları ile aralarındaki ilişki konusu, Rapor’da üç bölümde incelenmektedir. Bu bölümler, hukukun genel ilkelerinin boşluk doldurucu işlevi, hukukun genel ilkelerinin diğer uluslararası hukuk kaynakları ile ilişkisi ve hukukun genel ilkelerinin spesifik işlevleridir.³⁹³

Hukukun genel ilkelerinin boşluk doldurucu işlevi ve *non liquet* riskini azaltma amacı, hem önceki Rapor’lar ile hem de çalışmamızın önceki bölümlerinde doktrin görüşleri ile detaylıca anlatılmıştır.

---

³⁸⁹ United Nations, International Law Commission. (2022) *Third Report on General Principles of Law*, No. 73, A/CN.4/753, New York.

³⁹⁰ International Law Commission. (2022) s.1.

³⁹¹ International Law Commission. (2022) s.4 ve 5, p.7.

³⁹² International Law Commission. (2022) s.8, p.18.

³⁹³ International Law Commission. (2022) s.15, p.38.

Rapor'da özel raportör, genel hukuk ilkelerinin boşluk doldurma işlevi ve niteliğini genellikle karar örnekleri ile açıklamaktadır. Geçiş Hakkı³⁹⁴, Barselona Traksiyonu³⁹⁵, Korfu Kanalı³⁹⁶, Walfish Liman Sınırı³⁹⁷, Rusya Tazminat³⁹⁸, Avusturya ve Çin Telegraf Co.³⁹⁹, Beagle Kanalı⁴⁰⁰, Erdmovic⁴⁰¹, Furundzija⁴⁰², Kunarac⁴⁰³, Kupreskic⁴⁰⁴, Katanga⁴⁰⁵, Lubanga⁴⁰⁶, Inceysa v. El Salvador⁴⁰⁷, Sempra Energy International v. Argentina⁴⁰⁸, Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği⁴⁰⁹, Chorzow Fabrikası⁴¹⁰ ve Balıkçılık⁴¹¹ kararları, Rapor'da bu kapsamda incelenen kararlardandır.

Hukukun genel ilkeleri ve diğer uluslararası hukuk kaynakları arasındaki ilişkinin incelenmesi ise antlaşmalar, örf ve âdet kuralları ve genel hukuk ilkeleri arasında hiyerarşinin yokluğu, örf ve âdet kuralları ile genel hukuk ilkelerinin paralel varoluş olanağı ve hukukun genel ilkeleri bağlamında *lex specialis*⁴¹² ilkesinin işleyişi başlıkları ile yapılmıştır.⁴¹³

Rapor'a göre genel kabul, özel raportörün de desteklediği, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 1. fıkrasında sayılmış olan üç uluslararası hukuk kaynağı arasında herhangi bir hiyerarşinin olmadığı yönündedir. Ancak aksi görüşler de mevcuttur.⁴¹⁴

İkinci konu incelemesinde varılan sonuç ise genel hukuk ilkelerinin, aynı veya benzer içerikte sözleşmesel ve teamül hukuku kurallarıyla paralel olarak var olabileceği

³⁹⁴ International Law Commission. (2022) s.17, p.42.

³⁹⁵ International Law Commission. (2022) s.18, p.43.

³⁹⁶ International Law Commission. (2022) s.19, p.44.

³⁹⁷ International Law Commission. (2022) s.19, p.45.

³⁹⁸ International Law Commission. (2022) s.19, p.46.

³⁹⁹ International Law Commission. (2022) s.19, p.46.

⁴⁰⁰ International Law Commission. (2022) s.20, p.47.

⁴⁰¹ International Law Commission. (2022) s.20, p.49.

⁴⁰² International Law Commission. (2022) s.21, p.51.

⁴⁰³ International Law Commission. (2022) s.21, p.52.

⁴⁰⁴ International Law Commission. (2022) s.21, p.53.

⁴⁰⁵ International Law Commission. (2022) s.21, p.55.

⁴⁰⁶ International Law Commission. (2022) s.22, p.56.

⁴⁰⁷ International Law Commission. (2022) s.22, p.58.

⁴⁰⁸ International Law Commission. (2022) s.23, p.59.

⁴⁰⁹ International Law Commission. (2022) s.23, p.61.

⁴¹⁰ International Law Commission. (2022) s.25, p.63.

⁴¹¹ International Law Commission. (2022) s.25, p.64.

⁴¹² Aynı konuda iki kural olması halinde, özel kuralın uygulanacağını belirten genel hukuk ilkesidir.

⁴¹³ International Law Commission. (2022) s.28, p.75.

⁴¹⁴ International Law Commission. (2022) s.28, p.76.

yönündedir. Bu tür durumlar, örneğin, genel bir hukuk ilkesinin, tamamen veya kısmen, akdi bir belgede kanunlaştırılması durumunda ortaya çıkabilir. Benzer şekilde, genel bir hukuk ilkesi, örf ve âdet kuralının oluşumuna yol açabilir. Her iki durum içinde geçerli olan, genel hukuk ilkesi belirgin varlığını ve uygulanabilirliğini koruyacağıdır.⁴¹⁵ Ayrıca, uygulamada bir antlaşma veya örf ve âdet kuralınıninkine benzer genel bir hukuk ilkesi, bu kuralı yorumlamak veya tamamlamak için kullanılabilir veya hukuki muhakemeyi güçlendirmek için bir araç olarak kullanılabilir.⁴¹⁶

Özel raportör tarafından değerlendirilen son konu ise hukukun genel ilkelerinin belirli özel işlevleridir. Bu konu kapsamında, haklar ve yükümlülükler için bağımsız bir temel olan genel hukuk ilkeleri, hukukun genel ilkelerinin yorumlayıcı işlevi ve genel prensiplerin sistemsal işlevi başlıkları incelenmiştir.⁴¹⁷

Genel hukuk ilkelerinin uluslararası hukuk kapsamında maddi hak ve yükümlülüklerin oluşturulması için bağımsız bir temel teşkil edebileceği sonucuna varılmasının mümkün olduğu Rapor'da belirtilmektedir. Özel Raportörün görüşüne göre, devletler veya diğer aktörler tarafından belirli bir davranışı yetkilendiren veya yasaklayan bu tür hak ve yükümlülükler yaratma olasılığı, aslında Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 1. paragrafında listelenen kaynakların herhangi birinde mevcuttur. Bununla birlikte, Özel Raportör, birincil hak ve yükümlülüklerin genel hukuk ilkelerine dayandırıldığı davaların, genel hukuk ilkelerinin usul veya ikincil kurallara temel teşkil ettiği davalardan nispeten daha az olduğunu gözlemlemenin önemli olduğunu belirtir.⁴¹⁸

Özel Raportör, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 1. fıkrasının c bendinde, genel hukuk ilkelerinin yorumlayıcı rolünün iyi bir şekilde yerleşmiş olduğunu düşünmektedir. Rapor'da, genel hukuk ilkeleri çoğunlukla antlaşmaların yorumlanmasında bir yardımcı olarak kullanılmış olsa bile, tamamlayıcı boşluk doldurma işlevlerini yerine getirirken örf ve âdet hukukunun belirli yönlerini açıklığa

---

⁴¹⁵ International Law Commission. (2022) s.35, p.93.

⁴¹⁶ International Law Commission. (2022) s.35, p.94.

⁴¹⁷ International Law Commission. (2022) s.39, p.108.

⁴¹⁸ International Law Commission. (2022) s.43, p.121.

kavuşturmaya da hizmet edebileceğinin de göz ardı edilemeyeceği vurgulanmaktadır.⁴¹⁹

Özel Raportör'ün görüşüne göre, tüm genel hukuk ilkelerinin ve uluslararası hukukun diğer kurallarının, uluslararası hukuk sisteminin tutarlılığını bir şekilde sağladığı kabul edilebilirken, bazı genel ilkelerin bu işlevi daha doğrudan bir şekilde yerine getirmeyi amaçladığı gözlemlenebilmektedir. Bu tür genel hukuk ilkelerine örnek olarak, *pacta sunt servanda*, iyi niyet, *lex specialis* ve *lex posterior*⁴²⁰ ilkeleri, insan onuruna saygı ve insanlığın temel düşünceleri verilebilir.⁴²¹ Bu nedenle, genel hukuk ilkelerinin, uluslararası hukuk sisteminde tutarlılığı sağlamaya hizmet edebileceğini söylemek doğru görünmektedir. Bunu, temel boşluk doldurma işlevleri ışığında ve bu işlevin maddi haklar ve yükümlülükler, ikincil kurallar, usul kuralları veya yorumlayıcı kurallar tesis ederek gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine bakılmaksızın yapabilirler.⁴²²

Özel raportör son Rapor'unu, uluslararası hukuk kaynakları arasında hiyerarşinin yokluğu, paralel varlıkları, *lex specialis* ilkesi, boşluk doldurma ve genel hukuk ilkelerinin özel işlevleri konularında beş taslak sonuç önerisi ile bitirir.

Uluslararası hukuk kaynakları arasında hiyerarşinin yokluğu hususundaki önerisi, hukukun genel ilkeleri ile antlaşmalar ve örf ve âdet hukuku arasında hiyerarşik bir ilişki olmadığı şeklindedir.⁴²³

Paralel varlık durumuna ilişkin ise hukukun genel ilkelerinin, antlaşma ve örf ve âdet kuralları ile benzer veya karşılaştırılabilir içerik (*identical or analogous content*) ile paralel varlık gösterebileceğine dikkat çekilmektedir.⁴²⁴

---

⁴¹⁹ International Law Commission. (2022) s.50, p.138.

⁴²⁰ Aynı konuda iki kuralın olması haline sonraki tarihli kuralın uygulanacağına ilişkin genel hukuk ilkesidir.

⁴²¹ International Law Commission. (2022) s.52, p.145.

⁴²² International Law Commission. (2022) s.52, p.146.

⁴²³ International Law Commission. (2022) s.52.

⁴²⁴ International Law Commission. (2022) s.53.

Lex specialis ilkesine dair olarak ise hukukun genel ilkeleri ile aynı konudaki diğer uluslararası hukuk kuralları arasındaki ilişkinin *lex specialis* ilkesine göre yönetileceği belirtilmektedir.⁴²⁵

Genel hukuk ilkelerinin temel işlevinin, antlaşmalarda ve uluslararası örf ve âdet hukukunda bulunabilecek boşlukları doldurmak olduğu vurgulanmaktadır.⁴²⁶

Hukukun genel ilkelerinin özel işlevlerine ilişkin olarak ise diğerlerinin yanı sıra hizmet edebileceği bazı başka amaçları sayma yoluna gidilmiştir. Bunlar, haklar ve yükümlülükler için bağımsız bir temel olmak, uluslararası hukukun diğer kurallarını yorumlamak, tamamlamak ve uluslararası hukuk sisteminin tutarlılığını sağlamaktır.⁴²⁷

6.1.5. Taslak Komitesi Tarafından İlk Okumada Geçici Olarak Kabul Edilen Taslak Sonuçların Metni

Taslak Komitesi tarafından özel raportör tarafından sunulan taslak sonuç önerilerinin derlendiği birden fazla metin mevcuttur. Çalışmamızın bu kısmında, son tarihli olduğundan adı geçen metin esas alınmıştır. Bu taslak sonuç metinleri, uluslararası hukukun derlemesi çalışmaları bakımından önemli hukuki metinlerdir. Zira, geçici metinlerin sonuç çalışmaları ile son halini alması ile ortaya çıkan Taslak Sonuç Metinleri (*draft conclusion*) birçok uluslararası antlaşmanın temelini oluşturmuş hukuki metinlerdir. Dolayısıyla ilerleyen maddeleri sonrasında bir uluslararası hukuk metni olabileceği bakış açısı ile incelemek doğru olacaktır.

Metin, 12.05.2023 tarihinde yayımlanmıştır⁴²⁸ ve on bir öneri taslak metninin sonuç taslaklarını içermektedir. Çalışmamızın bu kısmında bu Taslak Sonuç Maddeleri tek tek ilgili konuları ile listelenecektir.

---

⁴²⁵ International Law Commission. (2022) s.53.

⁴²⁶ International Law Commission. (2022) s.53.

⁴²⁷ International Law Commission. (2022) s.53.

⁴²⁸ United Nations, International Law Commission. (2023) *General Principles of Law Text of the Draft Conclusions Provisionally Adopted by the Drafting Committee on First Reading*, No. 74, A/CN.4/L.982, New York.

1- Kapsam

Mevcut taslak sonuçlar, uluslararası hukukun kaynağı olarak hukukun genel ilkelerine ilişkindir.

2- Tanıma

Genel bir hukuk ilkesinin var olabilmesi için, bunun milletler topluluğu tarafından tanınması gerekir.

3- Hukukun genel ilkelerinin kategorileri

Hukukun genel ilkeleri şunları içerir:

- a) ulusal hukuk sistemlerinden türetilenler;
- b) uluslararası hukuk sistemi içerisinde oluşturulanlar.

4- Ulusal hukuk sistemlerinde türetilen genel hukuk ilkelerinin tanımlaması

Ulusal hukuk sistemlerinden türetilen genel bir hukuk ilkesinin varlığını ve içeriğini belirlemek için;

- a) dünyadaki çeşitli hukuk sistemlerinde ortak olan bir ilkenin varlığını; ve
- b) bu ilkenin uluslararası hukuk sistemine aktarılıp aktarılmadığını tespit etmek gerekir.

5- Dünyadaki çeşitli hukuk sistemlerinde ortak bir ilkenin varlığının tespiti

- 1. Dünyadaki çeşitli hukuk sistemlerinde ortak bir ilkenin varlığını tespit etmek için, ulusal hukuk sistemlerinin karşılaştırmalı analizi gereklidir.
- 2. Karşılaştırmalı analiz, dünyanın farklı bölgelerini de kapsayacak şekilde geniş ve temsili olmalıdır.
- 3. Karşılaştırmalı analiz, ulusal yasaların, ulusal mahkeme kararlarının ve diğer ilgili materyallerin değerlendirilmesini içerir.

6- Uluslararası hukuk sistemine aktarımın belirlenmesi

Dünyadaki çeşitli hukuk sistemlerinde ortak olan bir ilke, bu sistemle bağdaştığı ölçüde uluslararası hukuk sistemine de aktarılabilir.

7- Uluslararası hukuk sistemi içerisinde oluşan genel hukuk ilkelerinin belirlenmesi

1. Uluslararası hukuk sistemi içerisinde oluşturulabilecek genel bir hukuk ilkesinin varlığını ve içeriğini belirlemek için, uluslar topluluğunun bu ilkeyi uluslararası hukuk sisteminin içsel bir parçası olarak kabul etmiş olması gerekir.
2. İlk paragraf, uluslararası hukuk sistemi içerisinde oluşturulabilecek diğer genel hukuk ilkelerinin varlığına halel getirmez.

8- Mahkeme ve yargı organlarının kararları

1. Uluslararası mahkemelerin ve özellikle Uluslararası Adalet Divanı'nın genel hukuk ilkelerinin varlığı ve içeriği hakkındaki kararları, bu ilkelerin belirlenmesinde yardımcı bir araçtır.
2. Ulusal mahkemelerin genel hukuk ilkelerinin varlığı ve içeriği hakkındaki kararlarına, bu ilkelerin belirlenmesinde yardımcı bir araç olarak, uygun görüldüğü takdirde bakılabilir.

9- Öğreti

Çeşitli ulusların en nitelikli yazarlarının öğretileri, hukukun genel ilkelerinin belirlenmesinde yardımcı bir araç olarak hizmet edebilir.

10- Hukukun genel ilkelerinin işlevleri

1. Genel hukuk ilkelerine, esas olarak, uluslararası hukukun diğer kuralları belirli bir konuyu tamamen veya kısmen çözmediğinde başvurulur.
2. Genel hukuk ilkeleri uluslararası hukuk sisteminin tutarlılığına katkıda bulunur. Bunlar, diğerlerinin yanı sıra şunlara hizmet edebilir:
  - a) diğer uluslararası hukuk kurallarını yorumlamak ve tamamlamak;
  - b) birincil haklar ve yükümlülüklerin yanı sıra ikincil kurallar ve usul kuralları için bir temel teşkil etmek.

11- Hukukun genel ilkeleri ile antlaşmalar ve uluslararası örf ve âdet hukuku arasındaki ilişki

1. Uluslararası hukukun kaynağı olan genel hukuk ilkeleri, antlaşmalar ve uluslararası örf ve âdet hukukuyla hiyerarşik bir ilişki içinde değildir.

2. Genel bir hukuk ilkesi, bir antlaşmada veya uluslararası örf ve âdet hukukunda aynı veya benzer içerikteki bir kurala paralel olarak var olabilir.
3. Genel bir hukuk ilkesi ile bir antlaşmadaki veya uluslararası örf ve âdet hukukundaki bir kural arasındaki herhangi bir uyuşmazlık, uluslararası hukukta genel kabul görmüş yorumlama ve uyuşmazlık çözme tekniklerinin uygulanmasıyla çözülür.

6.2. Devletlerin Raporlara İlişkin Tepki ve Cevapları

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun çalışma şekli gereğince yayımlanan raporlara üye ve ilgili devletlerin yorum yapması beklenmektedir. Hukukun genel ilkelerine ilişkin yayımlanan raporlara ilişkin olarak yalnızca dört devletin görüşlerini bildirdiği görülmektedir⁴²⁹. Çalışmamızın bu bölümünde, Avustralya, Belarus, Hollanda ve Rusya Federasyonu tarafından Komisyon'a iletilen yorum ve görüşler ele alınacaktır.

6.2.1. Avustralya

Hukukun genel ilkeleri konusuna ilişkin Avustralya'nın görüşlerini ve eklemelerini içeren belge, Avustralya Birleşmiş Milletler Daimî Temsilciliği tarafından, 19.02.2020 tarihinde Uluslararası Hukuk Komisyonu'na iletilmiştir.

İlgili belgede, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun yetmiş birinci oturumunun çalışmalarına ilişkin Rapor'unun (A/74/10) III. Bölüm, 30. paragrafı uyarınca Avustralya'nın, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 1. fıkrasının c bendindeki anlamı ile genel hukuk ilkeleriyle ilgili uygulaması hakkında bazı bilgiler sunulmaktadır. İlgili belgede, Avustralya'nın belirli belgelerin ve verilerin ele geçirilmesi ve incelenmesi ile ilgili sorulara ve Naur'da bazı fosfat toprakları ve Antartika'da balina avcılığı konularındaki iddialara ilişkin karşı yanıtları yer almaktadır.

---

⁴²⁹International Law Commission. *Analytical Guide to the Work of the International Law Commission- General principles of law*. [Çevrimiçi] Erişim adresi: https://legal.un.org/ilc/guide/1_15.shtml . (Erişim Tarihi: 03.06.2024).

Avustralya, sunmuş olduğu cevap metninde; iç hukuktan türetilen genel hukuk ilkeleri, hukukun genel ilkelerinin nitelikli olması gerekliliği, hukukun genel ilkeleri dikkate alınarak iç hukuk mukayeselerinin zorluğu, hukukun genel ilkeleri olarak temsil görevleri, temiz eller (*clean-hands*) ve iyiniyet ile iyiniyet kavramları başlıkları altında değerlendirmelerini iletmektedir.

6.2.2. Belarus

Hukukun genel ilkeleri konusuna ilişkin Belarus Cumhuriyet’inin görüşlerini ve eklemelerini içeren belge, Belarus Birleşmiş Milletler Daimî Temsilciliği tarafından, 31.12.2019 tarihinde UHK’ye iletilmiştir.

İlgili belgenin, yalnızca hukukun genel ilkelerine ilişkin kısmı incelenecektir. Belarus, ilgili yargı uygulamaları, emsaller ve doktrinlerin varlığına rağmen, daha önce sistematik bir şekilde incelenmemiş olması nedeniyle, bunun çok umut verici bir konu olduğuna ilişkin düşüncesini ve Komisyon’un genel uluslararası hukukun temel kavramlarının hukuki içeriğini belirleme ve açıklama çabalarını desteklediğini belirtmektedir.

Belarus Daimî Temsilciliği’ne göre, Komisyon’un bazı üyeleri, genel hukuk ilkelerinin önemli bir pratik rol oynamadığı görüşünü dile getirmiştir, Belarus bu iddianın, devletlerin ve uluslararası mahkemelerin uygulamalarının ciddi bir şekilde incelenmesini teşvik etmesi gerektiği görüşündedir. Örneğin, Komisyonun uluslararası uygulamada sıklıkla başvurulana adalet ilkesiyle ilgili olarak hangi sonuçlara ulaştığını görmek ilginç olacaktır.

İlk Rapor sonrası görüşlerini bildiren yetkililer, özel raportör tarafından önerilen üç taslak sonuç maddesinin kabul edilebilir olduğu görüşündedirler.

Bu konu üzerindeki çalışmanın bir aşamasında, genel hukuk ilkelerinin açıklayıcı bir listesinin hazırlanmasının faydalı olacağı düşüncesi de belgede yer bulmaktadır. Ayrıca, yetkililerce, “uluslar topluluğu” terimi yerine, “uluslararası topluluk” teriminin kullanılması uygulamasının faydalı olacağı belirtilmiştir.

6.2.3. Hollanda

Hukukun genel ilkeleri konusuna ilişkin Hollanda'nın görüşlerini ve eklemelerini içeren belge ise, Hollanda Birleşmiş Milletler Daimî Temsilciliği tarafından, 27.12.2019 tarihinde Uluslararası Hukuk Komisyonu'na iletilmiştir.

Farklı konuların da ele alındığı bu metinde Hollanda Daimî Temsilciliği, Uluslararası Hukuk Komisyonu'na, genel hukuk ilkelerinden yararlanılan ulusal mahkemelerinin kararlarından ve Hollanda'nın genel hukuk ilkelerine atıfta bulunduğu uluslararası yargı organları önündeki dilekçelerden oluşan bir seçki sunmaktadır.

Hollanda; *pacta sunt servanda*, *res judicata*, *in dubio pro reo*⁴³⁰, *ne bis in idem*⁴³¹, *nemo auditur*⁴³², *estoppel* ve açık deniz serbestisi ilkelerine dair somut karar ve iddia/savunma örneklerini ilgili cevabi belge aracılığıyla Uluslararası Hukuk Komisyonu'na sunmuştur.

6.2.4. Rusya Federasyonu

Son olarak, hukukun genel ilkeleri konusuna ilişkin Rusya Federasyonu'nun görüşlerini ve eklemelerini içeren belge, Rusya Federasyonu Birleşmiş Milletler Daimî Temsilciliği tarafından, 2020 yılının Şubat ayında Uluslararası Hukuk Komisyonu'na iletilmiştir.

İlgili belge, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun devletlerden, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 1. fıkrasının c bendi kapsamındaki uygulama örneklerini sunması talebine cevaben Rusya Federasyonu'nun hukukun genel ilkelerine ilişkin örneklerini içermektedir. Belgede hem Rusya Federasyonu iç hukuk örnekleri hem de uluslararası yargı organlarına sunulmuş dilekçelerden örnekler yer almaktadır.

⁴³⁰ Ceza hukukunun temelinde olan kuşkudan sanığın yararlanacağını kabul eden genel hukuk ilkesidir.

⁴³¹ Ceza yargılamasında kabul edilen, aynı kişinin aynı fiiline ilişkin birden fazla yargılama yapılamayacağını belirten genel hukuk ilkesidir.

⁴³² Kişinin kendi hukuka aykırı fiilinden lehe bir sonuç çıkaramayacağını ve buna ilişkin talepte bulunamayacağını belirten genel hukuk ilkesidir.

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi'nin 18 Şubat 2019 tarihli, No.11-P numaralı kararında yer alan; "Rusya Federasyonu Anayasasının 49, 50, 52, 54 ve 64. maddeleri anlamında, masumiyet karinesi ilkesi ve kusura dayalı sorumluluk ilkesi, yani kusur, herhangi bir suçun gerekli kurucu unsurudur, yalnızca ceza hukukunda değil aynı zamanda idare hukukunda da kamu sorumluluğu alanında Devletin zorlayıcı tedbirlerine uygulanabilecek genel hukuk ilkeleridir." ifadeleri ile hukuk genel ilkelerinin anayasal yargıdaki konumu ortaya konulmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin, 21 Mart 2013 tarihli, No.6-P numaralı kararında da bir genel hukuk ilkesi olan *ne bis in idem* ilkesine yer verildiği belirtilmektedir.

Bir genel hukuk ilkesi niteliği ile eşitlik ilkesinin kararlarda yer verilmelerine ilişkin örnekler de söz konusu cevap metninde mevcuttur.⁴³³

Bunların yanı sıra, özel kanun genel kanunu ilga eder, sonraki kanun önceki kanunu ilga eder, kanunsuz suç ve ceza olmaz, sanığın lehine hüküm uygulanır, kanunilik, yeterlilik, orantılılık, iyiniyet ve hakkın kötüye kullanılmamasına ilişkin karar örnekleri de belgede sunulmaktadır.

Yargı kararları yanı sıra, Rusya Federasyonu, hukukun genel ilkelerine atıf ile hazırlanmış iki antlaşma maddesi örneğini ve ilgili bölümlerini de cevabi belgeye eklemiştir. Bu antlaşma maddeleri, Rusya Federasyonu ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı arasında 17 Kasım 1993 tarihinde imzalanan antlaşmanın 11. maddesinin 3.fıkrası ve Rusya Federasyonu ve Birleşik Arap Emirlikleri arasında 28 Haziran 2010 tarihinde imzalanan, yatırımların teşviki ve karşılıklı korunmasına ilişkin anlaşmanın 11. maddesidir.

---

⁴³³ Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi'nin Ekonomik Davalar Dairesi'nin 24 Aralık 2019 tarihli, No. 302-EC19-17595 numaralı kararı, Anayasa Mahkemesi'nin 11 Şubat 2019 tarihli, No.9-P numaralı, 5 Mart 2019 tarihli, No.14-P numaralı, 11 Nisan 2019 tarihli, No.17- P numaralı, 28 Mayıs 2019 tarihli, No.21-P numaralı ve 16 Aralık 2019 tarihli, No.40-P numaralı kararları bu kapsamda sunulan örnek kararlardır.

BÖLÜM 7: SONUÇ

Çalışmamızın giriş bölümünde, hukukun genel ilkeleri bağlamında tartışılacak temel sorunların, bir uluslararası hukuk kaynağı niteliği taşıyıp taşımadığı, kaynak niteliği kabul edilirse bunun diğer kaynaklar ile arasındaki hiyerarşik ilişki ve bu kaynaklardan farklılığı, unsurlarının belirlenmesi ve türediği hukuk düzenine göre kaynak niteliğinin etkilenmesi olduğu belirtilmiştir. Çalışmamız süresince önce antlaşmalar, doktrin görüşleri, daha sonra uluslararası yargı organları kararları ve son olarak da Uluslararası Hukuk Komisyonu çalışmaları ile bu sorunlara ilişkin tartışmalar aktarılmıştır.

Hukukun genel ilkelerinin bir uluslararası hukuk kaynağı niteliği taşıdığı özellikle uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde başvurulacak hukuk kurallarını düzenleyen Uluslararası Daimî Adalet Divanı ve Uluslararası Adalet Divanı statülerinin 38. maddelerinde sayılmıştır. Her ne kadar bu madde, uluslararası hukukun kaynaklarını saydığı iddiasında bulunmayan, ilgili mahkemelerin uyuşmazlıklarda yararlanacağı hukuk kurallarını ortaya koyan bir madde olsa da genel itibarıyla uluslararası hukukun kaynaklarını saydığı söylenebilir. Çalışmamızda farklı yargı organlarınca hukukun genel ilkelerinin uygulandığı uluslararası hukuk uyuşmazlıkları da bu anlayışın yansıması olarak göstertilebilir. Hukukun genel ilkelerinin kaynak niteliğine ilişkin farklı görüşler, hem doktrin hem de yargı kararları örnekleri ile çalışmamızda ele alınmıştır. Genel itibarıyla dolaylı olarak yargı içtihatlarında hukukun genel ilkelerinin bir uluslararası hukuk kaynağı olduğu kabul edildiği çalışmamızda incelenen kararlarda görülmektedir. Ayrıca hukukun genel ilkelerini çalışma programına alan Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun bugüne kadarki çalışmalarında da tarafından da kaynak niteliği kabul edilmiştir.

Hukukun genel ilkeleri ile diğer kaynakların birbirinden bağımsız oldukları, gerekçeleri çalışmamızda detaylıca açıklanmıştır. Yine kural koyucunun iradesinin de genel hukuk ilkelerinin bağımsız bir kaynak olduğuna ilişkin olduğu göz ardı edilmemelidir.

Kaynaklar arasında hiyerarşik bir ilişki olup olmadığına dair kabuller farklılık göstermektedir. Doktrinde genel olarak madde sıralamasının uygulama sıralamasını

yansıttığı görüşü hakim iken Komisyon çalışmalarında, hiçbir hiyerarşinin olmadığı vurgulanmaktadır. Yargı kararlarında da farklı uygulamalara rastlanabilir. Sıralamaya ilişkin olarak Uluslararası Daimî Adalet Divanı Statüsü'nün taslak metninde, “sırasıyla” ifadesinin var olduğu, ayrıca olmasa bile kural koyucunun iradi bir sıralama yaptığı düşünülürse, kaynaklar arasında çok katı olmasa da bir hiyerarşi olduğu söylenebilir. Zira, hukukun genel ilkelerinin temel işlevi olan boşluk doldurma işlevi de aralarında böyle bir sıralama ilişkisinin varolduğu fikrini desteklemektedir.

Unsurlar konusu farklı biçimlerde ele alınsa da en makul açıklama, madde lafzı gereği “genel bir hukuk ilkesi”, “tanıma” ve “medeni milletler” şeklinde unsurlar aramaktır. Antlaşma metinleri kabul edildiği dönemde anlam ifade eden medeni milletler ifadesinin, günümüz hukukunda anlam ifade ettiğini söylemek çok güçtür. Ancak sadece devlet, ulus ya da örgüt tarafından herhangi bir ölçüt olmaksızın tanımının yeterli sayılmasının olumsuz sonuçları olabilir. Bu halde yapılabilecek en doğru adım, bir tanımla “medeni millet” kavramının açıklanması ve genel, kabul edilen, belirli bir ölçüt ortaya konulması olabilir.

İç hukuk ve uluslararası hukuk düzeninde türemiş olan ilkelerin her iki kategorisi de kaynak niteliğindedir. Bunun en önemli gerekçesi olarak da Roma Statüsü'nün 21.maddesinde her iki kategoride ilkenin de ayrı ayrı kaynak olarak kabulü gösterilebilir.

Son olarak belirtilmelidir ki, Uluslararası Hukuk Komisyonu, Taslak Komitesi tarafından hazırlanan taslak sonuç önerilerine ilişkin geçici belge maddeleri, bir uluslararası hukuk kaynağı olarak hukukun genel ilkelerine ilişkin birçok hususu içeren ve birçok sorunu çözümleyen bir belge olarak uluslararası hukukta hukukun genel ilkeleri hususunda dayanak metin olarak kabul edilebilir. Hazırlanmış olan geçici metin ile çalışmamızda ele alınan doktrin görüşleri ve yargı kararları arasında bazı uyuşmayan belirlemeler mevcuttur. Bu metne ilişkin eleştiriler yapılabilir ve yapılacaktır; ancak yine de söz konusu geçici metin Komisyon tarafından bu konudaki çalışmalar sonlandığında alacağı son hali ile uluslararası hukukta hukukun genel ilkelerine ilişkin hazırlanan temel hukuki metinlerden biri olabilecektir. Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan taslak öneri metinleri, yol gösterici nitelikleri ile uluslararası hukuk için değerli metinlerdir. Zira, çalışmamızın konusunun

belirlenmesinde de Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun bu konuda çalışması aktif rol oynamıştır. Üstünde yapılacak çalışmalar, eleştiriler ile hazırlanan geçici metin ve sonrasında hazırlanacak nihai metin üzerinden sonrasında bir uluslararası antlaşma çalışması sürdürülmesi yoluyla hukukun genel ilkelerinin uluslararası hukuk kaynağı niteliğine ilişkin bir uygulama düzeni kurma amaçlı bir antlaşma uluslararası hukuk sistemine kazandırılabilir.

KAYNAKÇA

- Acer, Y. ve Kaya, İ. (2021) *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı İngilizce Özetli*, 12. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akil, A. (2003) *Hukukun Genel İlkeleri ve Hukukun Gelişimine Etkisi*. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 7, ss.385-423.
- Aksar, Y. (2021) *Temel Metinler ve Davalarla Uluslararası Hukuk*, 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aksar, Y. (2022) *Uluslararası Ceza Hukuku*, 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aksar, Y. (2023) *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I*, 7. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Andrade, M. (2022) *The Two-Step Methodology for the Identification of General Principles of Law*. International&Comparative Law Quartely, Cilt. 71, ss. 983-1005.
- Ayhan, H. (2023) *Uluslararası Yargı*, 1. Baskı. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Bjorge, E. (2023) *General Principles of Law Formed Within the International Legal System*. International&Comparative Law Quartely, Cilt. 72(4), ss. 845-867.
- Blum, Y.Z. ve Johnson, D.H.N. (1965) *Historic Titles in International Law*, 1. Baskı. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Bozkurt, E., Poyraz, Y. ve Erdal, S. (2023) *Devletler Hukuku*, 12. Baskı. Ankara: Legem Yayınevi.
- Brownlie, I. (2008) *Principles of Public International Law*, 7. Baskı. New York: Oxford University Press
- Büyük, M.E. (2018) *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, 1. Baskı. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Büyük, M.E. (2019) *A Survey Doctrinal Debates on “The General Principles of Law Recognized by Civilized Nations”*. Law&Justice Review, Cilt. 10(18), ss. 55-114.
- Büyük, M.E. (2020) *Uluslararası Daimî Adalet Divanı Kararlar, Danışma Görüşleri ve Emirnameler (1922-1930)*, 1.Baskı. İstanbul: Beta Basımevi.
- Büyük, M.E. (2022) *Uluslararası Hukuk Komisyonunun “Hukukun Genel İlkeleri” Çalışması ve Güncel Gelişmelere Dair Bir Değerlendirme*. Public and Private International Law Bulletin, Cilt. 42(1), ss. 403-453.
- Carty, A. (2007) *Philosophy of International Law*, 1. Baskı. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Caşın, M.H. (2020) *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları*, 2. Baskı. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.
- Court of Justice of the European Union. [Çevrimiçi] Erişim Adresi: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/ (Erişim Tarihi: 12.08.2024).
- Çağlayan, S. (2021) *Açıklamalı ve Örneklemeli Uluslararası Hukuk Terimler Sözlüğü*, 1inci Bası. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- D'Aspremont, J. (2017) *What Was Not Meant to Be: General Principles of Law as a Source of International Law*, in Mazzeschi, R.P. ve Sena, P., der. *Global Justice, Human Rights and Modernization of International Law* Brill, ss. 1-28.
- Friedmann, W. (1963) *The Uses of "General Principles" in the Development of International Law*. American Journal of International Law, Cilt. 57(2), ss. 279-299.
- Gündüz, A. (2019) *Milletlerarası Hukuk*, 10. Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Hillier, T. (1998) *Principles of Public International Law*, 2. Baskı. Londra: Cavendish.
- International Centre for Settlement of Investment Disputes*, 31.03.1982, *Arb/81/1 Amco Asia Corporation and others v. Republic of Indonesia* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://icsid.worldbank.org/cases/case-database/case-detail?CaseNo=ARB/81/1> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).
- International Court of Justice. [Çevrimiçi] Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/home> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).
- International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Cases*. [Çevrimiçi] Erişim Adresi: <https://www.icty.org/en/cases> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).
- International Law Commission. *Home*. [Çevrimiçi] Erişim Adresi: <https://legal.un.org/ilc>. (Erişim Tarihi: 07.03.2024).
- Jain, N. (2016) *Judicial Lawmaking and General Principles of Law in International Criminal Law*. Harvard International Law Journal, Cilt. 57(1), ss. 111-150.
- Jalloh, C.C. (2024) *The International Law Commission's Seventy-Fourth (2023) Session: General Principles of Law and Other Topics*. American Journal of International Law, Cilt. 118(1), ss. 120-144.
- Kaya, İ. (2020) *Uluslararası Hukukta Temel Belgeler*, 4. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kaya, İ.S. (2022) *Uluslararası Hukuk Temel Bilgiler*, 3. Baskı. Ankara: Adalet Yayınevi.

- Kotuby Jr., C.T. (2013) *General Principles of Law, International Due Process, and the Modern Role of Private International Law*. Duke Journal of Comparative and International Law, Cilt. 23(3), ss. 411-444.
- Kwiecien, R. (2017) *General Principles of Law: The Gentle Guardians of Systemic Integration of International Law*. Polish Yearbook of International Law, Cilt. 37, ss. 235-242.
- Lake Lanoux Arbitration (France v. Spain) (1957) 12 R.I.A.A. 281; 24 I.L.R. 101* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: http://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/france_v_spain.pdf (Erişim Tarihi: 12.08.2024).
- Lu, J. (2018) *On State Secession From International Law Perspectives*, 1. Baskı. Guangzhou: Springer.
- Lu, Y. (2022) *Analysis of the General Principles of Law of Article 38 of the Statute of the International Court of Justice*. Beijing Law Review, Cilt. 13(4), ss. 785-794.
- Maican, O. (2016) *General Principles of Law-Source of European Union Law*. Law Review, Cilt. 6(2), ss. 88-96.
- Malanczuk, P. (1997) *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, 7. Baskı. Londra: Routledge.
- Meray, S.L. (1954) *Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonunun Altı Yılı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 9(4), ss. 171-202.
- Meray, S.L. (1955) *Devletler Hukuku Komisyonunun Çalışmalarına Devletlerin Gösterdiği İlgi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 10(1), ss. 220-227.
- Mosler, H. (1984) *General Principles of Law*, in Rudolf, B. ve Planck, M. der. *Encyclopedia of Public International Law* 7, 1. Baskı. Amsterdam: Elsevier Science Publishers B.V. ss. 89-105.
- Pazarcı, H. (2021) *Uluslararası Hukuk Dersleri 1.Kitap*, 15. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pazarcı, H. (2023) *Uluslararası Hukuk*, 22. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Permanent Court of International Justice. [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icj-cij.org/pcij> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).
- Pirim Kızılca, C.Z. (2012) *Uluslararası Sorumluluk Hukukunda Devletlerin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu: Kuramsal Bir Değerlendirme*. Public and Private International Law Bulletin, Cilt. 32(2), ss. 147-182.
- Reçber, K. (2023) *Uluslararası Hukuk*, 5.Baskı. Bursa: Dora Basım.

Permanent Court of Arbitration, 04.05.1928, 1925-1 *Island of Palmas (or Miangas) (The Netherlands / The United States of America)* [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://pca-cpa.org/es/cases/94/> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

Saganek, P. (2017) *General Principles of Law in Public International Law*. Polish Yearbook of International Law, Cilt. 37, ss. 243-254.

Saganek, P. (2019) *The Sources of General International Law in the Recent Works of the International Law Commission*. Polish Yearbook of International Law, Cilt. 39, ss. 37-60.

Sur, M. (2022) *Uluslararası Hukukun Esasları*, 16. Baskı. İstanbul: Beta Basımevi.

Szabo, M. (2016) *General Principles of Law in the Practice of International Courts and the European Court of Justice*. Hungarian Yearbook of International Law and European Law, Cilt. 2016, ss. 135-154.

Tütüncü, A.N., Arıkoğlu, E., Akgün, V.N. ve Başkaracaoğlu, E. (2023) *Toluner Milletler Arası Hukuk (Giriş, Kaynaklar)*, 3. Baskı. İstanbul: Beta Basımevi.

Ünyılmaz, H. (2023) *Uluslararası Hukuk Komisyonunun Değişimi: İşlevsel ve Yapısal Denge Arayışı*. Public and Private International Law Bulletin, Cilt. 43(1), ss. 409-446.

Vazquez-Bermudez, M. ve Crosato, A. (2020) *General Principles of Law: The First Debate within the International Law Commission and the Sixth Committee*. Chinese Journal of International Law, Cilt. 19(1), ss. 157-172.

Wang, Y. (2022) *The Origins and Operation of the General Principles of Law as Gap Fillers*. Journal of International Dispute Settlement, Cilt. 13(4), ss. 560-582.

Başvurulan Hukuk Metinleri

Rome Statute of International Criminal Court. [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf> (Erişim Tarihi: 05.05.2024).

Statute of the International Court of Justice. [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/icj_statute_e.pdf (Erişim Tarihi: 05.05.2024).

Statute of the International Law Commission, [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf&lang=EF> (Erişim Tarihi: 05.05.2024).

Statute of the Permanent Court of International Justice. [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://www.refworld.org/legal/constinstr/lon/1920/en/57478> (Erişim Tarihi: 05.05.2024).

Treaty on European Union-Maastricht Treaty, [Çevrimiçi]. Erişim Adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11992M%2FTXT> (Erişim Tarihi: 12.08.2024).

United Nations, International Law Commission. (2019) *First Report on General Principles of Law*, No. 71, A/CN.4/732, New York.

United Nations, International Law Commission. (2020a) *General Principles of Law Memorandum by the Secretariat*, No. 72, A/CN.4/742, New York.

United Nations, International Law Commission. (2020b) *Second Report on General Principles of Law*, No. 72, A/CN.4/741, New York.

United Nations, International Law Commission. (2022) *Third Report on General Principles of Law*, No. 73, A/CN.4/753, New York.

United Nations, International Law Commission. (2023) *General Principles of Law Text of the Draft Conclusions Provisionally Adopted by the Drafting Committee on First Reading*, No. 74, A/CN.4/L.982 New York.